

Česká zemědělská univerzita v Praze

Provozně ekonomická fakulta

Katedra psychologie

Diplomová práce

Proměny pohřebních rituálů v České republice

Bc. Tereza Zobánková

© 2020 ČZU v Praze

ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

Bc. Tereza Zobánková

Hospodářská politika a správa

Hospodářská a kulturní studia

Název práce

Proměny pohřebních rituálů v České republice

Název anglicky

Changes in burial rituals in the Czech Republic

Cíle práce

Hlavním cílem diplomové práce bude zmapovat současné trendy pohřbívání v České republice zejména z pohledu pracovníků pohřebních služeb. Dalšími cíli práce bude zjistit příčiny úpadku pohřebního obřadu na území České republiky, jaké motivy vedou pozůstalé k neuskutečnění pohřbu a jaký má na pozůstalé vliv skutečnost, že pohřeb blízkému nevypraví.

Metodika

V diplomové práci bude užito kvalitativního přístupu k výzkumu založeného na indukci. Data pro provedení výzkumu budou získávána prostřednictvím metody dotazování, konkrétně polostrukturovaných rozhovorů. Rozhovory budou vedeny osobně, případně elektronicky a budou prováděny s erudovanými osobami působícími v oblasti pohřebnictví na území České republiky. Sebraná data pak budou zpracována tak, aby došlo k zodpovězení hlavních výzkumných otázek práce a tím i naplnění stanoveného cíle diplomové práce.

Doporučený rozsah práce

50-70

Klíčová slova

Pohřeb bez obřadu, pohřební obřad, rituál, smrt, trendy pohřbívání, umírání

Doporučené zdroje informací

ARIES, Philippe. Dějiny smrti, díl I. Praha: Argo, 2000. ISBN 80-7203-286-0.

DAVIES, Douglas James. Stručné dějiny smrti. Praha: Volvox Globator, 2007. ISBN 978-80-7207-628-4.

GENNEP, Arnold van. Přechodové rituály: Systematické studium rituálů. Praha: Lidové noviny, 1997. ISBN 80-7106-178-6.

NEŠPOROVÁ, Olga. O smrti a pohřbívání. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2.

Předběžný termín obhajoby

2019/20 LS – PEF

Vedoucí práce

Mgr. Ing. Martin Slaboch, Ph.D.

Garantující pracoviště

Katedra psychologie

Elektronicky schváleno dne 24. 2. 2020

PhDr. Pavla Rymešová, Ph.D.

Vedoucí katedry

Elektronicky schváleno dne 26. 2. 2020

Ing. Martin Pelikán, Ph.D.

Děkan

V Praze dne 30. 11. 2020

Čestné prohlášení

Prohlašuji, že svou diplomovou práci "Proměny pohřebních rituálů v České republice" jsem vypracovala samostatně pod vedením vedoucího diplomové práce a s použitím odborné literatury a dalších informačních zdrojů, které jsou citovány v práci a uvedeny v seznamu použitých zdrojů na konci práce. Jako autorka uvedené diplomové práce dále prohlašuji, že jsem v souvislosti s jejím vytvořením neporušila autorská práva třetích osob.

V Praze dne 30.11.2020

Poděkování

Ráda bych touto cestou poděkovala Mgr. Ing. Martinu Slabochovi, Ph.D. za cenné rady, připomínky, podporu a trpělivost při vedení této práce. Dále bych ráda poděkovala informátorům, kteří ochotně poskytli data a doporučení pro tuto práci.

Proměny pohřebních rituálů v České republice

Abstrakt

Tato práce se soustředí na proměny pohřebních rituálů v České republice. Práce se zabývá mapováním současných trendů v pohřebních rituálech v komparaci s minulostí z pohledu pracovníků pohřebních služeb. Zjišťuje příčiny nepohřbívání a motivy, které jejich klienty vedou k neuskutečnění pohřbu. Dále se zabývá tím, jaký význam má ono neuskutečnění pro pozůstalé. V praktické části této práce jsou prostřednictvím odpovědí informátorů zpracovány odpovědi na výše zmíněná témata.

Klíčová slova: Pohřeb bez obřadu, pohřební obřad, pohřební služba, rituál, smrt, trendy v pohřbívání, umírání

Changes in burial rituals in the Czech Republic

Abstract

This thesis deals with changes in funeral and burial rituals in the Czech Republic. The thesis is focused on present trends in burial rituals in comparison with the past by the viewpoint of employees of funeral services. It also deals with reasons why people (clients of funeral services) don't bury their relatives and it is looking for the motives, which lead to this behaviour. Further is focused on the impact of the non-realization of the burial on relatives of the dead. Through the answers of interviewed people are processed information in the practical part of this work.

Keywords: funeral ceremony, funeral without ceremony, death, dying, funeral company, funeral services, ritual, trends in burial

Obsah

1 Úvod	1
2 Cíl práce a metodika	3
2.1 Cíl práce.....	3
2.1.1 Výzkumné otázky	3
2.2 Metodika.....	4
2.2.1 Adekvace metod.....	4
2.2.2 Bližší informace o dotazovaných.....	6
3 Teoretická východiska	8
3.1 Současný pohled na smrt	8
3.1.1 Strach ze smrti	9
3.1.2 Tabuizace smrti ve společnosti.....	10
3.1.3 Thanatologie	13
3.2 Proces umírání	14
3.3 Rituály	15
3.3.1 Podoba pohřebních rituálů.....	17
3.4 Současné pohřební rituály	22
3.4.1 Náboženské a sekulární rituály.....	24
3.4.2 Pohřební obřad v současnosti	25
3.4.3 Pohřební služby.....	26
3.5 Organizace pohřbu	28
3.5.1 Oznámení smrti.....	28
3.5.2 Církevní a sekulární pohřební obřad	28
3.5.3 Sekulární pohřební obřady.....	30
3.5.4 Pohřeb bez obřadu.....	32
3.5.5 Sociální (ekonomické) pohřby.....	32
3.6 Způsoby nakládání s tělem po smrti.....	33
3.6.1 Pohřeb do země.....	35

3.6.2	Kremace	36
3.6.2.1	Historie krematorií na území dnešní České republiky.....	37
3.7	Praktiky vyrovnávání se se smrtí	40
4	Vlastní práce	43
4.1	Chování pozůstalých po úmrtí.....	44
4.2	Oznámení smrti.....	47
4.2.1	Komparace oznámení.....	48
4.3	Pohřební obřad.....	53
4.3.1	Funerální design	53
4.3.2	Upomínkové předměty na zemřelého	56
4.3.3	Druhy pohřbení a pohřebního obřadu	57
4.3.3.1	Pohřeb žehem a pohřeb do země	58
4.3.3.2	Pohřeb bez obřadu	60
4.3.3.3	Pohřební obřady.....	62
4.3.4	Přání zemřelého	66
4.3.5	Ekonomická stránka pohřbu a pohřebního obřadu	68
4.3.5.1	Pojištění pohřbu	73
4.3.5.2	Předplacení pohřbu	74
4.3.6	Zařízení pohřbu online	75
4.3.7	Chování při zařizování pohřbu	76
4.4	Den pohřbu	77
4.4.1.1	Smuteční oděv na pohřeb.....	80
4.5	Tabuizace smrti.....	81
4.6	Proměny českých hřbitovů	83
4.6.1.1	Les vzpomínek.....	91
5	Závěr	92
6	Seznam použitých zdrojů	96

6.1	Literární zdroje.....	96
6.2	Periodika.....	98
6.3	Internetové zdroje.....	98
7	Přílohy.....	104

Seznam obrázků

Obrázek 1 -	Podnikové smuteční oznámení	50
Obrázek 2 -	Smuteční oznámení z roku 2018.....	52
Obrázek 3 -	Daňový doklad k pohřbu z 80. let	72
Obrázek 4 -	Uniformita náhrobků na Olšanských hřbitovech	83
Obrázek 5 -	Uniformita náhrobků na Olšanských hřbitovech	84
Obrázek 6 -	Individualistický náhrobek na Olšanských hřbitovech	85
Obrázek 7 -	Náhrobek s emotivním epitašem na Olšanských hřbitovech	86
Obrázek 8 -	Adopce náhrobku na Olšanských hřbitovech	87
Obrázek 9 -	Hrob Jana Kočky ml., světská rodina.....	89
Obrázek 10 -	Hrob romské rodiny Telvákových	90

Seznam tabulek

Tabulka 1 - Přehled informátorů.....	6
Tabulka 2 - Podíl kremací na celkovém počtu pohřbů	58
Tabulka 3 - Velikost pohřebních služeb.....	64
Tabulka 4 - Pohřby bez obřadu.....	66

Seznam příloh

Příloha 1 – Podnikové oznámení z roku 1982.....	104
Příloha 2 - Smuteční oznámení z roku 1933	105
Příloha 3 - Smuteční oznámení z roku 1933	106
Příloha 4 - Smuteční oznámení z roku 1950	107
Příloha 5 - Smuteční oznámení z roku 1964	108
Příloha 6 - Smuteční oznámení z roku 1977	109
Příloha 7 - Smuteční oznámení z roku 1982	110
Příloha 8 - Smuteční oznámení z roku 1993	111
Příloha 9 - Smuteční oznámení z roku 2009	112

1 Úvod

O smrti se říká, že je jedinou spravedlivou jistotou v životě člověka. Nejen na konci lidského života, ale zejména pak v jeho průběhu se dotýká všech bez výjimek. Stejně jako se člověk narodil, je jisté, že také zemře, ačkoli v dnešní době lze okamžik smrti za pomoci lékařských a jiných praktik oddálit nebo zpomalit. Nicméně nelze jej odvrátit zcela. Každý člověk se musí s faktem konečnosti lidského života nějakým způsobem vyrovnat či smířit a stejně tak i společnost, ve které žije. Obvykle je akceptace smrti provázána silnými emocemi, a to nejen na individuální rovině, ale i té společenské. V dnešní individualistické společnosti se může zdát, že společenské vnímání smrti není podstatné, ale není tomu tak. Vnímání smrti bylo a stále je napříč lidskými společnostmi velmi variabilní, stejně tak je to i se způsoby pohřbívání zemřelých příslušníků těchto společností. Liší se v závislosti na náboženství, morálních hodnotách, historii, zeměpisném umístění, technických možnostech a dalších aspektech daného společenství. Smrt i způsoby pohřbívání jsou však vždy pevně propojeny se způsobem života v dané společnosti a dokáží o ní říci mnohé. Zejména pak proměny v přístupu ke smrti a k pohřbívání v mnohém souvisí s proměnami ve společnosti samotné. Tato práce si klade za cíl zmapovat současné, nové trendy v pohřbívání na území České republiky a komparovat je minulostí. Dalším cílem je zaměřit se na pohřeb bez obřadu, který se v posledních letech začal na území České republiky rozmáhat a v minulosti by byl ve společnosti nemyslitelný. S tím je úzce spojený také význam neuskutečnění obřadu pro pozůstalé.

Teoretická část této práce zahrnuje současný i historický pohled na fenomén smrti, k němuž se váže také tabuizace tohoto tématu. Dále se věnuje teoretickým rámcům, týkajících se rituálů, jakožto i pohřebních rituálů v současnosti i minulosti. Vlastní část této práce pak mapuje trendy a proměny v pohřbívání prostřednictvím výpovědí zaměstnanců pohřebních služeb. Přibližuje jejich pohled na pohřby bez obřadu, motivy chování jejich klientů, které vedou k nepohřbívání, neuskutečnění obřadu a prostřednictvím jejich výpovědí se snaží zjistit proč jeho počty rostou, ačkoli na území České republiky byl v minulosti typický pohřeb s obřadem. Dále zjišťuje, zda z jejich pohledu má nevypravení pohřebního obřadu na pozůstalé vliv, případně zjišťuje jaký.

Tato práce nemá za cíl hodnotit současný stav českého pohřebnictví, smutečních obřadů a rituálů, nýbrž zmapování současné situace, a to prostřednictvím dotazníků a rozhovorů se zaměstnanci pohřebních služeb po České republice. Teoretická část poslouží ke zmapování dějin pohřebních rituálů a obřadů ve dvou posledních stoletích a společně s praktickou částí práce povede k odvození současných trendů a proměn na území České republiky.

2 Cíl práce a metodika

2.1 Cíl práce

Cílem této diplomové práce je zmapování současných trendů pohřbívání na území České republiky zejména z hlediska zaměstnanců pohřebních služeb a jejich komparace s trendy z nedávné historie.

Dalšími dílčími cíli je ověřit, případně zjistit příčiny úpadku pohřebního obřadu v České republice. Dále zjistit jaké motivy vedou pozůstalé k neuskutečnění pohřbu a zda fakt, že pohřeb nebyl uskutečněn, má na pozůstalé nějaký vliv.

2.1.1 Výzkumné otázky

Hlavní výzkumnou otázkou je:

Jaké jsou současné trendy v pohřbívání z pohledu pracovníků pohřebních služeb?

Dílčími otázkami jsou:

1. Jaké jsou příčiny úpadku pohřebního obřadu na území České republiky?
2. Jaké jsou příčiny nepohřbívání?
3. Jaké jsou motivy, které vedou pozůstalé k neuskutečnění pohřbu?
4. Jaký význam má neuskutečnění pohřbu pro pozůstalé?

Během výzkumu vyvstala také jedna nová otázka:

5. Jak se změnil pohled na tabuizaci smrti?

2.2 Metodika

Metodika práce je opřena o kvalitativní metody sběru dat. Ke kapitolám v praktické části této práce bylo užito vícero technik. Za prvé byla užita technika pozorování při účasti na smutečních obřadech a při prohlídce Olšanských hřbitovů v Praze. Jako další byly použity techniky polostrukturovaného rozhovoru a dotazníku s otevřenými otázkami, obě techniky byly provedeny se zaměstnanci a jednateli pohřebních služeb a pohřebního ústavu. Doplňkově byla užita technika studia dokumentů.

2.2.1 Adekvace metod

Praktická část této práce je postavena na dotazování. Jako první byla užita technika sběru dat dotazníku s otevřenými otázkami. Výhodou této techniky je lepší přehlednost odpovědí, než je tomu u vedených rozhovorů. Další výhodou, která se ale lehce může stát také nevýhodou, je určitá míra spontaneity, kterou dotazník poskytuje informátorovi. Informátor má tedy čas na to, rozmyslet si a uspořádat odpověď. Velkou nevýhodou je velký risk nenávratnosti a také fakt, že písemné vyjádření vyžaduje od informátora vynaložení určité dávky úsilí a také trpělivosti, jejich absence či nedostatek může lehce vést ke zjednodušení, zkreslení nebo neúplné výpovědi. Otevřené otázky poskytují velký prostor pro vyjádření informátorů. Existuje zde ale také riziko, že otázky mohou být špatně zpracovány (Reichel, 2009, s. 118–121).

Nevýhoda této techniky spočívající v nenávratnosti se projevila i během výzkumu, kdy bylo osloveno bylo 68 pohřebních služeb, přičemž oslovení probíhalo prostřednictvím emailu v únoru roku 2020. Bližší zájem projevilo dvacet tři pohřebních služeb, kam byly také zaslány dotazníky. Pouze sedm dotazníků se vrátilo vyplněných, někteří své stanovisko přehodnotili a chtěli si na toto téma spíše promluvit.

Jako další byla tedy užita technika polostrukturovaného rozhovoru. Polostrukturovaný rozhovor je charakteristický zejména flexibilitou, co se týče otázek, které mají tu výhodu, že se k nim tazatel může v průběhu rozhovoru vracet a rozvíjet je dalšími podotázkami. Určitá volnost mu také zůstává při jejich formulaci. Zároveň se tazatel nemusí pevně držet pořadí připravených otázek, ale může jej libovolně měnit podle

toho, jakým směrem se rozhovor ubírá. Nevýhodou je ale velká časová náročnost. Další nevýhodou je také hrozba subjektivity, která by se mohla u tazatele objevit (Hendl, 2005, s. 174–175, Reichel, 2009, s. 111–112).

Následně bylo k polostrukturovaným rozhovorům osloveno deset informátorů, nicméně rozhovory se uskutečnily se šesti z nich, a to od března 2020 do srpna 2020, osobní i telefonickou formou. Tím, že některé z rozhovorů nebyly vedeny osobně, nebylo tazateli umožněno sledovat gesta či výrazy tváře, které jsou mnohdy pro rozhovory stěžejní v tom, že mohou skrývat určitý podtext.

Zúčastněné pozorování má tu výhodu, že zkoumá daný fenomén v jeho přirozeném prostředí. Nevýhodou je to, že pro výzkumníka může být složité zaznamenat vše, co se v daný okamžik děje. To se stává zejména tehdy, děje-li se v jeden okamžik více zajímavých procesů, proto je dobré pořídít si z pozorování záznamy. Také samotná přítomnost výzkumníka může mít určitý vliv při zkoumání (Hendl, 2005, s. 191–192).

Zúčastněné pozorování na obřadech a hřbitově bylo provedeno 12. listopadu 2019, v průběhu března 2020, v říjnu a listopadu 2020.

Dále bylo jako doplňující využito zpracování sekundárních dat studiem dokumentů, konkrétně smutečních oznámení. Na deseti smutečních oznámeních, pocházejících z různých let 20. století a dvou dekád 21. století je za pomoci komparace porovnávána vizuální stránka oznámení, styl psaného textu, citát. Výhodou této techniky je snadná komparace jednotlivých bodů v delším historickém období. Narozdíl od dotazování zde nehrozí subjektivita tazatele.

2.2.2 Bližší informace o dotazovaných

V níže uvedené tabulce jsou zaznamenána jména pracovníků pohřebních služeb, nebo ústavů, Správy pražských hřbitovů a pozice na které pracují, pakliže tyto údaje chtěli uvést. Samozřejmě jim byla poskytnuta možnost anonymity, které někteří využili a požádali, aby v práci nebylo uvedeno jejich příjmení, tito informátoři se také zdrželi uvedení některých konkrétních dat z jejich společnosti. Stejně tak byli všichni dotazovaní na začátku rozhovorů i dotazování seznámeni s cíli výzkumu a s tím, že informace, které při dotazování poskytnou budou dále zpracovány pro účely výzkumu. Polostrukturované rozhovory nebyly na přání dotazovaných nahrávány.

Tabulka 1 - Přehled informátorů

Jméno	Společnost	Pozice ve společnosti	Kraj
Terezie Mixová	PS Obelisk	Jednatelka PS	Nový Jičín
David Borovička	ELPIS	Jednatel PS	Praha
Monika Žaludová	PS Foitová - Vrba	-	Písek
Martina Macháčková	Litomyšlská pohřební služba	Vedoucí PS	Litomyšl
Květoslava	PS Marie	Jednatelka	Opava

Dybowiczová			
Oldřiška Dvořáčková	Správa pražských hřbitovů	Tisková mluvčí, vedoucí oddělení kulturních a edukačních projektů	Praha
Julius Mlčoch	Správa pražských hřbitovů	-	Praha
Jan	Pohřební služba A	-	Brno
Petra	Pohřební služba B	Sjednavatelka v PÚ	Praha
Jan	Pohřební služba C	Řidič	Praha
Jiří	Pohřební služba D	Jednatel	Liberecký kraj
Zdena	Pohřební služba E	Sjednavatelka v PO	Hradec Králové
Anna	Pohřební služba F	Sjednavatelka v PO	Jihlava

3 Teoretická východiska

3.1 Současný pohled na smrt

Pro tuto diplomovou práci je stěžejní si nejprve přiblížit pojem „smrt“. Ač by se mohlo zdát, že tento pojem je poměrně jednoduché definovat, není tomu tak. I v dnešní, technologicky vyspělé, době je to celkem problematické. Z biologického hlediska byla v minulosti smrt chápána jako okamžik, kdy se zastavil dech i srdeční činnost. V průběhu 20. století došlo však k velkým pokrokům v medicíně a spolu s nimi také v oblasti smrti. Jednalo se hlavně o pokrok v oblasti masáže srdce a umělého dýchání, díky nimž bylo možné přivést tělo bez dechu i srdeční činnosti, tedy biologicky mrtvé tělo, zpátky k životu. V tomto ohledu bylo nutné pojem smrt přehodnotit. Novým vodítkem pro prohlášení smrti se stala tzv. mozková smrt. Mozková smrt označuje stav, kdy je mozek bez jakýchkoli funkcí. V tomto ohledu je smrt definována příslušnými diagnostickými kritérii, nicméně ani zde nelze s jistotou říci, kdy je mozek zcela nefunkční. Mnohdy je možné konstatovat smrt pouze některých částí mozku (Cichá a kol., 2014, s. 186).

Z hlediska antropologického lze na smrt pohlížet jako na „*zánik, konec života tvorů, zvláště člověka*“ Pro tuto práci je stěžejní právě toto hledisko, kterým se pak zabývá celá jedna subdisciplína antropologie, a to antropologie smrti, která fenomén smrti zkoumá holisticky z různých hledisek (psychologické, historicko-sociologicko-etnologické, náboženské a filozofické). Vedle toho se také zabývá vzorci chování k zemřelému, podobou míst posledního odpočinku a také podobou a průběhem smutečních slavností (Cichá a kol., 2014, s. 186).

Z hlediska filozofického je smrt identifikována prostřednictvím toho, jak lidské vědomí reaguje, nebo by případně mělo reagovat na skutečnost smrti. Ku příkladu Davies zmiňuje ve své knize Heideggera, který se ve svých výzkumech soustředil na to, jaký má na jedince vliv smrt druhého člověka, dále na to, jaký vliv má na člověka jeho vlastní smrtelnost a jaký vliv to má na jeho přístup k životu (Davies, 2007, s. 23).

Z teologického hlediska je pohled na smrt ovlivněn jednotlivými náboženstvími a jejich přístupy k tématu smrti. Existuje zde mnoho přístupů, které jsou ovlivněny faktem, že je to právě náboženství, které poskytuje způsob, jak se vyrovnat se smrtí, ať už z hlediska konečnosti daného jedince, či smrti jiné osoby. Na příklad v případě křesťanství lze vyzdvihnout, že je zde velmi patrné zaměření na boj proti smrti. K tomuto boji se pojí zmrtvýchvstání, které si lze představit jako protipól smrti. Podobné pojetí smrti a vzkříšení se vyskytuje i u dalších náboženských směrů, jako je islám či judaismus. Zcela jiné pojetí smrti se vyskytuje u hinduismu a buddhismu. Zde existuje představa o stěhování duší po smrti, tzv. reinkarnace. Reinkarnace se odehrává na základě chvályhodného a mravného jednání. Cílem je osvobození duše od životní síly (Davies, 2007, s. 23–24).

Smrt se dotýká každého člověka, je součástí jeho života, je jeho budoucností. Ohraničuje jeho jsoucno a ačkoli se člověk se smrtí setkává prakticky každý den, málokdy si tato setkání uvědomuje. Podle Daviese se člověk se smrtí setkává prostřednictvím čtyř způsobů, a to skrze vlastní smrt, osobní uvědomění si smrti, osobní ztráta nebo ztráta druhé osoby. Nejintenzivnější se jeví ztráta jiné osoby, která poznamená život každého jednotlivce, jehož se dotkne. Někteří lidé podle Daviese uvádějí, že se život pozůstalých před a po zkušenosti se zármutkem liší (Davies, 2007, s. 21).

3.1.1 Strach ze smrti

Strach ze smrti není novodobým trendem. Provází lidskou kulturu již staletí. V minulosti lidé věřili v nesmrtelnost duše, kterou za určitých podmínek poskytovalo náboženství, které slibovalo život po smrti, případně nesmrtelnost duše jako reakci na skrytý strach člověka ze smrti (Cichá a kol., 2014).

S ohledem na neznalost toho, co bude následovat po smrti, víra v Boha a v onu nesmrtelnost poskytovala lidem určitou útěchu. V dnešní době tomu již tak z velké části není. S upadající náboženskou tradicí a posilujícím sekularismem upadá také představa o nesmrtelnosti a strach ze smrti je umocněn právě neznámem, které se ke smrti váže. Toto neznámo zároveň nastoluje lidem jakousi krajní mez, která v nich vyvolává strach a děs. Ale proč tomu tak je? Integrální Antropologie výstižně na tuto otázku odpovídá v kapitole Antropologie umírání a smrti " *Moderní člověk západního typu nedá mnoho na posmrtný*

život právě proto, že principiálně popírá jádro a podstatu smrti. Smrt jsme vytěsnili z naší kultury. Smrt jsme zavřeli do nemocnic a sanatorií. Smrt jsme vyhnali z domů a bytů. Smrt je tu jen pro slabé, staré a nemocné. Smrt není součástí našich životů. Zakazujeme smrti navštěvovat naše domovy. Smrt nás děsí!” (Cichá a kol., 2014, s. 206).

S tímto se ztotožňuje také Špatenková, která má za to, že současné pojetí smrti lidem připomíná jejich vlastní konečnost, bezmocnost, neschopnost bojovat se smrtí a čelit jí (Špatenková, 2008, s.12).

S tím souvisí také jeden z výše zmíněných Daviesových kontaktů se smrtí – osobní uvědomění si smrti. Jedná se o okamžik či období, kdy si sám jednatel uvědomí svoji konečnost a fakt, že i on jednou zemře. U každého jedince toto uvědomění může přijít v jinou dobu, u některých např. ve chvíli, kdy přijdou o milovanou osobu, u některých přichází s věkem. Tímto Davies směřuje k variabilitě, která smrt obestírá. Stejně jako uvědomění si svojí samotné konečnosti, je i samotná smrt každého individua jedinečná. Celé dějiny smrti se skládají z různorodých osudů jednotlivců (Davies, 2007, s.21).

3.1.2 Tabuizace smrti ve společnosti

Strach ze smrti lze také spojovat s její tabuizací v nedaleké minulosti a v určitých směrech přetrvávající do dnešních dnů. Často lze slyšet, že dnešní společnost je nazývána masmediální kulturou smrti, což znamená, že člověk je prakticky každý den konfrontován tématikou smrti prostřednictvím televize, kina, novin, počítačových her aj. Nasnadě je tedy otázka: Proč se lidé tak bojí smrti, když jsou s ní v každodenním kontaktu? Integrovaná Antropologie si pokládá obdobnou otázku a má na ni taktéž odpověď. Ta spočívá v odosobnění smrti, respektive v tom, že se smrt, prezentovaná médiem, přímo nedotýká lidí. Ti ji sice vnímají a vidí, nicméně osobně se jich nedotýká. Toto odosobnění smrti snižuje práh citlivosti vůči smrti, jíž je poté člověk ve svém životě přímo a nevyhnutelně zasažen. Tato smrt se týká všech bez výjimky v dnešní moderní společnosti stejně tak, jako se týkala všech v minulosti. A stejně jako v minulosti, i v moderní době s moderními lékaři může smrt přijít naprosto nečekaně. Narozdíl ale od dob minulých moderní lidé se dle Přidalové „snaží smrti utéct, protože jí často utéct lze” (Přidalová, 1998, s. 352, Cichá a kol., 2014).

Podle Otta Ranka společnost již v 1. polovině 20. století vytvořila mechanismy, formy kulturní adaptace, které mají lidi odrazovat od uvědomění si vlastní živočišné povahy, a tedy i smrtelnosti, kterou pod tento souhrnný pojem zařazuje. Smrtelnost spolu s jinými biologickými potřebami (např. sex) spadala mezi společností tabuizovaná témata, respektive mezi témata pokrytá tzv. „*kulturním štítem*“. Tato tabuizovaná témata bránila jednotlivcům přemýšlet o daných tématech mimo nábožensky udávané mantinely. Náboženství poskytovalo jedinci určitou a jasnou představu o tom, jak to se smrtelností je, jak to bude po smrti. Jiné alternativní pohledy na tato témata ale nenabízelo ani neakceptovalo (Rank, 2011).

Ariés popisuje, že již na začátku 20. století fungoval ve společnosti mechanismus psychologické povahy, který smrt ze společnosti vyháněl. „*Obíral ji o její povahu veřejné slavnosti a měnil ji v ryze soukromý akt vyhrazený zejména úzkému rodinnému kruhu.*“ (Ariés, 2000, s. 334).

Dle Giddense je přirozené, že se lidé smrti bojí a nemluví o ní. Tento strach podle něj pramení u odklonu od tradiční kultury jejich předků. Pro tradiční společnost je typická pospolitost a pospolitý život několika generací v jedné domácnosti, na níž byl kladen důraz. Jednotliví členové této domácnosti (i celé rodiny) se cítili jako součást komunity. V moderní společnosti je naproti tomu člověk vnímán jako samostatná jednotka a individualismus zde má daleko větší vliv než kolektivismus (Giddens, 1999).

K podobnému názoru se kloní také Hupková či Harisson, který ve své publikaci *Druhá strana smrti* podotýká, že pro naše předky byla smrt součástí celkové zkušenosti spojené s lidskou existencí, ale „*my smrt vnímáme jako selhání.*“ (Harrison, 2003, s. 21, Hupková, 2012, s. 107 – 115).

S tabuizací tématu smrti souhlasí i Nešporová, která příčinu tabuizace vidí v kladných výsledcích, které v minulém století vykazovala lékařská věda v oblasti smrti, a které se následně promítly do obecné i ideologické roviny. Velkou roli zde hrál samozřejmě i předchozí vývoj a vliv osvícenství. Došlo tak k vytlačení náboženství, které mělo do té doby ústřední autoritu nad smrtí a nahradila jej medicína. V praktické rovině si tento proces lze představit tak, že se umírání stalo přirozeným a lékaři kontrolovaným

procesem. Dříve bylo umírání výhradně duchovní cestou. Tato proměna však zapříčinila také to, že smrt ustoupila do pozadí a stala se spíše diskrétní součástí společnosti. 1. polovina 20. století přinesla dvě velké světové války, a i přes to, nebo možná právě proto se smrt stala marginálním tématem. Do popředí se v souvislosti s lékařskou vědou dostávala spíše témata týkající se lepšího zdraví či delšího života, později tuto marginalizaci umocnil také zvýšený zájem o mládí a osobnostní rozvoj. Na území České republiky, tehdejšího Československa, měla na tabuizaci vliv hlavně sekularizace spojená s dobou socialismu, kdy došlo k masovému rozšíření tzv. občanských pohřebních obřadů vázaných na kremaci. Tento způsob rozloučení a pohřbení, jehož cílem bylo oslabení vlivu církve, respektive náboženství na celou socialistickou společnost, byl plánovanou a plně podporovanou záležitostí čelních představitelů KSČ (Nešporová, 2013, s. 15, 21, 161).

Tabuizace smrti bývá mnohdy přirovnávána k tabuizaci sexu, popřípadě porodů. Prvním, kdo se začal tímto přirovnáním zabývat byl Geoffrey Gorer, který tabuizaci smrti přirovnává k tabuizaci sexu ve viktoriánské Anglii, popřípadě tabuizaci porodů. O těchto tématech se nemluvalo, přestože tato témata byla součástí každodenního života společnosti. O sexu se začalo později otevřeně hovořit, narozdíl od tématu smrti, která jakožto tabu nahradila ve společnosti tabu sexu. Moderní společnost smrt udělala neviditelnou, avšak svým způsobem zůstala tímto tématem fascinována. Tato fascinace se pak podle Gorera promítá v násilných reprezentacích smrti v médiích, což vede k tomu, že se sledující stávají otupělí vůči mezilidskému násilí a důsledkům smrti ve skutečném světě (Gorer, 1955).

Naproti tomu existují také autoři, kteří s tématem tabuizace smrti nesouhlasí. Jedná se však o autory zejména z poslední doby, což podporuje tezi, že v posledních desetiletích dochází k postupné detabuizaci tohoto tématu. Zájem o smrt se začíná znovu obnovovat, o což se zasluhují některé příspěvkové organizace a instituce. Tyto organizace a instituce se snaží téma smrti a umírání detabuizovat (Cichá a kol., 2014, s. 186, Nešporová, 2013).

Haškovcová ve své knize *Thanatologie* podotýká, že témata umírání a smrti patří dnes mezi právem aktualizovaná témata (Haškovcová, 2000). K tomuto názoru přispívá také fakt, že v posledních letech se na území České republiky uskutečnilo několik konferencí, zabývajících se tématem umírání a smrti, jmenovitě lze zmínit například

konferenci z roku 2016 s názvem „Vitalita smrti: odraz tradice smrti v současném myšlení“, která se konala v Praze. Dále lze zmínit konferenci dotýkající se přímo tématu tabuizace smrti, která se konala v Opavě v roce 2018 a nesla název „Smrt na okraji společnosti“. O rok později se také v Opavě konala konference s názvem „Smrt - součást života“. Za každou ze zmíněných konferencí stojí jiný pořadatel (Asociace poskytovatelů hospicové paliativní péče, Univerzita Karlova, Slezská univerzita v Opavě).

S postupnou detabuizací smrti pak ale souvisí také otázka, zda přenechat umírajícího v péči lékařů, nebo upřednostnit rodinu, která se o umírajícího bude starat. Touto otázkou se zabývá opět Helena Haškovcová, která se ve své knize *Thanatologie* věnuje domácímu modelu umírání a institucionálnímu modelu umírání. Každý model má samozřejmě své výhody a nevýhody, z nichž pro domácí péči je zřejmě nejdůležitější absence odborné pomoci a pro institucionální model je to láska (Cichá a kol., 2014, s. 209, Haškovcová, 2000).

3.1.3 Thanatologie

Většinou bývá tento vědní obor definován jako interdisciplinární obor o smrti a fenoménech, jež s ní souvisí. Název oboru je odvozen od řeckého boha smrti a spánku - Thanata. Z praktického hlediska obsah tohoto oboru zasahuje do dalších klasických oborů jako je např. filozofie, medicína, psychologie atd. Témata tohoto oboru mají své naukové části, vedle nich je však třeba zohlednit také postoje studujících tohoto oboru, aby mohli to, co se naučí zohlednit při účasti na citlivých procesech, do kterých lze zahrnout například laskavý doprovod umírajícího i pozůstalým či lidskou účast v těchto chvílích. Propojit výuku s výchovou je dle Haškovcové nezbytně nutné, protože každý, kdo se chce v tomto oboru vzdělávat, musí být schopen citlivosti k těm, jež tento svět opouští a zároveň zvládat psychickou zátěž, která se k tomu nutně pojí. Do výuky thanatologie spadají témata jako je např. fenomén smrti, eutanazie, ritualizace smrti, problematika zármutku a žalu apod. Důležitým tématem jsou pak techniky konfrontace se smrtí. Haškovcová jich ve své knize popisuje sedm. Součástí oboru je také péče o pečující, míněno pečující o umírajícího. V posledních letech je této části thanatologie věnovaná velká pozornost. Haškovcová zmiňuje předpoklad, podle kterého psychicky vyrovnaný ošetřující může poskytovat rodině

umírajícího potřebnou duševní hygienu ve chvíli, kdy je rodina vystavena obrovské psychické zátěži (Haškovcová, 2000, s. 142–154).

3.2 Proces umírání

V minulosti byla smrt často vídaným a poměrně běžným jevem. Byla přítomná nejen v domácnostech, ale mnohdy také na veřejných prostranstvích. Lidé umírali na ulici, o hladu a v neřádných životních podmínkách. Umírání nebylo oddalováno léčebnými metodami a oproti dnešní době bylo poměrně krátké. Představa o umírání v minulosti bývá mnohdy velmi idealizovaná. Často je v této souvislosti zmiňován tzv. „*domácí model umírání*“, ale ten lze vztáhnout až na poslední dvě století. Do této doby byla péče o umírajícího spíše laická a mnohdy vůbec žádná. V dřívějších dobách bylo umírání sociálním aktem a vycházelo se při něm ze zkušenosti, kterou měl každý přítomný u umírajícího včetně jeho samotného. Přítomní věděli, jak se k umírajícímu chovat, protože s tím většinou měli zkušenosti, umírající taktéž věděl, co se od něj očekává. Z životní zkušenosti čerpali jistou duševní rovnováhu všichni přítomní. Rituály, které při tom prováděli, zklidňovaly vypjatou situaci blížící se smrti. Součástí rituálů byla i duchovní péče a podpora, kterou poskytovali kněží, a jednalo se o nejpropracovanější složku celého procesu umírání. Domácí model umírání spočíval v představě umírajícího o tom, že má kolem sebe „*hřejivou náruč*“ všech přítomných, kteří mu poskytovali laskavý odchod. Obvyklý postup spočíval v tom, že umírající byl schopen zhodnotit, že brzy umře (nastala jeho „*poslední hodinka*“), následovaly další akty jako svolání rodiny nebo poslední pomazání. Třeba zmínit, že tento ideální model byl často nedosažitelný nebo nefunkční (rodina nebyla nablízku apod.) (Haškovcová, 2000, s. 25–28).

Dnes již běžný „*model institucionálního umírání*“ nahradil zmíněný model domácího umírání. Jeho nástup byl velmi postupný. Jak je patrné z názvu smrt se z domova umírajícího přesunula do speciálně určených institucí, čímž ze života umírajícího zmizela možnost každodenního stýkání se s rodinou, jakožto i poskytování rodinné podpory. S institucionálním modelem přišlo také přesvědčení, že lékaři, kteří v institucích pracují, se o umírajícího lépe postarají. Moderní člověk tak dospěl k tomu, že sice umírá v péči profesionálních zdravotníků, ale ti jsou pro něj – stejně jako on pro ně – naprosto cizí lidé,

což je pravděpodobně nejstinnější stránka tohoto modelu. Pochopitelně s tím souvisí také víra v medicínu, která bude schopna zabránit smrti (Haškovcová, 2000, s. 25–28).

3.3 Rituály

V každé kultuře je smrt chápána jinak. Z hlediska české kultury by se na smrt mělo pohlížet prostřednictvím křesťanství, které na území dnešní České republiky mělo z hlediska historického vývoje největší vliv, ačkoli dnes se tento vliv pomalu vytrácí. Představy o smrti jsou v každém kulturním prostředí formovány jinak. Křesťanské pojetí smrti je rozšířené i v dnešní společnosti a zcela jistě se s ním neztotožňují jen věřící (Haškovcová, 2000, s. 24–29).

Jedním z tradičních autorů, který se ve svých dílech věnuje tématice rituálů je Arnold van Gennep. Jeho kniha *Přechodové rituály* se v jednotlivých kapitolách věnuje klasifikaci přechodových rituálů, a to jak na individuální, tak také na skupinové úrovni. Van Gennep popisuje rituály v oblastech narození a dětství, iniciační rituály, dále rituály v oblasti zásnub a sňatků a také pohřební rituály. V první řadě je třeba zmínit, že autor chápe rituály jakožto sociální události, což v tehdejší společnosti nebylo zcela běžné. Rituál byl tehdy chápán jakožto proces opakované činnosti, kterou provádí božská bytost. V prvních kapitolách se van Gennep věnuje dělení rituálů, které rozděluje na rituály animistické a dynamistické, kontaktní a sympatetické, pozitivní a negativní, působící přímo nebo nepřímo. Konkrétní rituál pak lze zařadit do čtyř kategorií, a to vždy do jedné ze zmíněných kategorií, které v těchto popsanych dvojicích fungují jako protiklady. Dále se autor zaměřuje na průběh přechodových rituálů, které mají tři sekvence. Jedná se o rituál odluky, pomezí rituál a rituál sloučení. Funkcí této sekvence je vytvořit prostředí pro transformaci jedince, který si rituálem prochází a provést jej touto změnou, která ho má dovést k vědomému prožití změny role. Po tomto procesu by měl za svou proměnu převzít také odpovědnost. Gennep podotýká, že ne všechny rituály jsou přechodové, jsou též rituály, které jsou prováděny s nějakým konkrétním konečným cílem. Právě tyto cílené rituály se mnohdy překrývají a kombinují s přechodovými rituály, a to i tak úzce, že lze jen těžko určit o jaký rituál se jedná (Gennep, 2018).

Rituál jako takový však nemá jednotnou definici, na které by se společnost shodla. Např. Rappaport rituál popisuje jako provádění více či méně neměnných, ale na sebe navazujících, formálních aktů, které vykonavatel plně nezašifroval. Následně také zmiňuje, že označení rituál se může vztahovat k poměrně široké škále jevů, které se nutně nemusí vztahovat ke společnosti, ani k náboženství, ale mohou označovat i chování mimo lidskou společnost. Lze jej vztahovat například na chování jiných savců, popřípadě i jiných živočichů (Rappaport, 2000, s. 24).

Murphy rituál popisuje jako inscenovaný jev, jehož průběh je provázen striktními, předem stanovenými předpisy. Rituál je pak podle stejného autora doprovázen kolektivem dalších osob, které společně s osobou, které se rituál dotýká, tvoří zvláštní až posvátný rámec rituálu. Takové rituály pak lze také dělit na výroční rituály (opakující se každý rok přibližně ve stejnou dobu), situační rituály (prováděné kvůli zvláštním okolnostem za přítomnosti celebranta i veřejnosti) a přechodové rituály (které se vztahují ke změně společenského postavení jedinců) (Murphy, 2004, s. 186).

Pro rituál je příznačné, že je naplňován, aniž by se jeho aktéři ptali „Proč?“. Rituály poskytují společnosti komunikaci na všech úrovních. Umožňují jednotlivcům zažít něco neopakovatelného, něco, co jim poté umožňuje nalézt sebe sama. Rituály vytvářejí výrazné emoce a pocity, např. radosti, bázně, úcty, strachu, žalu, smutku apod. Rituály mají pro společnost i jednotlivce velký význam, obohacují život, dávají životu řád i smysl (Dorková in Cichá a kol., 2014, s. 210).

S výše uvedeným souhlasí i definice *Národopisné encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, která rituál popisuje jako „*označení výrazného individuálního nebo kolektivního způsobu chování, který je založen na všeobecných pravidlech přijatých v rámci dané sociální komunity (vynucených i tradičních). Vzniká jako reakce jednajících osob na situace rozhodování nebo strachu, přičemž pro svou identickou opakovatelnost funguje jako stabilizátor chování. Je nástrojem, pomocí něhož dané společenství udržuje a upevňuje své normativní uspořádání a organizaci.*“ (Brouček, Jeřábek, 2007, s. 847).

Soukup v Dějinách antropologie rituál shrnuje jako „*Symbolicky a normativně standardizovaný způsob chování a soubor obřadných činností, jehož prostřednictvím*

příslušníci určité skupiny udržují a upevňují hodnoty a normy své kultury.” (Soukup, 2004, s. 642).

Rituál lze tedy shrnout jako jednání jednotlivce, či kolektivu, které se provádí za určitým cílem, má nějaká pravidla a je prováděno opakovaně. Právě opakování daného rituálu stabilizuje, upevňuje společenství a poskytuje jistotu a pocit bezpečí aktérům, kteří jej provádí nebo se ho účastní. Podle Nešporové pak lze dodat, že rituály, které jsou spojené se smrtí blízké osoby dávají určitou strukturu a význam těm pocitům, které jednotlivce nebo kolektiv zachvátí po smrti blízkého. Provádění těchto posmrtných rituálů v této mezní životní situaci napomáhá pozůstalým vyrovnat se smrtí blízkého člověka (Nešporová, 2013, s. 106–108).

3.3.1 Podoba pohřebních rituálů

Z archeologického hlediska se k rituálu smrti vázalo vše od okamžiku smrti až po konečné uložení těla zemřelého či jeho pozůstatků na vybraném a řádně připraveném místě. Rituál smrti zahrnoval zaopatření těla po smrti, tedy jeho omytí a oblečení, zahrnoval také truchlení pozůstalých, jejich zvláštní odění, vystavení zemřelého těla, přenesení na zvláštní místo a pohřbení, popřípadě uložení na hranici, zapálení a následné pohřbení ostatků. Vedle těchto úkonů se k rituálu smrti vázala také hudba, zpěv a hostina. Samotný pohřební obřad byl ovlivněn třemi faktory v závislosti, na kterých lze najít určité odlišnosti u jednotlivých pohřebních obřadů. V první řadě se jednalo o náboženskou příslušnost zemřelého. V tomto ohledu byl každý pohřební obřad vykonáván v duchu konkrétních náboženských představ (např. u římských katolíků na začátku 20. století nebylo možné provést kremaci, muselo se pohřbívat do země). V závislosti na náboženství se některé tradice doprovázející obřad mohly měnit. Dalším faktorem byly představy pozůstalých o tom, kde se zemřelý právě nachází (nebe, peklo). Do těchto faktorů byla zahrnuta také přání zemřelého, která byla zmapována před smrtí či během jeho života. Posledním faktorem pak bylo postavení zemřelého v rodině či společnosti. Pohřební obřad byl velice často demonstrací majetkových poměrů a společenského postavení rodiny i zemřelého (Cichá a kol., 2014, s. 195).

V minulosti lidé byli schopni se smrtí vyrovnat podstatně lépe, než je tomu dnes. Po generace byli lidé seznámeni se smrtí, učili se umírat ve chvílích, kdy pozorovali smrt v jejich okolí nebo když pomáhali při odchodu jiným (Haškovcová, 2000, s. 23).

V reflexi vlastní smrtelnosti jim pomáhaly náboženské, na území dnešní České republiky křesťanské, tradice, a především tedy víra v posmrtný život, jak bylo zmíněno výše. Trauma, které je při ztrátě zasáhlo, dokázali tehdejší lidé kompenzovat péčí nebo starostlivostí o umírajícího. V křesťanské Evropě, a tedy i v Českých zemích, bylo během středověku i novověku obvyklé, že se ke smrti vázaly náboženské rituály a umírání bylo veřejně přístupné (Cichá a kol., 2014, s. 187).

Mezi jednotlivými pohřebními rituály existovaly určité regionální rozdíly, nicméně pohřby tradiční (římskokatolické) byly prováděny podle stejného klíče. Pohřeb jako takový byl prováděn za účelem uložení mrtvého těla do hrobu, přičemž tomu předcházely a doprovázely jej určité rituály nejen náboženské povahy (jednalo se např. o prohlídku mrtvého těla lékařem) (Nešporová, 2013, s. 113).

Právě kvůli tomu, že smrt byla pevně spjata s náboženstvím, byl také pohřební ritus ovlivněn náboženskou představou o posmrtném životě, tedy o tom, že smrt neznamenal pro člověka konec, nýbrž jen přechodnou fázi. Jedinec, spíše tedy jeho bytí, pak v určité podobě pokračoval dále. V této souvislosti bylo také nutné, aby byl umírající usmířen s Bohem a lidmi v hodině smrti. K posledním hodinám života umírajícího se vázalo jeho usmíření s lidmi, vzájemné prominutí vědomých, ale také nevědomých křivd, předání majetku, osvobození od těžkých hříchů, poslední pořízení, poslední přání, požehnání rodině umírajícím a závěť. Poslední čtyři zmíněné záležitosti byly prováděny výhradně v poslední hodině umírajícího. Velmi často se lze setkat s tím, že tyto poslední okamžiky umírajícího byly označovány jako chvíle, kdy „*má duši na jazyku*“. Vše, co umírající vyřkl během této chvíle, bylo pro pozůstalé závazné. Poslední slova v sobě nesla posvátnou moc a jejich nedodržení bylo trestáno jako hřích. Podle Alexandry Navrátilové vážnost slov, která umírající vyřkl, utvrzovala integritu sociálního, morálního, kulturního a právního řádu. A tato jednota následně strukturovala lidové povědomí (Navrátilová, 2004, Cichá a kol., 2014, s.187).

Bylo zvykem, že se umírající před smrtí snažil zajistit rodinu. Vedle materiálního zajištění pozůstalých se umírající na smrt připravoval také duchovně. S tímto byly spojeny různé předtuchy smrti, pověry předpovídající smrt. Mezi takové pověry lze zařadit zjevení blízkého již mrtvého příbuzného v různých formách, zhasnutí svíce, prasknutí stěny nebo rozbití nějakého předmětu, bouchnutí okenic nebo zastavení hodin. Vedle neživých věcí byla za znak blížící se smrti považovaná také zvířata, například krtek, který ryl směrem od domu, cvrček, který se objevil v domě, ale také hlasitě vyjící pes (Dorková, 2008).

Příbuzní se snažili umírajícímu zajistit klidný odchod z tohoto světa. Pokud umírající křesťan odcházel z tohoto světa v agonii, bylo to považováno za znamení hříchu, případně prokletí umírajícího. Agonie byla vedle např. dlouhého umírání jedním z důvodů, proč se umírajícímu podávaly různé byliny, které ho měly zklidnit. Fáze umírání byla opředena mnoha lidovými pověrami, které měly umírajícímu ulehčit odchod. Pakliže člověk umíral v agonii nebo jiným, neklidným způsobem nebylo možné stihnout úkony zmíněné výše, což podle uvážení věřících mohlo umírajícímu uškodit (Cichá a kol., 2014, s. 184,187).

Bezprostředně po smrti pak bylo povinností provést určité zvyky. Na přelomu 19. a 20. století pak bylo zákonem ustanoveno, že tělo mrtvého musí prohlédnout lékař. To mělo jednak své hygienické důvody a také se tím předcházelo pohřbení zaživa, což byla obecně panující obava ve společnosti. Tělo zemřelého smělo být pohřbeno nejdříve 48 hodin po smrti. Do té doby spočívalo ve zvláštním pokoji, případně pokud takového pokoje nebylo (tato situace nastávala především ve městech), bylo tělo odváženo do umrlčích komor. Ty se nacházely v nemocnicích, nebo na hřbitovech (Nešporová, 2013, s. 112–113, Navrátilová, 2004).

Proces pohřbívání pak probíhal dle zvykových pravidel dané doby, přičemž právě pozůstalí se snažili tato pravidla dodržovat, a tak prokazovat úctu zemřelému. Zároveň se snažili dostát přáním, která zemřelý před svou smrtí vyslovil. Bezproblémové provedení zvykových rituálů znamenalo také zajištění bezproblémového odchodu duše zemřelého z tohoto světa, čímž bylo zároveň zamezeno tomu, aby se duše vrátila a škodila živým. Náležité náboženské rituály pak prováděl většinou kněz nebo osoby k tomu určené. Např.

zatlačování očí prováděl nejstarší člen (syn) z rodiny, omývání pak prováděla starší žena z vesnice, která k tomu byla určena. Tělo bylo následně oblečeno, uloženo na prkna a následně do rakve. Takto bylo uložené do místnosti, kde se za jeho duši chodili pozůstalí modlit. Modlili se také při zvonění zvonu-umíráčku, který oznamoval úmrtí. Úmrtí se samozřejmě oznamovalo také ústní nebo písemnou formou (Domorázek in Nešporová s. 112–114).

V den pohřbu se lidé scházeli v domě zemřelého, domě smutku, kde se modlili za duši zemřelého. Modlitby provázely také další zvyky, které se však mohly měnit v závislosti na místě a také historickém období. Z některých lze zmínit pohoštění chlebem a kořalkou, kropení rakve svěcenou vodou aj. Následně byla rakev odnesena nebo odvezena do kostela, kde se sloužila zádušní mše. Nebylo však pravidlem, aby se mše konala v den pohřbu, nebo aby u ní bylo tělo přítomno. Mohla být konána nezávisle na dni pohřbu. Z domu či z kostela se následně šlo průvodem na hřbitov. Po celou cestu se lidé modlili. Po spuštění rakve do hrobu vhazoval každý přítomný do hrobu tři hrsti hlíny. Celý pohřeb byl veden v křesťanském duchu. Kladl důraz na Boha a na to, aby se pozůstalí koncentrovali na odprošení Boha za spásu duše zemřelého. Osobnost zemřelého byla naproti tomu opomíjena, stejně jako jakákoliv individualita. Zdůrazňován byl naopak aspekt obecnství (Nešporová, 2013, s. 114–115).

Po pohřbu následovalo pohoštění, větší než již zmiňované předpohřební pohoštění. Konalo se buď v domě zemřelého, popřípadě v nějakém hostinci. Pohoštění bylo považováno za nezbytnost. Prokazovala se jím prestiž rodiny a v případě, že nebylo uskutečněno, to jasně svědčilo o tom, že umřelo dítě či chudý člověk (Nešporová, 2013, s. 115).

Pohřby byly potvrzením statusu mrtvého v daném společenství. Lišily se od sebe společenskou významností zemřelého nebo jeho rodiny, která se pak ukazovala na okázalejším provedení hostiny, bohatším občerstvením nebo na výzdobě, případně také na počtu účastníků. Odlišovaly se zejména pohřby svobodných mladých lidí a dětí, kde byla jako symbolická barva užívána bílá. Černá však nebyla považována striktně za barvu smuteční. Regionálně to bývala také bílá barva (Nešporová, 2013, s. 114–115).

V moderní společnosti začínaly rituály vázající se k pohřbu zvolna upadat. Velké pohřby začínaly mizet a smrt byla pomalu odsouvána na pomyslný okraj společnosti. Tato společenská změna nastávala zejména ve velkých městech. Ariés v Dějinách smrti podotýká, že pohřeb, respektive smrt jedince, již nebyla událost, kvůli které se fungování společnosti pozastavovalo, jak tomu bylo do té doby. „*Nejprve byla smrt odsunuta a stala se soukromým rodinným aktem, jak již bylo zmíněno výše. Ve chvíli, kdy se hospitalizace smrtelně nemocných stala obecným jevem, byla však odsunuta i rodina.*” (Ariés, 2000, s. 334).

Ariés dále popisuje, že v některých neurbanizovanějších, průmyslově a technicky nejvyspělejších oblastech západního světa se na začátku 20. století začíná objevovat nový model pohřbívání, který se pak rozšiřoval dále. Smrt byla společností vyhnána na okraj, v podstatě se ve městech uskutečňovaly už jen pohřby vysokých státníků. Jedním z nejznatelnějších rysů bylo vymizení bohatě zdobených černo-stříbrných pohřebních vozů, které nahradily šedé či černé vozy, které se v běžném provozu ztratí. Výstižná je Ariésova citace „*Pohřeb už společnost nezastaví. (...) Život ve městě plyne tak, jakoby nikdo neumíral.*”. Dalším rysem tohoto modelu byla nepřiměřeně rychlá změna. Zálžitosti týkající se smrti se v minulých stoletích měnily jen velmi pomalu. Lidé si je prakticky ani neuvědomovali. Dnes bývají změny tak rychlé a bezohledné, že si je lidé uvědomují pouze natolik, aby se tato témata probírala v sociologických výzkumech, debatách v televizi, lékařských a jiných diskusích. „*Vyhnali jsme smrt dveřmi, ale ona se k nám vrací tak rychle, jak zmizela.*” (Ariés, 2000, s. 318).

V české společnosti se na začátku 20. století začal šířit nový způsob pohřbívání, a to kremace. Uzákoněna byla v tehdejší Československu v roce 1918. Tento nový způsob přispíval ke zvětšování rozdílů mezi městským a venkovským stylem pohřbívání, kde se k pohřbu vázaly výše popsané rituály. Kremace bývá spojována také se socialismem, který se zasloužil o masivní sekularizaci na území Československa. Z hlediska socialistické ideologie je smrt vnímána jako téma, které je třeba tabuizovat a odsunout z myslí tehdejšího obyvatelstva (Nešporová, 2013, s. 158–172). Krematoria a kremace budou blíže popsány v pozdější kapitole.

„Existují dva prapůvodní jevy: život a smrt. Život patří k prapůvodnímu jevu, smrt naopak. Popření „přirozené smrti“ má za důsledek popření této základní prožitkové struktury světa.” (Cichá a kol., 2014, s. 188).

I dnes provází péči o umírajícího i umírání samotné mnoho rituálů, ač si jejich uskutečňování jejich aktéři pramálo uvědomují a provádějí je naprosto bezmyšlenkovitě. Tyto rituály jsou také velice variabilní v závislosti na různých okolnostech jako je rodina, víra, náboženské zvyklosti či na instituci, kde umírající setrvává. Jako příklad takových rituálů lze uvést zavolání kněze, poslední svátost, ale také odvoz zemřelého z pokoje, kde skonal. (Cichá a kol., 2014, s. 209–210).

Smyslem rituálů vázajících se k pohřbu je úprava poměrů mezi duchem zemřelého a osobami, které zde po sobě zanechal, dále to je doprovod duše zemřelého na onen svět, kde by mu provedení rituálů mělo zajistit blaženost a klid. V poslední řadě je to akceptace ztráty blízké osoby, což má velký význam také v přirozeném procesu zármutku (Haškovcová, 2000).

Pohřební rituály poskytují konfrontaci s realitou ztráty, která je strašlivá nejen pro rodinu, ale také pro členy komunity, ze které zemřelý pocházel. Členové komunity mají díky pohřebním rituálům možnost vyjádřit svůj zármutek rozloučit se s člověkem a obnovit v komunitě pocit společné pospolitosti. Časem prověřené rituály poskytují truchlícím pozůstalým pevnou oporu, vedou je v období nejhoršího smutku a dokonce určují, kdy by se mělo období smutku ukončit (Jeffreys, 2011).

3.4 Současné pohřební rituály

Je důležité zmínit, že pohřební rituály jsou v mnoha ohledech variabilní. Této problematice se věnuje Genep v již zmiňované knize *Přechodové rituály*, kde zmiňuje, že se prakticky nic tak významně neliší v závislosti na věku, národnosti, pohlaví či společenském postavení daného jedince jako pohřební rituály (Genep, 2018).

Pohřební rituály formují, strukturují a dávají význam těm pocitům, kterými je člověk zachvácen po tom, co ho opustí blízká osoba. Fungují tedy jako prostředek vyrovnání se

smrti blízkého jedince, což pro pozůstalého je důležitá mezní situace (Nešporová, 2013, s. 106–108).

Podle Weekse jsou tyto rituály prostředkem k transformaci pocitů ztráty a hlubokého žalu. Touto proměnou dochází také k léčení smutku. Rituály pomyslně propojují minulost a budoucnost a v truchlících vyvolávají pocit bezpečí. Weeks pohřební rituály rozděluje do tří fází na předsmrtné, rituály prováděné bezprostředně po smrti a rituály prováděné dlouhodobě po smrti jedince. Do předsmrtných rituálů zahrnuje hlavně modlitby, zpěvy a posuzování života umírajícího. Z náboženského hlediska jsou tyto rituály typické pro náboženství, která smrt neakceptují jako konec, ale spíše začátek dalšího života. Konkrétně se jedná o buddhismus a hinduismus. Pro obě tato náboženství jsou předsmrtné rituály velice významné a kladou na ně velký důraz. Hlavně tedy z toho důvodu, že v těchto náboženstvích je kladen důraz na přežití duše a nikoli těla. Dále do této fáze lze zahrnout například i rozdávání majetku, kdy se umírající po sobě snaží příbuzným něco zanechat. Nemusí se nutně jednat o předměty hmotné povahy, může jít o předání zkušeností, duchovních cest apod. (Weeks, 2004, s.113–125, Ondračka, Kropáček, Halík, Lyčka, Zemánek, 2010).

Další skupinou jsou posmrtné rituály, které lze rozdělit na rituály následující bezprostředně po smrti a rituály, které se provádějí v dlouhodobějším horizontu po smrti. Do rituálů prováděných bezprostředně po smrti lze zařadit přípravu těla na pohřbení, tedy omytí těla, balzamování a jeho oblečení do rakve. Lze sem zařadit samotný pohřební obřad, ukládání rakví či uren, nebo jiné nakládání s ostatky zemřelého. Je patrné, že rituály spadající do této skupiny, následují ihned po smrti člověka. Jako poslední úkon, který lze zahrnout do této kategorie je poslední úkon provedený v rámci pohřebního obřadu (Weeks, 2004, s. 113,125, Jeffreys, 2011).

Rituály prováděné delší dobu po smrti zahrnují návštěvy hrobů, umístování květin nebo jiných předmětů (např. kamenů v židovství) na hrob. Lze sem zařadit také vzpomínky na zemřelé, na výročí jeho smrti nebo na jeho narozeniny (Weeks, 2004, s.113–125, Ondračka, Kropáček, Halík, Lyčka, Zemánek, 2010).

Vzpomínání na zemřelého lze pojmenovat jako kult vzpomínek, kterým se vzpomínkou posmrtně uctívá památka zesnulého. Vedle něj existuje také kult hrobu, který existuje od 18. století a je v dnešní době před kultem vzpomínek na ústupu (Ariés, 2000, s. 337).

3.4.1 Náboženské a sekulární rituály

Náboženské rituály jsou typické zejména pro tradiční společnosti. Prvními pohřebními obřady se zabývala zejména sociální antropologie na počátku 20. století, která se ze začátku věnovala právě tradičním společnostem. Až později se přesunula ke studiu kultur, ze kterých výzkumníci pocházeli, přičemž se své poznatky z tradičních společností se výzkumníci snažili vztáhnout na moderní společnost, což vzhledem k tomu, že se jednalo o malá komplexní společenství nebylo úplně možné. Hlavně z toho důvodu, že taková společenství fungují jinak než moderní společnosti (Nešporová, 2013, s. 104).

Náboženské rituály zmiňuje například Eriksen ve své knize *Sociální a kulturní antropologie*. V kapitole Rituál: náboženství v praxi definuje rituál doslova jako „*sociální aspekt náboženství*“. V tomto případě by náboženství mělo být definováno jako určité uspořádání představ o posmrtném životě, posvátnu a nadpřirozenu apod. Rituály zde figurují jako procesy, které se odehrávají ve společnosti, a které těmto představám dávají reálnou podobu. Rituály pak shrnuje jako veřejně pořádané události, které jsou svázané pravidly, které určitým způsobem popisují vztah mezi pozemským a duchovním světem (Eriksen, 2008).

Náboženské rituály jsou např. vedle náboženského výkladu reality jedním z prostředků, jak legitimizovat smrt. Prostřednictvím těchto rituálů lze potvrdit „*platnost sdílených symbolických světů*“. Nemusí se při tom však jednat výhradně o náboženské rituály, prováděné na základě náboženských symbolických světů. Pro aktéra je důležité, aby za rituálem spatřoval nějaký symbolický svět, nemusí mít výhradně náboženskou podobu, může mít i jinou, např. sekulární podobu. Symbolický svět, spatřovaný za daným rituálem, mu dává smysl (Nešporová, 2013, s. 103–105).

Podle Gennepa jsou pohřební rituály nejpropracovanější v postliminální nebo liminální fázi, nicméně jeho výzkumy jsou typické pro tradiční společnosti. Tento fakt je důvodem, kvůli kterému této teorii oponuje Nešporová. Ta podotýká, že toto rozhodně neplatí u moderních ani sekularizovaných společností. Rozhodně to tedy neodpovídá současným českým pohřebním obřadům (Gennepe, 2018, Nešporová, 2013, s. 105).

České pohřební obřady zapadají spíše do koncepce liminoidních jevů. Ty jsou typické pro již rozvinuté společnosti, které kladou důraz na autonomii a individualitu jedince a nemusí být kolektivně sdílené. Právě toto hledisko lze dobře pozorovat v prostředí současných pohřebních rituálů v ČR. Sem lze zařadit tzv. sekulární pohřby, které budou podrobněji rozebrány níže. Proti liminoidním jevům stojí liminální jevy, které se vyskytují u tradičních společností. Stěžejní je pro ně kolektivita, v jejímž rámci jsou veškeré rituály prováděny, jakož i představy, které jsou v rámci dané společnosti sdíleny (Nešporová, 2013, s. 104–106).

3.4.2 Pohřební obřad v současnosti

Pohřební obřad je podle antropologického slovníku Přírodovědecké fakulty Masarykovy Univerzity „*Obřad patřící mezi obřady přechodu i odloučení, který se koná u příležitosti úmrtí. Zahrnuje vše, co se děje od okamžiku smrti až po konečné uložení pozůstatků zemřelého na vyhlédnutém, případně i připraveném místě.*“. Do obřadu je podle slovníku zahrnuto také umytí těla, jeho oblečení a také uložení. Vedle těchto základních úkonů slovník zahrnuje také smutek pozůstalých, jejich mimiku, gesta, zpěv, hudbu a odění pozůstalých (Antropologický slovník, 2009).

Nešporová chápe pohřeb jako „*ritualizované kolektivní jednání pozůstalých, při němž se loučí se zesnulým, nehledě na to, zda podstoupí kremaci, nebo je uložen do země.*“. Kolektivní charakter tohoto jednání považuje za klíčový. Stejně jako fakt, že onen kolektiv musí za provedením tohoto rituálu spatřovat určitý symbolický svět, který rituálu dává význam a činí jej smysluplným pro celý kolektiv (Nešporová, 2013, s. 101).

Tradiční společnosti své rituály opíraly o světy, které byly z velké části tvořeny náboženskými nebo spirituálními prvky. Nápodobu těchto světů lze vidět i v rituálech

u moderních a postmoderních společností v podobě např. ekologických pohřbů, o nichž bude blíže pojednáno níže. Náboženské obřady jsou velice často specifické svými jednotlivými rituály, které se v průběhu celého pohřbu provádějí. Činnosti související s pohřebním rituálem často souvisí s představami konkrétního náboženství o posmrtné existenci člověka. V případě, že v rámci daného náboženství v podstatě není žádná posmrtná existence, je důraz kladen na osobnost zemřelého, případně na jiné prvky (např. Koloběh života a smrti) (Nešporová, 2013, s. 102).

Česká republika je v rámci Evropy specifická tím, že v současnosti na jejím území často probíhá pohřeb bez obřadu. Tento trend se na území České republiky rozšířil v posledních 25 letech, v dřívějších dobách se zde tento trend nevyskytoval (Nešporová, 2013, s.184).

3.4.3 Pohřební služby

Pohřeb v dnešní době zajišťuje pohřební služba. Chod pohřební služby zahrnuje činnosti spojené s úpravou lidského těla po smrti (tzn. balzamace a konzervace těla, zpopelňování lidských pozůstatků či ostatků a následné ukládání popela do uren), jejich přepravou a pohřbením, jak stanovuje zákon o pohřebnictví. Jedná se o koncesovanou živnost, tzn. že živnost musí státní povolení pro provádění dané činnosti, jejíž provozovatel musí mít dle zákona také odbornou způsobilost k provádění této činnosti (střední vzdělání s maturitní zkouškou + tříletá praxe v oboru pohřebnictví, nebo základní vzdělání + desetiletá praxe ve zmíněném oboru). K udělení koncese pro provoz služby je nutno mít také odpovídající vybavení stanovené zákonem (např. chladicí zařízením odpovídající zákonem stanoveným požadavkům). K povinnostem provozovatele patří například úprava a uložení lidských pozůstatků v odpovídajících zařízeních, vydání řádu pro provoz služby (musí být schválen krajskou hygienickou stanicí), jeho zveřejnění na viditelném místě a výkon živnosti v souladu s tímto řádem, přístup k pozůstalým s patřičným ohledem na jejich ztrátu a k zemřelým s ohledem na jejich vůli, při převzetí, uložení, předání těla zemřelého postupovat dle zákonem nebo jinými předpisy stanoveným postupem, včetně vyhotovení potřebných dokumentů, bezúplatně umožnit vypraviteli pohřbu úpravu a uložení pozůstatků v odpovídajících prostorách, vést evidenci o zacházení s lidskými

pozůstatky a ostatky, a to průkazně, pravdivě a čitelně. Poskytovatel je také povinen zajistit vyzvednutí a předání urny s ostatky vypraviteli pohřbu (pokud si ostatky nikdo nevyzvedne do 12 měsíců ode dne vyzvání provozovatelem pohřební služby, je na provozovateli, aby ostatky zemřelého uložil do společného hrobu na veřejném pohřebišti (dle § 6-7 zákona č. 256/2001 Sb. o pohřebnictví, v platném znění).

Převahu lidských ostatků může zajišťovat sám provozovatel nebo může uzavřít přepravní smlouvu s jiným dopravcem za předpokladu, že bude mít potřebné vybavení (vozidlo zvláštního určení, jak definuje § 9 stejného zákona. Při přepravě musí být těla důstojně zahalena, případně oblečena a uložena do konečných nebo transportních rakví, popřípadě vaků (v některých případech do rakve i vaku – pakliže je tělo zemřelého nakaženo nebezpečnou nemocí nebo jsou-li ostatky zemřelého v pokročilém stadiu rozkladu). Každá taková rakev nebo vak musí být označena tak, aby označení odpovídalo dokumentaci a nemohlo tak dojít k záměně těl. Tělo lze přepravovat mezi v rámci obřadu, pakliže se jedná o transport delší než 8 hodin či vzdálenost větší než 500 km musí být zajištěna přeprava v uzavřené neprodyšné rakvi nebo chladícím boxu. Jedná-li se o transport těla nebo pozůstatků ze zahraničí (repatriaci) upravují jej mezinárodní smlouvy, jimiž je Česká republika vázána. Pakliže transport vede z nebo přes území státu, který není vázán danou mezinárodní smlouvou, je třeba zařídit souhlas konzulárního úřadu (který zastupuje zájmy České republiky na území daného státu) nebo souhlas diplomatické mise (dle § 8-9 zákona č. 256/2001 Sb. o pohřebnictví, v platném znění).

Pohřební služby, stejně jako krematoria, dle § 6a zákona č. 40/1995 o regulaci reklamy nesmí adresně šířit reklamu týkající se provozování pohřební služby, krematoria, balzamace a konzervace těla, nesmí tak činit v areálu zdravotnického zařízení ani zařízení sociálních služeb a nesmí tak činit ani v souvislosti s informováním o smrti (§ 6 zákona č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy, v platném znění).

Ve věci zajištění pohřebního obřadu poskytuje stát v rámci státní sociální podpory tzv. pohřebné. Na pohřebné má nárok jednak osoba, která vypravila pohřeb nezaopatřenému dítě (ke dni smrti), nebo osobě, která byla rodičem nezaopatřeného dítěte ke dni smrti. Podmínkou je, že dítě i rodič musí mít na území ČR trvalý pobyt. Podmínky

v případě jednoho úmrtí může splňovat i vícero osob, ale pohřebné se vyplácí jednorázově té osobě, která uplatní nárok jako první. Nárok na vyplacení vzniká dnem pohřbení a jeho výše je 5.000 Kč. Do roku 2008 dle tehdejší zákonné úpravy náležel tento příspěvek osobě, která vypravila pohřeb osobě, která měla ke dni úmrtí na území České republiky trvalý pobyt. Důvodem zrušení pohřebného byla snaha tehdejší vlády o zpomalení zhoršujícího se stavu veřejných financí (dle § 47-48 zákona č. 117/1995 Sb, o státní sociální podpoře, v platném znění).

3.5 Organizace pohřbu

Některé rodiny nezaujmají aktivní roli při organizaci pohřbu a organizaci pohřbu nechávají v rukou duchovních, popřípadě v rukou organizátora z řad pracovníků pohřebních služeb. Aktivní účast rodiny může být prokázána tím, že například vybírají hudbu k obřadu nebo povzbuzují ke vzpomínání na zemřelého. V mnoha případech se stává, že se na pohřbu podílí jak příbuzní, tak i duchovní a obřady jsou vedeny společně. Jeffreys podotýká, že na míře zapojení rodiny do přípravy pohřebního obřadu, má velký vliv také náboženství. Jako příklad lze uvést pohřební obřad muslimů, kde se rodina podílí na omývání těla, jeho přípravě k pohřbení, někde i sami kopou hrob a tělo zemřelého do něj ukládají. Na příklad v buddhistické či hinduistické tradici je závěrečným rituálem kremace (Jeffreys, 2011).

3.5.1 Oznámení smrti

Oznámení o smrti a případně obřadu probíhá u všech skupin pohřbů stejným způsobem, tedy ústně nebo písemně (formou sms zprávy, ale i parte). V případě ústního podání pak dvěma formami - osobní, nebo distanční formou (hlásná zařízení ve venkovském prostředí, telefonát). U církevních obřadů může smrt oznamovat také úmrtní zvon.

3.5.2 Církevní a sekulární pohřební obřad

Pohřby s obřadem se v zásadě dělí do dvou velkých skupin, a to na církevní a sekulární pohřby. V obou případech lze v dnešní době provést jak pohřeb do země, tak

kremaci. Ačkoli u církevních obřadů bývá častěji prováděn pohřeb do země, lze provést i kremaci, pokud to není v rozporu s eschatologií dané církve, či náboženské skupiny. Sekulární pohřby se oproti tomu pojí spíše provedením kremace, nicméně lze v tomto případě provést také pohřeb do země. Hlavní rozdíl mezi těmito dvěma obřady spočívá zejména v místě, kde se tyto obřady provádějí. Církevní obřady se konají v kostele nebo kapli, příslušející k dané církvi. Zde probíhá poslední rozloučení. Obřad lze uskutečnit společně se mší, ale i bez ní. Po obřadu se účastníci obřadu společně přesouvají ke hrobu společně s rakví, která je někdy součástí procesí vedoucí k hrobu, pakliže je hrob v přilehlém okolí a lze se k němu dostat pěšky. Přípustné je také rakev ke hrobu odvézt vozem, pakliže si to pozůstalí přejí, nebo vybraný hřbitov není v blízkosti místa, kde se odehrával obřad. Církevní obřad může také probíhat v místě pohřbení, tedy na hřbitově přímo u hrobu za přítomnosti duchovního dané církve či náboženské společnosti. Místo je speciálně připraveno na uložení těla do hrobu. Jednotlivé rituály, které doprovází průběh církevního obřadu se odvíjí od eschatologie a zvyklostí dané církve či náboženské společnosti. V případě, že je po církevním obřadu uskutečněna kremace, v podstatě jen nahradí proces uložení těla do hrobu. Mohou zde navazovat další rituály, které se pak váží k ukládání urny. Důležitým rozdílem mezi oběma obřady je zmiňovaná přítomnost duchovního, v jeho smuteční řeči lze logicky najít mnoho odkazů na eschatologii daného náboženství (Nešporová, 2013, s. 189–191).

Sekulární pohřební obřady jsou nejčastěji konaným pohřebním obřadem v České republice. V prvenství vystřídal církevní pohřební obřad v průběhu 20. století. Je možné se setkat také s označením civilní (případně i občanský) pohřební obřad, případně také občanský pohřební obřad. To je označení pocházející z dob socialismu, kdy bylo zavedeno a také hojně používáno (Nešporová, 2013, s. 161).

Obřad se odehrává v obřadní síni, která mnohdy přiléhá ke krematoriu, nicméně to není pravidlem. Lze jej domluvit i na jiném místě a rakev následně převést do krematoria. Časté je to například při úmrtí herců, kdy se obřad pořádá v divadle. Velice časté je také přesunutí místa konání na hřbitov. Na rozdíl od duchovního, přítomného na církevním obřadu, se řečnickova řeč vztahuje k tématům jako je vesmír a nekonečno. Varianta, kdy se po sekulárním obřadu koná pohřeb do hrobu není příliš častá, nicméně je možná. Ve

většině případů po obřadu následuje kremace. Po provedení kremace je obřad zakončen rozptylem popela či vsypem popela, popřípadě také uložením urny. U sekulárních pohřbů je také zvláštností rozdělení na veřejně přístupné a soukromé. Informace o tom, zda je pohřeb přístupný veřejnosti bývá uvedena na smutečním oznámení, tzv. parte (Nešporová, 2013, s. 166–170).

Oznámení pak obsahuje stručnou informaci o tom kdo, kdy a kde zemřel, kdy a kde (nebo zda vůbec) se bude konat pohřební obřad. Dále může obsahovat jména pozůstalých a jejich adresu (z důvodu zasílání kondolencí). Obyčejně také obsahuje nějaké motto, které pozůstalí vyberou z nabídky pohřební služby, u níž pohřeb objednávají (Haškovcová, 2000, s. 96).

3.5.3 Sekulární pohřební obřady

Vznik sekulárních obřadů se datuje na začátek 20. století a bývá spojován se zavedením kremací. Prakticky lze sledovat celou historii sekulárních pohřbů až do současnosti. Kremace byla nejčastěji spojována s necírkevním náboženským obřadem, což lze považovat za klíčový převrat v historii pohřebních obřadů. Sekulární pohřební obřad má dvě části, které spadají do posmrtných rituálů. První částí je rozloučení se se zemřelým před samotnou kremací a následuje obřad spojený s ukládáním ostatků. Dle Nešporové v české společnosti neexistuje sekulární rituál, který by se řadil mezi předsmrtné rituály (Nešporová, 2013, s. 158).

Na formování sekulárních rituálů v České republice měla vliv předchozí církevní pohřebnická praxe, jejíž základy spočívaly na církevním učení a na místních zvyklostech. Svůj vliv zde měly také společnosti bojující za rozšíření kremací na území dnešní České republiky (Nešporová, 2013, s. 158–159).

Při obřadu byl, narozdíl od náboženské eschatologie, popřípadě spásy duše, oslavován sám zemřelý a jeho osobnost. Proslovem bylo nahrazeno kázání kněze a vázalo se hlavně k oslavě života zemřelého. Klád se v něm důraz zejména na život, nikoli na smrt. Smrt ani v tomto konceptu nebyla brána jako definitivní konec. Vyzdvihovala se zde nekonečnost vesmíru, se kterou měla splynout duše zemřelého jakožto přeživší smrti.

K útěše pozůstalých a jejich lepšímu vyrovnání se smrtí sloužilo připomenutí zemřelého, který symbolicky přežívá v práci, kterou za života vykonal, v jeho činech, popřípadě i potomcích. Tento obřad nebyl konečným rozloučením se zemřelým, to přicházelo až s uložením ostatků zemřelého (a jednalo se spíše o soukromější rituál), nicméně tato fáze obřadu bývala významnější, okázalejší a přístupnější veřejnosti. V rámci celého sekulárního pohřbu byl tento obřad (předcházející kremaci) ten hlavní. Konal se v obřadní síni příslušného krematoria, kde se nacházela rakev. Rakev byla umístěna na katafalku, kde se s ní mohli pozůstalí symbolicky rozloučit. Po hlavním obřadu byla rakev přesunuta do vedlejších nebo podzemních prostor, kde čekala na kremaci. Oproti církevnímu obřadu zde byla snaha obřad zkrátit a zjednodušit. Měl být důstojný, ale jednoduchý. Mohla jej doprovázet také hudba, která však vzhledem k situaci neměla být nijak veselá.

Spolky se snažily tyto pohřby demokratizovat, nicméně sociální rozdíly se projevovaly i zde například v bohatší květinové výzdobě a podobně. Největší rozkvět zažily sekulární pohřby během socialismu, kdy se jim dobově říkalo občanské pohřby. Jak již bylo zmíněno rozšíření sekulárních pohřbů bylo podporováno shora a mělo oslabit vliv církve v socialistické společnosti. Do smutečních síní byly v této době umístěny symboly srp a kladiva a do proslovů se vmísily stranou schválené citáty a slovní spojení (Nešporová, 2013, s. 161–166).

Dnešní podoba sekulárních pohřbů se příliš neliší od podoby, kterou obřad měl před rokem 1989. Ze síní zmizely hmotné odkazy na socialismus a z proslovů vymizela budovatelská hesla, nicméně tím se projev zkrátit na minimum. Nešporová vycházející z vlastních pozorování tvrdí, že dnešní sekulární pohřby jsou uniformní a jejich hlavní složkou je hudba, dnes však vycházející pouze z reproduktorů. Proslov pronáší řečník, který mnohdy zemřelého nezná. Často se také stává, že obřady, které v minulosti byly běžně přístupné veřejnosti se před ní dnes uzavírají a konají se pouze v úzkém soukromém kruhu. V dnešní době jsou sekulární pohřby velice oblíbené. Dokonce natolik oblíbené, že se jedná o nejčastěji konanou formu pohřebního obřadu v České republice, v čemž je Česká republika také unikátní (Nešporová, 2013, s. 166–172).

3.5.4 Pohřeb bez obřadu

Česká republika je v rámci Evropy specifická tím, že v současnosti na jejím území často probíhá pohřeb bez obřadu. Tento trend se na území České republiky rozšířil v posledních 25 letech, v dřívějších dobách se zde tento trend nevyskytoval (Nešporová, 2013, s.184).

Pohřeb bez obřadu je v podstatě pouze kremace, kterou poskytují pohřební služby jako nejlevnější variantu pohřbu pro své klienty. Kremaci lze provést na přání pozůstalých ve stanovený čas. Lze zajistit také přítomnost pozůstalých při kremaci. Pozůstalí si po vyzvednutí urny mohou naplánovat rituály vázající se k uložení urny nebo rozptýlu popela, a to i bez asistence pohřební služby (Pohřební ústav ČR, Pohřební služba Praha).

3.5.5 Sociální (ekonomické) pohřby

Sociální pohřby zajišťuje obec (v přenesené působnosti), na jejímž území došlo k úmrtí, případně na jejímž území bylo nalezeno nebo z dopravního prostředku bylo vyloženo tělo zemřelého (zajišťuje i pohřeb mrtvě narozeného dítěte). Obec je povinna takový pohřeb zajistit v případě, že se do 96 hodin od oznámení úmrtí (tzn. oznámení např. rodinnému příslušníkovi, manželovi zemřelého) nenajde nikdo jiný, kdo by pohřeb vypravil, nebo se k tělu nepřihlásí žádná instituce, který by měla zájem o využití těla pro lékařské, vědecké nebo výukové účely. V případě, že je známa totožnost zemřelého, lze uskutečnit zpopelnění v krematoriu. Součástí pohřbu je pak také uložení urny na veřejném pohřebišti. Je-li totožnost těla neznámá a nezjistí-li se do 1 týdne od zjištění úmrtí, obec je také povinna zajistit pohřeb, nicméně tělo zemřelého lze pohřbít jedině uložením do hrobu či hrobky (kremace je přípustná pouze v případě, že by zde vyvstalo podezření, že je tělo nakažené nebezpečnou nemocí a hrozí zde riziko nákazy jiných osob, rozhoduje o tom krajská hygienická stanice). Zákon stanovuje, že obec musí zajistit pohřbení zemřelého slušným způsobem a dle místních zvyklostí v obou výše zmíněných případech. Pokud bylo známo přání zemřelého, týkající se pohřbu, měla by jej obec také dodržet. Výběr pohřební služby pro zajištění sociálního pohřbu probíhá formou veřejné zakázky, kde musí být dodrženy základní zásady stanovené v zákonem. Při zařizování pohřbu by obec měla postupovat tak, aby jí nevznikaly zbytečné náklady, tzn. hospodárně. Zároveň také tak, aby

byla třetí osoba (pohřební služba), u níž je tělo uloženo, co nejméně zatěžována. Následně je také úkolem obce oznámit smrt na příslušný matriční úřad, kde je proveden zápis o úmrtí dané fyzické osoby do knihy úmrtí (Pohřebiště.cz, Ministerstvo pro místní rozvoj ČR).

Obec má právo požadovat náhradu za skutečně vynaložené náklady na pohřeb. Pohledávku přihlašuje v rámci řízení o pozůstalosti a pokud ji z nějakého důvodu nelze uplatnit v tomto řízení, může obec náhradu uplatňovat u Ministerstva pro místní rozvoj (dědicové musí ze zákona uhradit veškeré náklady, které obec skutečně vynaložila na pohřbení zemřelého, ale pokud jich není obec se může obrátit právě na Ministerstvo pro místní rozvoj). Po podání požadovaných dokumentů je pak obci vyplacena náhrada ze státního rozpočtu. Pro utvoření představy o ceně takového sociálního lze využít článek serveru pohrebiste.cz, kde je citována mluvčí havlíčkobrodské radnice, která na dotaz odpovídá, že takový sociální pohřeb se pohybuje kolem deseti až dvanácti tisíci korun (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR).

3.6 Způsoby nakládání s tělem po smrti

Hupková způsob pohřbívání v kontextu západní civilizace chápe jako „*volbu mezi inhumací a kremací*“, přičemž inhumace zahrnuje pohřeb do země nebo kostrový pohřeb. Kremace je spalování těla, nicméně se jedná o poměrně novodobý pojem. Vzhledem k tomu, že krematoria jsou vynálezem 20. století, stejně moderní je i toto označení. Dříve se místo tohoto termínu užíval žárový pohřeb. Od pradávna se v rámci procesu pohřbívání více či méně měnily jednotlivé dílčí rituály, nicméně v důsledku byl samotný proces prokázáním úcty zemřelému a posledním rozloučením. Od dávných dob až do současnosti lze způsoby pohřbívání rozdělit do dvou velkých skupin, které byly zmíněny výše. První skupinou je kremace (pohřeb žehem), který dostal v moderní době název kremace a jedná se o spálení těla a uložení nebo rozprášení zpopelněných ostatků. Druhou skupinou je pohřeb do země. V tomto případě se tělo ukládá, pokud možno celistvé, a to v rakvi či bez ní do země. Na území České republiky je dle zákona o pohřbívání možno uložit tělo do země pouze v rakvi (Zákon č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví a změně některých zákonů, v platném znění, Hupková, 2012, s. 107–115).

Podstatné je zmínit, že u západních civilizací došlo ke dvěma velkým přechodům ve způsobech pohřbívání. První přechod spadá do období raného středověku, přibližně do 3. stol. n.l., kdy se od žárového pohřbu přešlo ke kostrovému pohřbu. Vzhledem k historickému období se nabízí, že by příčinou změny mohlo být křesťanství, nicméně tomu tak pravděpodobně není, protože v tomto období se křesťanství teprve prosazovalo. Ačkoli nelze zpochybnit, že kostrový pohřeb korespondoval se způsobem pohřbení Ježíše Krista. V té době se kostrový pohřeb stal pravděpodobně trendem mezi nejvyššími představiteli společnosti, což zapříčinilo rozšíření tohoto trendu mezi zbytek společnosti. Rozšíření inhumace bylo tedy spíše otázkou módy než otázkou náboženství. Proto rodící se křesťanská civilizace dostala kostrový pohřeb takřikajíc „do vínku“, než že by přímo zapříčinila jeho rozšíření (Hupková, 2012, s. 108).

Na území dnešní České republiky se inhumace začala rozšiřovat až na přelomu 8. a 9. století. Do té doby dávali Slované přednost žárovému pohřbívání. Bohužel tato skutečnost komplikuje archeologické i antropologické výzkumy natolik, že není možné přesně určit, zda příchod inhumace koexistoval společně s žárovým pohřbíváním, až nakonec převládl, nebo byl žárový pohřeb inhumací přímo vytlačen. O tomto tématu se vedou diskuse. Inhumace jako většinový způsob pohřbívání převládla v 10. století (Hupková, 2012).

Od vrcholného středověku se ale začala vytvářet lokální pestrost jednotlivých způsobů nakládání se smrtí a jednotlivé rituály se začaly sjednocovat. Bylo to zejména proto, že v tu dobu byl církví prosazován tzv. ideální typ křesťanského pohřbu. Druhá velká změna spadala do 20. století, kdy se vlivem sekularizace od inhumace přecházelo zpět ke kremaci. Nicméně první zmínky o vzkříšení myšlenky žárových pohřbů se objevovaly již v 16.-17. století, bývaly spojovány s osvícenskými myšlenkami a návratem k antické kultuře. Aktivní propagace této myšlenky však proběhla až s Francouzskou revolucí, vzhledem ke změnám probíhajícím v tehdejší francouzské společnosti to lze vnímat jako protest proti tehdejší společensko-politické orientaci. Kremace se tedy postupně začala ve společnosti uchycovat, ačkoli pro katolickou církev se jednalo o nepřijatelnou záležitost až téměř do druhé poloviny 20. století. Evangelická církev pohřeb žehem uznala již na konci 19. století. Rozvoji kremace přispěly také obě světové

války, kde zahynulo obrovské množství lidí a objevovaly se zde problémy související s ukládáním ostatků mrtvých. Zároveň také s trendem urbanizace vyvstala otázka přeplněnosti hřbitovů ve městech (Hupková, 2012).

Existují i další způsoby nakládání s tělem po smrti, které zcela nezapadají do dvou zmíněných skupin. Jedná se ale o způsoby pohřbívání odehrávající se mimo území České republiky. Lze sem zařadit například nebeské pohřby, které se provádí v Tibetu. Tělo je nejprve rozřezáno a následně jsou jeho části ponechány dravcům. Stejně tak se děje i v Africe, kde je tělo také ponecháno dravcům jako jsou např. hyeny. Jako další příklad lze zmínit tzv. birituální pohřby, které jsou kombinací dvou způsobů nakládáním s tělem, které jsou zmíněny na začátku této kapitoly. Část těla se v tomto případě ukládá do hrobu zpopelněná, část těla se ukládá nespálená (Antropologický slovník, 2009, Hupková, 2012).

Jako alternativa k pohřbívání zpopelněných nebo nezpopelněných ostatků do země slouží přírodní pohřby, jinak nazývané také bio pohřby. Jedná se pohřbení ostatků v bio urně, nebo přímo do země. Proces pohřbení i obřad by měl probíhat v souladu s přírodou, tzn. při procesu by neměla být narušena fauna ani flóra v okolí. Na přírodu je zde pohlíženo jako na dynamický systém, jehož je zemřelý součástí. Zemřelí se v tomto konceptu „navracejí zpět k přírodě“. Je zakázáno při tomto obřadu užívat nepřirodních materiálů. Tyto způsoby jsou atraktivní zejména v zahraničí, ačkoli v České republice na podobném způsobu funguje Les vzpomínek v pražských Ďáblicích. Sem ale lze pohřbívat pouze zpopelněné ostatky (Nešporová, 2013, s. 103, Davies, 2007, s. 90–92, Ke kořenům).

3.6.1 Pohřeb do země

Předně je důležité zmínit, že tento způsob nakládání s lidskými ostatky bývá velice variabilní. Podoba či průběh rituálů, které pohřeb do země doprovází, se liší v závislosti na příslušnosti zemřelého či rodiny k dané kultuře nebo náboženství. Tělo bylo pohřbíváno v různých polohách a také v „obalech“ z různých materiálů. Ve středověku se těla ukládala do země v organických „obalech“, do kterých bylo tělo zabalováno před samotným pohřbením (Hupková, 2012).

Klíčové je uložení těla nebo ostatků do země. V nabídce pohřebních služeb jde o uložení těla nebo ostatků v rakvi do země, respektive do hrobu, nebo hrobky. Pohřební služby pak nabízejí různé varianty tohoto pohřbu, které se většinou liší obřadem, který samotnému uložení rakve předchází. Pohřební služby do své nabídky zahrnují také vykopání samotného hrobu, je-li to potřeba, případně jeho odkrytí. Další rozdíl spočívá ve hřbitovní stavbě, kam je tělo ukládáno. Hrob je hřbitovní stavba, kdy je do vykopané zeminy uložena rakev, která pak během tlecího procesu přichází do kontaktu s hlínou. Hrobka je ve své podzemní části zděná a může v ní být uloženo i vícero rakví. Nadzemní části hrobu a hrobek se od sebe nemusí nijak lišit, proto nemusí být zřejmé, zda se jedná o hrob či hrobku. Nadzemní hrobkové stavby bývají větší, nicméně to není pravidlem. Pakliže je rakev ukládána na místo, kde jsou již uloženy rakve, musí být aktu ukládání dodržena patřičná pieta (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 78–80).

3.6.2 Kremace

Kremace je proces, při němž je tělo uloženo do rakve, po případném obřadu je uloženo do pece a spáleno v krematoriu. Jedná se o proces, který probíhá mimo pohřebiště. Je při něm použit žár o 1150°C a trvá přibližně 2 hodiny (Pohřební služba Praha, 2010).

V případě, že se jedná o pohřeb s obřadem, kremace probíhá buď bezprostředně po obřadu, případně ve stejný den, jako se koná obřad. Kremační zařízení může vždy provádět pouze kremaci jednoho zemřelého. Každá rakev je opatřena štítkem, který slouží k identifikaci těla nebožtíka a nelze jej ani při takto vysokém žáru spálit. Tento štítek se společně s popelem zemřelého ukládá do urny. Ještě před tím, je však popel postoupen do unikátního zařízení, které odděluje kovové části a které zároveň i zaručuje, že se ostatky několik zemřelých nesmíchají dohromady. Do urny, která je následně připravena pro pozůstalé se pak vkládají čisté zpopelněné ostatky člověka. (Pohřeb, 2014).

Popel je následně připraven pro pozůstalé k vyzvednutí v krematoriu. S popelem je možno nakládat několika způsoby. Lze jej uložit do urnového nebo rakvového hrobu, popřípadě kolumbária. To jsou místa odpočinku určená speciálně pro urny (hlavně svou velikostí). Kolumbária bývají součástí hřbitova, kostela anebo krematoria. Jedná se

o samostatně stojící stavby nebo stavby zabudované do vnitřních zdí. Kolumbária jsou rozdělena na jednotlivé většinou zasklené výklenky, kam se urny ukládají. Ukládání urn může probíhat za účasti pozůstalých nebo bez jejich účasti. Pokud se tohoto aktu chtějí zúčastnit, je třeba dbát na to, aby zůstala zachována důstojnost zemřelého a k aktu se přistupovalo s patřičnou úctou. Dalším způsobem je provedení vsypu, popřípadě rozptýlení popela na vsypových a rozptylových loučkách. Rozdíl mezi těmito dvěma způsoby spočívá v manipulaci s popelem. Na rozptylových loučkách je popel rozptýlen volně z urnového obalu. V podstatě nezáleží na tom, kam popel dopadne, narozdíl od vsypových louček. Zde je prostor loučky rozdělen na segmenty podobně jako je rozdělena šachovnice. Vsyp je pak uskutečněn při obřadu, a to na konkrétní místo, kde se vyhloubí jamka a zde je popel následně vysypán. Popel je následně zahrnut hlínou a na původní místo se umístí také drn s trávou. Jak vsypová loučka, tak rozptylová loučka bývají součástí hřbitovů a jedná se o zatravněné a pečlivě udržované prostory, které bývají ohraničené obrubníky, zábradlím apod., aby byly jasně označené a viditelné (Stejskal, Šejvl a kolektiv, 2011, s. 78–80).

3.6.2.1 Historie krematorií na území dnešní České republiky

První návrhy na kremaci lidských ostatků se objevily již v 17. století. Až ve 2. polovině 19. století se objevil rozvoj kremačních hnutí v celoevropském měřítku. Podporovatelé hnutí odůvodňovali své postoje hlavně hygienickými, sociálními důvody a také modernizačními důvody. Hlavní impulsy kremačních hnutí přicházely z Německa. Katolická církev samozřejmě kremace nepodporovala, proto se spalovali jen těla těch, kteří se s církví rozešli. Na konci 19. století se jednalo hlavně o židy a protestanty. Kremace byly pro protestantské církve něco, čím se mohly vymezovat katolickým církvím (Nešporová, 2013, s. 116–118).

První návrhy na zřízení krematoria na území Českých zemí přišly v 80. letech 19. století od pražského radního Vojty Náprstka, který se ztotožňoval s výše zmíněnými argumenty. Své postoje odůvodňoval hygienickými, sociálními a urbanizačními důvody. Poukazoval tím na to, že se zavedením kremací by se přestaly šířit nemoci, nastala by rovnost mezi zemřelými a ukládání zemřelých by se stalo úspornější z hlediska prostoru. Jeho návrhy však byly zamítnuty. Sám Náprstek si však nechal zřídit pohřeb s kremací.

Následně se strhla mediální bouře týkající se tohoto tématu, ve které proti sobě stál liberální tisk a katolický tisk. Tato bouře poté vedla v roce 1899 k založení Společnosti pro spalování mrtvol. Společnost však pouze vydávala propagační letáky a pořádala veřejné přednášky. Sama o sobě ale neměla velký vliv. V roce 1922 se společnost rozpadla (Nešporová, 2013, s. 118).

Činnost Společnosti pro spalování mrtvol nahradila v roce 1907 činnost spolku Krematorium, který oproti zmíněné společnosti byl mnohem praktičtěji orientovaný. Spolek s ústředím v Praze začal budovat síť odborů a vybíral členské poplatky, za které pak poskytoval literaturu, ale také zprostředkoval jejich kremace, pokud se pro ni vyslovili v posledních vůlích. Spolek odmítal římskokatolické zmrtvýchvstání či vzkříšení těla. Také popisoval pohřbení těla jako vydání těla vleklému rozkladu, červům a larvám. Naproti tomu vyzdvihoval očištnou sílu ohně (Nešporová, 2013, s. 118–119)

Počátkem 20. století byla kremace poměrně nákladnou záležitostí, hlavně tedy díky převozu pozůstatků do zahraničí. Krematoria se pak začala rozvíjet až po pádu Rakouska-Uherska, kdy došlo k masovému výstupu z římskokatolické církve. Také národní shromáždění zaujalo ke kremacím poměrně shovívavý postoj. V roce 1919 byly kremace oficiálně povoleny. Zajímavé je, že vůbec první krematorium bylo založeno ještě na území Rakouska Uherska v roce 1917, tedy v roce, kdy ještě nebyly kremace na tomto území povoleny. Za nesouhlasu státu i církve si město Liberec obhájilo stavbu prvního krematoria na území Českých zemí. Ač bylo provedeno několik kremací zvířecích těl, svoji činnost krematorium oficiálně zahájilo až v roce 1919 (Nešporová, 2013, s. 117,120, 124, Společnost přátel žehu 1909–2009, 2009).

První krematorium v Praze bylo provizorně postaveno na konci roku 1921 z bývalé hřbitovní kaple na Olšanských hřbitovech. Sloužilo do roku 1932, kdy bylo uvedeno do provozu Strašnické krematorium. Za stavbou dalších krematorií stály především německojazyčné podniky. Kromě krematorií v Pardubicích a Nymburce, čeští Němci zbudovali krematoria v Mostě (r. 1923), Brně (r. 1929), Střekově (r. 1934), Ostravě (r. 1925) a Rybářích (r. 1931). Kromě krematorií v Ostravě a Rybářích se jednalo o monumentální architekturní stavby, „*chrámy ohně*“, které diváka uchvacovaly především

velikostí. Uchvacovala také jejich strnulá posvátnost, ačkoli u některých staveb architekti využili prvků secese a jiných moderních stylů. Krematoria v tomto ohledu měla plně nahradit postavení kostelů, a to nejen z hlediska funkčnosti, ale také estetiky (Nešporová, 2013, s. 125–126).

Do meziválečného období stálo na území Československa třináct krematorií, které zpopelnily necelých sedm tisíc těl za rok, jejich vytíženost tedy rozhodně nebyla maximální. Během 2. světové války došlo k pozastavení činnosti, hlavně tedy z důvodu pozastavení propagační činnosti. Naopak s nástupem socialismu byly kremace hojně podporované (Nešporová, 2013, s. 120).

Dokonce byly označeny za pokrokový způsob pohřbívání. Následující roky se nesly v duchu hesla „*nejen naplnit plán – ale také ho překonat*“, o což se poněkud morbidně usilovalo také v souvislosti s pohřby žehem. Spolek Krematorium v této době stále fungoval, nicméně se vyměnilo jeho vedení a propagování pohřbů žehem převzaly státní stranické orgány (Nešporová, 2013, s. 120–122).

Šíření kremací od 60. let 20. století napomohlo rozhodnutí římskokatolické církve, která svým věřícím umožnila pohřbívát žehem. Odпустиła i těm, kteří své tělo nechali spálit, pakliže nepopřeli víru ve vzkříšení těla. V období normalizace Společnost přátel žehu přestala téměř fungovat. V roce 1989 došlo jen k jejímu částečnému obnovení (Nešporová, 2013, s. 120–123).

Díky výše zmíněnému rozhodnutí římskokatolické církve a kladně nakloněnému vztahu vedení státu zažila krematoria novou vlnu budování v 70. a 80. letech. V těchto letech začal zájem o pohřby žehem vzrůstat, zároveň se krematoria stala jakousi ukázkou úspěchů československého socialismu. Nešetřilo se na uvolněných pozemcích pro jejich stavbu, ani na materiálech. Pro jejich stavbu byli také uvolňováni přední českoslovenští architekti (Nešporová, 2013, s. 128).

Potřeba budovat nová krematoria přetrvala i po 80. letech, nicméně ekonomická situace státu se rychle zhoršovala, proto potřeba stavění monumentálních krematorií byla upozaděna a dalo se přednost ekonomičtějším řešením. Začaly se stavět malé obřadní síně,

kteře sice neplnily ideologický a estetický význam monumentálních budov krematorií, byly však dostatečným řešením pro uskutečňování lokálních pohřebních obřadů. V této době krematoria začala procházet procesem deideologizace, který pokračoval i po pádu režimu v roce 1989. Na přelomu 80. let bylo mimo městskou zástavbu postaveno několik krematorií, které plnily pouze efektivní funkci, sloužily tedy pouze k účelu zpopelnění. Nebyly k nim přistaveny ani obřadní síně. Nešporová je označuje jako „*továrny na spalování mrtvol*“ (Nešporová 128–131).

V České republice je poměrně malý počet krematorií ve srovnání s jinými zeměmi Evropy (kde mají obdobný podíl pohřbů žehem). Proti malému počtu krematorií stojí poměrně velký počet sekulárních obřadních síní, které jsou v jiných zemích prakticky neznámé. Řada smutečních obřadů se odehrává právě v těchto sekulárních síních a těla jsou pak následně převezena do krematorií, kde jsou zpopelněna. Tento proces není v jiných zemích obvyklý, je typický zejména pro Českou republiku (Nešporová, 2013, s. 130).

3.7 Praktiky vyrovnávání se se smrtí

Vzhledem k výše zmíněné tabuizaci smrti je vyrovnání se smrtí blízkého, která silně zasáhne do života jednotlivce i skupiny, náročné. Ačkoli dnes by měli být odborní pracovníci, specializovaní lékaři či psychologové schopni poskytnout pozůstalému pomoc, ne vždy jsou schopni takovou situaci zpracovat a poskytnout pozůstalým potřebnou empatickou péči. Truchlení je nedílnou součástí procesu vyrovnávání se smrtí a mělo by se s ním po smrti blízkého pracovat, neboť má svá opodstatnění (Cichá a kol., 2014, s. 207).

Podle knihy *Integrální antropologie* se obvykle hovoří o 4 úlohách truchlení. V první řadě se jedná o přijetí ztráty jako reality. V další úloze musí pozůstalý přijmout zármutek. Následující fáze zahrnuje adaptaci dané osoby na svět, v němž chybí osoba, jež zesnula. V poslední, čtvrté fázi, by se pozůstalý měl odvázat od zesnulého a měl by začít investovat city do jiných vztahů. Těžko však časově vymezit, kdy proces truchlení končí. „*Normální*“ proces truchlení je zakončen tím, že pozůstalá osoba nalezne novou identitu.

Tato identita by se dala popsat jako „*moje já nyní už bez zesnulého*” a trvá přibližně jeden rok. Některé zdroje uvádí, že nekončí nikdy (Cichá a kol., 2014).

Samotný proces je pro pozůstalého velmi emocionálně náročný. Často si pozůstalý může připadat sám a opuštěný. Jeho okolí by mu mělo poskytnout určitou oporu v tom, že jej na cestě truchlení „*doprovází*”, je schopné pozůstalého vyslechnout. Pokud toho jeho okolí není schopné, je dobré vyhledat odbornou pomoc v podobě poraden pro pozůstalé, které se na tyto úkony specializují a jsou schopné pozůstalému poskytnout odbornou pomoc v případě, že jeho truchlení má normální průběh. Poradenství pro pozůstalé pomáhá osobám, které ztratily někoho blízkého a s touto novou situací se musí sžít a adaptovat se ni (Cichá a kol., 2014, s. 207).

Poradenství lze dle Špaténkové provádět prostřednictvím doprovázení, vzdělávání nebo konzultací. Doprovázení spočívá v pomoci klientovi přijmout a zvládnout ztrátu blízké osoby, jakožto nezměnitelné situace v životě klienta. Vzdělávání spočívá v poskytnutí informací klientovi, který potřebuje něco vysvětlit, ověřit aj. Konzultace se pak vztahují k jinému odborníkovi, s nímž se poradci starají o stejného klienta. Celé poradenství pak probíhá tak, že poradce nabízí klientovi rady, různé způsoby řešení problémů, návody nebo také inspiraci. Klient pak sám rozhoduje, co si ze zmíněného poradenství vybere (Špaténková, 2008, s. 13–14).

Hranice mezi normálním průběhem truchlení a komplikovanou formou zármutku je v obecném pojetí nezřetelná. V případě komplikované formy smutku se na pomoc pozůstalým zaměřuje tzv. terapie pozůstalých. Terapie nahrazuje poradenství ve chvíli, kdy je patrná silná závislost na zemřelém, u pozůstalého se opakovaně objevuje pocit úzkosti, viny, hněvu či vzteku. Je indikována také v případě, kdy pozůstalí nepocítují žádné emoce nebo pakliže v sobě mají dřívější nezpracovanou ztrátu, která byla nynější ztrátou obnovena. V České republice nemá poradenství pro pozůstalé dlouhou tradici, narozdíl od zahraničních zemí, kde je služba plně zavedena a legálně poskytována. Do roku 2009 zde neexistovalo žádné sdružení, které by se tímto tématem zabývalo. V roce 2008 se vláda ČR zavázala, že do roku 2012 zpracuje koncepci péče o truchlící pozůstalé. Od roku 2008 za účelem zlepšení kvality života pozůstalých spolu začala spolupracovat ministerstva ČR

(Min. pro místní rozvoj, Min. školství, mládeže a tělovýchovy, Min. vnitra, Min. obrany), vědecké autority a občanská sdružení. První představení projektu odborné veřejnosti proběhlo na Mezinárodní konferenci hospicové a paliativní péče v Ostravě v listopadu roku 2009. Od roku 2009 v ČR působí pod záštitou Ministerstvo pro místní rozvoj Poradenství pro pozůstalé. Ministerstvo pro místní rozvoj také určuje kvalifikační a hodnotící standardy Poradce v poradenství pro pozůstalé. Samo ministerstvo pak vydalo několik příruček, které mohou pozůstalým pomoci vyrovnat se ztrátou blízké osoby, ačkoli pravděpodobně nedokážou plně nahradit poradenství v této oblasti (Ministerstvo pro místní rozvoj ČR).

4 Vlastní práce

Vzhledem k tomu, že se tato práce věnuje proměnám pohřebního obřadu, budou v závislosti na výpovědích informátorů níže rozebrány současné typy pohřebního obřadu, způsoby nakládání s tělem a také činnosti, které se zařízením a průběhem úzce souvisí.

Pro lepší komparaci jednotlivých trendů v této práci je třeba si vytyčit historické milníky, na jejichž základě bude prováděna přehlednější komparace minulosti se současností. Prvním milníkem je rok 1948, který je pro tuto práci důležitý z hlediska změny společnosti a jejímu postoji ke smrti. Nedávné světové války zanechaly na tehdejší společnosti velké šrámy. Co se týče tematiky smrti, ta se v tomto období stává marginálním, nevyhledávaným tématem a je pomalu odsouvána do pozadí, zatímco na oblíbenosti získávají témata týkající se lepšího zdravotního stavu a delšího života, jak bylo zmíněno výše. Zároveň se ve stejném roce dostává v tehdejší Československu k moci Komunistická strana Československa. KSČ na začátku své vlády zahájila proces sekularizace, který se výrazně dotkl také oblasti pohřebnictví a smrti. Smrt i pohřbívání byly úzce vázány na církev, protože do této doby měla v těchto oblastech církev výhradní vliv. V křesťanském duchu se nesla valná většina pohřbů, což byl jeden z důvodů, proč se toto téma stalo nepohodlným pro vedení strany. Vliv církve mělo mimo jiné oslabit také zavedení nového typu pohřebního obřadu a dále podpora kremací. Obojí mělo fungovat jako přímý protiklad církevního obřadu a rakového pohřbu do země. Ke zvýšení počtu kremací přispěl také Druhý vatikánský koncil, který v 60. letech uznal zpopelnění jako rovnocennou formu pohřbu do hrobu. Socialistická podpora kremací zapříčinila také stavbu krematorií, kterých se do roku 1989 na území České republiky postavilo dvacet tři.

Rok 1989 je druhým milníkem, protože zde díky změně režimu nastaly nové změny i v oblasti pohřebnictví. Jednalo se zejména o deideologizaci jednotlivých procesů v rámci pohřbu i obřadu, také se dotkla obřadních síní, zejména co se týče odstranění symbolů socialistické doby a promítlo se též do smutečních řečí, které nebyly protkány socialistickými frázemi. Větší a citelnější změnou byla transformace centrálně řízené ekonomiky na tržní ekonomiku, která zapříčinila vznik prostoru pro fungování

soukromých pohřebních služeb. Vedle toho dostala prostor pro rozvoj soukromá média, jež svým fungováním a interpretací mají (nejen) na problematiku smrti velký vliv.

Posledním milníkem je rok 2000. Přelom milénia byl důležitý kvůli tomu, že církve povolila provádění církevního obřadu i mimo kostely, tudíž v obřadních síních. A také proto, že technologie v tomto období začínaly jít prudce dopředu, zejména rozvoj a zpřístupnění internetu pak umožnilo rozvinutí dalších možností nejen pro pohřební služby. S tímto rozvojem souvisí i rozvoj médií a jejich rozrůstající se vliv, který měly (a mají) na své čtenáře, sledující a posluchače. V roce 2001 došlo navíc vyhlášení znění zákona č. 256/2001 Sb., o pohřebnictví, což znamenalo celou řadu změn pro toto odvětví, na příklad přísnější hygienické podmínky pro provoz pohřebních služeb. V posledních dvou etapách také mělo docházet k postupné detabuizaci na území dnešní České republiky.

4.1 Chování pozůstalých po úmrtí

Mnozí informátoři vypovídají, že chování členů rodiny nebo přítomných v okamžiku, kdy zemřelý vydechne naposledy je často zmatečné, pakliže u něj jsou přítomni. Lidé nevědí, jak se chovat k tělu zemřelého, jak si počínat. Jako příklad jeden z informátorů uvedl případ jeho kolegyně, která pracovala v oboru, za normálních situací poskytovala rady pozůstalým a pomáhala jim v těžkých situacích. Této paní zemřel manžel (nejednalo se o neočekávané úmrtí) a ona, byť s takovými případy pracovala běžně, nebyla v této krizové situaci schopna reagovat a vůbec netušila, co dělat. Na chování pozůstalých má však v tomto ohledu velký vliv místo úmrtí. Jedná-li se o nemocnici nebo jiné zdravotnické zařízení, kde dnes úmrtí převládají, jsou pozůstalí informováni o smrti personálem, pakliže se odchodu přímo neúčastní. Po smrti je tělo zemřelého odvezeno a lékař k němu musí vystavit ohledací list. Po dobu do 48 hodin po úmrtí hradí náklady na uložení těla zdravotnické zařízení, je-li tělo v zařízení uloženo po delší dobu a až následně je převezeno, dobu nad 48 hodin hradí objednatel pohřbu. Jestliže měl zemřelý v nemocnici nebo zařízení nějaké cennosti, cenné papíry, karty, hotovost nad 1.000 Kč nebo mu na účet zařízení chodil na příklad důchod, stávají se tyto hmotné i nehmotné věci

předmětem dědického řízení. Pozůstalí si od personálu také musí vyzvednout osobní věci pozůstalého, které v nemocnici či zařízení měl. Jsou-li přítomni u smrti blízké osoby může jim v těžké situaci pomoci nemocniční kaplan, případně některé nemocnice poskytují poradenství pro pozůstalé.

Jiná situace nastává, když člověk umírá v domácím prostředí. Poté, co vydechne naposledy, by měl být zavolán lékař, aby vystavil ohledací list. Podle výpovědí je ale rodina někdy natolik zasažena přítomností smrti, že na to, aby si připustila, že je člověk skutečně mrtvý, potřebuje několik hodin (což samozřejmě nijak nevádí, protože není žádná zákonem stanovená lhůta do kdy se musí o smrti informovat lékař). Opravdu často jsou členové domácnosti zasaženi hlubokým žalem, jsou zaskočení, zmatení a neschopni na situaci reagovat. Informátorka a informátoři uváděli, že se setkali také se situací, kdy byl jeden ze členů domácnosti, kam si přijeli pro zemřelého, krajně agresivní, protože byl notně podnapilý, prý se musel posilnit, aby tuto situaci zvládl. Na druhou stranu, ačkoli jsou pozůstalí často paralyzováni smutkem, žalem a třeba i náhlostí situace, chtějí, aby tělo bylo co nejdříve odstraněno z jejich domácnosti. Jedna z informátorek potvrdila, že často od objednavatelů slyší výzvy jako „*Prosím Vás ale rychle*” nebo „*Honem*”.

Než je tělo odvezeno z domácnosti záleží na přítomných, jak a jestli budou provádět nějaké úkony. Stále je doporučováno v první řadě zavřít zemřelému oční víčka, je-li to třeba. Dále zavolat příbuzným, aby se mohli se zemřelým přijet rozloučit, popřípadě u něj chvíli pobýt v tichém bdění nebo modlitbě. Také je z praktického hlediska vhodné vypnout topení, popřípadě otevřít okno a přikrýt zemřelého dekou. Tělo bude pomaleji chladnout a manipulace s ním bude jednodušší, než když je tělo již ztuhlé (to se ale děje poměrně rychle, záleží tedy na situaci a čase, s tělem se dá poměrně lehce manipulovat asi do hodiny po úmrtí, pak již nastupuje posmrtná ztuhlost). Je možné zemřelého také doma umýt, či ho rovnou i obléknout, zde je však doporučené obléct zemřelému po umytí také plenu, po smrti může dojít k mimovolnému vyprázdnění. Při zacházení se zemřelým by se s ním mělo manipulovat jako s živým, tedy ohleduplně a také se vši úctou a pietou.

Po smrti by pozůstalí měli vedle lékaře kontaktovat také příslušnou pohřební službu, kde zařídí vše potřebné ohledně odvozu zemřelého, pohřbu, případně obřadu většinou na

smluvené schůzce. Po objednání už se zemřelým manipuluje jen pohřební služba, zařídí jeho převoz a přípravu těla na obřad. Té se pozůstalí mohou po domluvě účastnit.

Informátorka Zdena si myslí, že když člověk umírá v nemocnici a rodina je u toho, jsou tam zároveň také lidi (personál), kteří jsou v případě úmrtí schopni pozůstalým poradit co dělat, posunout je k nějakému dalšímu jednání. Naproti tomu, když člověk zemře v domácím prostředí je to horší v tom, že zde není nikdo, kdo by pozůstalým poradil, co udělat dál. Říká, že jí lidé přijdou daleko zmatenější a těžko se s nimi domlouvá, protože mnohdy nejsou schopni odpovědět na jednoduché otázky.

Po smrti je také třeba vyřídit některé úřední náležitosti, jako vrácení průkazu pojištěnce, řidičského průkazu, případně pasu. Občanský průkaz, rodný případně i oddací list by po domluvě měly být vydány pohřební službě při sjednání pohřbu, pohřební služba je pak předá na příslušnou matriku, tyto úkony si pozůstalí ale mohou vyřídit i sami. Na základě předání dokladů matrice by měl být vystaven úmrtní list a zaslán na příslušnou adresu, popřípadě připraven na matrice k vyzvednutí. Další nepříjemné papírování pozůstalé čeká zejména pokud na jméno zemřelého byly napsány některé záležitosti týkající se chodu domácnosti. Je třeba provést přepis smluv, které byly na zemřelého napsány (na příklad smlouvy o odběru elektřiny, plynu, internetu, smlouvy s mobilním operátorem a podobně), dále je třeba vyřešit dědické záležitosti, popřípadě si nechat přepsat stav v občanském průkazu. Po smrti zemřelého lze pak zažádat o vdovský, případně sirotčí důchod, popřípadě pohřebné.

V minulosti byla smrt běžnou součástí lidských životů. Protože nebyly dostupné prostředky, jak ji odvrátit či zpomalit, byla nezvratitelnou součástí lidských životů. Společnost smrt sdílela a na rozdíl od dnešní doby ji neodsouvala. V 19. století a v 1. polovině 20. století lidé umírali především v domácím prostředí, jednalo se o model domácího umírání. Smrt byla sociálním aktem, jehož se účastnilo mnoho lidí. Chování těchto lidí vycházelo ze zkušenosti, přítomní věděli, co dělat, jak se chovat. Dokonce i sám umírající byl obeznámen se svou úlohou v této situaci. Jistě mezi zúčastněnými panovala emočně vypjatá situace, nicméně rituály, které bylo třeba provést před i po smrti, tuto situaci ale i ony emoce napomáhaly zklidňovat. Mezi takové rituály patřilo například

zavolání kněze k umírajícímu, otevření okna, zatlačení očí nejstarším členem domácnosti, omytí těla zemřelého a podobně. Lidé se v průběhu života učili umírat několikrát při tom, když pozorovali umírat někoho jiného a učili se také chování jeho okolí. Tento model domácího umírání pak v průběhu zejména 2. poloviny 20. století velmi pozvolně nahradil model institucionalizovaného umírání. Umírající jsou v tomto modelu přesouváni do speciálně určených institucí, kde se o ně stará k tomu vyškolený personál. O umírající je sice postaráno s profesionální péčí, to vše však na úkor každodenního kontaktu s rodinou. Fakt, že se smrt odehrává mimo domov v daných institucích a nejsou prováděny ony rituály, respektive většinu činností, týkajících se zemřelého těla, kterou by při domácím modelu prováděli pozůstalí, zařizuje ona instituce, a ani zde není moment společného sdílení s ostatními způsobuje mezi pozůstalými v dnešních časech zmatek.

4.2 Oznámení smrti

Oznámení smrti v minulosti probíhalo několika způsoby, jak již bylo zmíněno v teoretické části. V dnešních dnech je oznámení smrti prováděno v první řadě ústně, a to osobní nebo telefonickou formou. Ústní forma je vhodná tam, kde se zpráva o úmrtí oznamuje blízkým osobám zemřelého. Ve druhé řadě je úmrtí oznamováno písemně formou tištěných a poštou rozesílaných nebo osobně roznášených smutečních oznámení (tzv. parte). Tento typ oznámení je vhodný jak pro blízké, tak pro širší příbuzenstvo, známé či kamarády, popřípadě veřejnost. Samozřejmě závisí na preferencích pozůstalých, jak se rozhodnou o smrti informovat. Faktem ale je, že rozeslání písemných oznámení může rodinu ušetřit mnoha emotivních projevů při opakování oznámení. Vytvoření a tisk takového parte je součástí služeb, které poskytují pohřební služby v rámci zařizování pohřebního obřadu. Vedle těchto tradičních způsobů lze v dnešní době vyzorovat nový způsob, kterým je elektronické informování o úmrtí, a to rozesláním či zveřejněním této zprávy (elektronické formy parte nebo čistě textové zprávy) na sociálních sítích jako je například Facebook, Instagram aj. Je důležité zmínit, že oznámení nemusí zajišťovat pouze pohřební služba, dnes si lze parte navrhnout v domácím prostředí a zajistit také jeho tisk. Pro pozůstalé je však častokrát zajištění oznámení pohřební službou prospěšnější z hlediska jejich emocí.

V minulém století oznámení smrti probíhalo víceméně stejně, pouze elektronická forma nebyla možná vzhledem k technickým možnostem proveditelná a je záležitostí zejména 21. století. Úmrtí bylo oznamováno tedy písemně, anebo ústně. Je důležité podotknout, že písemná forma byla podstatně dražší, tedy si ji nemohl dovolit každý. Tento způsob oznámení vždy zajišťovala pohřební služba. Telefonický způsob do poloviny 20. století také nebyl zcela běžný vzhledem k tomu, že ne každá domácnost vlastnila telefon. Vedle těchto forem oznámení bylo zejména ve venkovském prostředí běžné také zvonit kostelním zvonem, tzv. umíráčkem. V některých vesnicích se pak s postupem techniky přešlo na způsob oznámení skrze systém hlásných trub, kdy se z nich ozvalo zazvonění zvonu a následně bylo oznámeno úmrtí. K tomu dávala podnět rodina zemřelého. Oznámení úmrtí v minulosti mohlo být uveřejněno také v novinách, což lze považovat jako analogii k dnešnímu uveřejňování oznámení na sociálních sítích. Vedle rodiny, která byla na úmrtním oznámení uvedena, bylo možné vystavit oznámení o úmrtí také ve jménu zaměstnavatele zemřelého (Příloha č. 1 a č. 2).

4.2.1 Komparace oznámení

Příloha č. 1 a Obrázek č. 1 jsou vystaveny zaměstnavatelem zemřelého jako oznámení úmrtí významného zaměstnance podniku. Obrázek č. 1 (viz. níže) pochází ze 70. let 20. století, příloha č. 1 pochází z 80. let 20. století. Na první pohled se liší tím, že obrázek č. 1 je tištěn vodorovně, na rozdíl od oznámení v příloze č. 1, které je tištěno svisle, na obrázku č.1 je také vyobrazena fotka zemřelého, ta měla sloužit pro lepší připomenutí podoby zemřelého, navíc je zde také symbolický obrázek uprostřed horní části oznámení. Příloha č. 1 žádný symbolický obrázek neobsahuje, nicméně u dalších oznámení to není nic neobvyklého. Obě oznámení spojuje grafické znázornění černého orámování oznámení. Obrázek č. 1 navíc v pravé horní části obsahuje také verš, který je pro smuteční oznámení typický. Následně obě oznámení obsahují způsob a datum úmrtí, věk zemřelých a také datum, místo a čas konání pohřebního obřadu. Vedle těchto informací si lze povšimnout, že vzhledem k tomu, že obě oznámení pochází ze 70. a 80. let z podnikového prostředí, je v textu patrný také stranický jazyk. Zejména tedy ve výčtu hodnostářských funkcích, které zemřelý zastával a které bylo třeba vyzvednout. Dále je zajímavé zmínit,

že namísto rodiny je v dolní části oznámení uveden také výčet jednotlivých podnikových oblastí, které byly se zemřelým nějakým způsobem propojeny.

Obrázek 1 - Podnikové smuteční oznámení

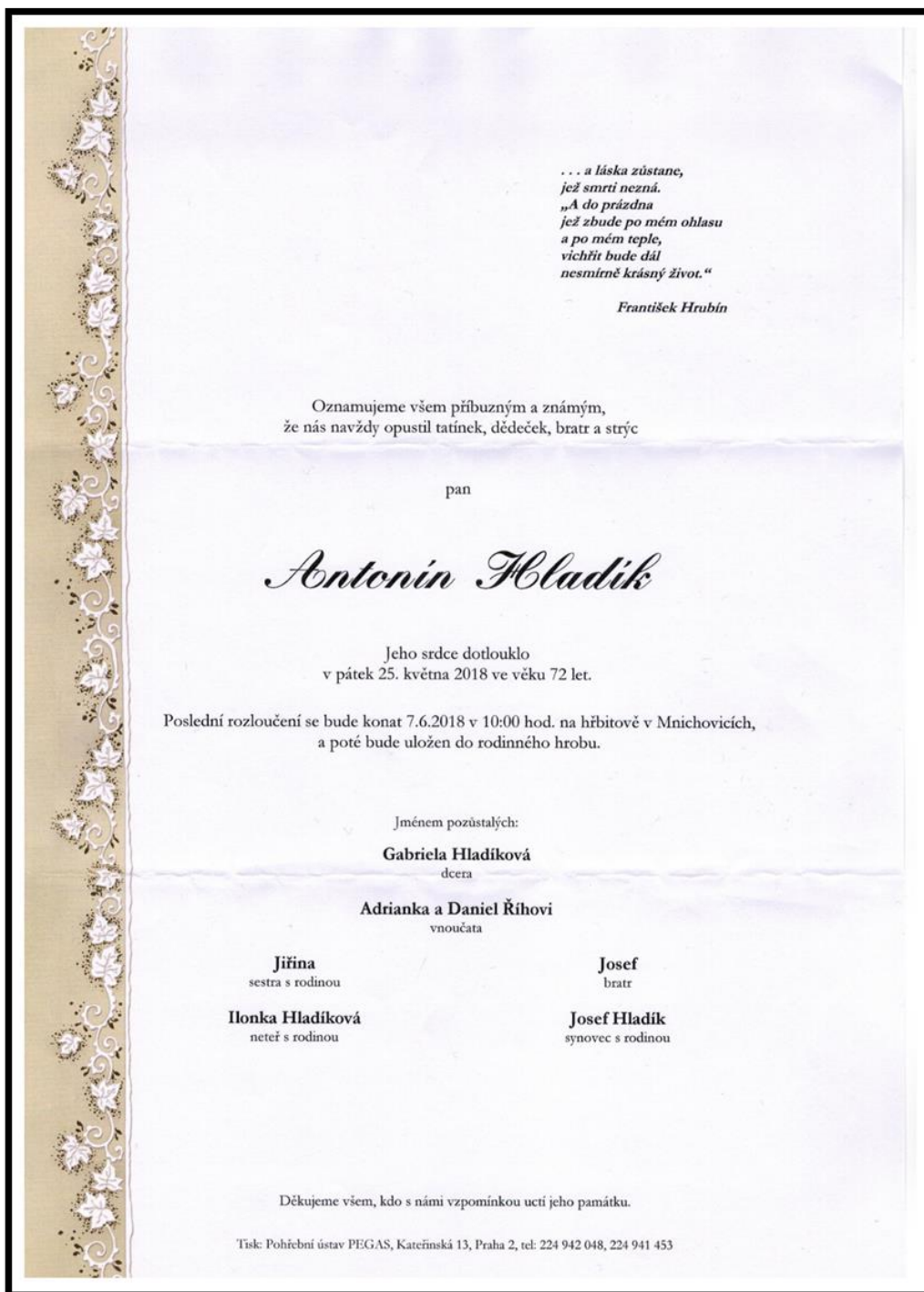

Zdroj: Vlastní archiv autorky

V přílohách lze najít 9 smutečních oznámení pocházejících z osobních archivů autorky práce. Přiložená oznámení (včetně obrázků č. 1 a 2) pochází z každé dekády 20. století od 30. let a následně také z první a druhé dekády 21. století. Všechna oznámení (včetně již zmíněných podnikových) mají víceméně stejné grafické provedení, všechna oznámení mají černé grafické orámování, až na poslední (obrázek č. 2, viz níže), kde je toto nahrazeno zlatým pruhem podél levé strany oznámení – toto oznámení je také jako jediné provedeno v jiných barvách než v černé. Typické pro smuteční oznámení je již výše zmiňovaný verš, který bývá v pravé horní části. Ten vybírá rodina na doporučení, mnohdy je to výňatek z žalmu, popřípadě verše z básní či jiný citát. Obrázek, který bývá umístěn uprostřed nebo v levé horní části parte, může být odrazem víry zemřelého (např. symbol kalichu), popřípadě zde může být vyobrazen jakýkoli jiný symbol (kříž – příloha č. 4, větvíčka – příloha č. 7), nemusí zde být také žádný (přílohy č. 1 a 6). Text na oznámeních obsahuje nejdůležitější informace – datum úmrtí (popř. čas), věk zemřelého, datum, místo a čas posledního rozloučení, v některých případech také kde a v kolik hodin bude přistaven autobus pro účastníky pohřbu. Nebývá přiblížen důvod úmrtí, objevuje se jen fráze

„Zemřel/a“, „Zesnul/a“, někde je doplněno „*po krátké (dlouhé) nemoci*“ popřípadě „*tiše*“, „*náhle*“. Oznámení ze 30. - 50. let (přílohy č. 2, 3 a 4) se od ostatních liší formulací celého oznámení. Je zde patrný silný vliv náboženství na pozůstalé. Přílohy č. 2 a 3 se dále liší datem konání zádušní mše. V dolní části všech oznámení jsou pak uvedeni pozůstalí a také podnik (pohřební služba), který oznámení vytiskl.

Obrázek 2 - Smuteční oznámení z roku 2018

Zdroj: Vlastní archiv autorky

Fakt, že si jsou všechna oznámení podobná, odráží to, že až do 21. století neměli pozůstalí velkou možnost projevení vlastní kreativity, co se tedy týče vzhledu jednotlivých

oznámení. Jejich výběr obrázku, verše i formulace samotného oznámení byl omezen nabídkou dané pohřební služby. Byl zde nepsaný vzor toho, jak by oznámení mělo vypadat a co vše by na něm mělo být zobrazeno. V dnešní době dostávají pozůstalí mnohem větší prostor a pokud si přejí něco nového, pohřební služby se jim snaží vyjít maximálně vstříc (samozřejmě to musí zapadat do etických norem).

4.3 Pohřební obřad

Podle informátorů je pohřební obřad dnes narozdíl od minulosti prováděn kultivovanějším způsobem. Daleko více se dbá na dodržování zákonem uložených povinností a hygienických norem, než tomu bylo v minulosti. Dnešní nabízené služby jsou rozmanitější, než tomu bylo před rokem 1989, kdy byla nabídka služeb víceméně stejná, standardizovaná, v dnešní době je nabídka daleko bohatší. Průběh pohřbu bývá stejný, ale jednotlivé obřady se liší zejména v detailech jednotlivých částí pohřbu (rakve, květiny, hudba atd.).

4.3.1 Funerální design

Dnešní poptávka v tomto odvětví poskytuje půdu pro rozvinutí např. designérských služeb v oblasti pohřebnictví, pro což dříve nebyly podmínky. V posledních letech se v oblasti pohřebnictví dostává do povědomí tzv. funerální design, díky němuž se podle jedné z dotazovaných téma pohřebnictví „dostává i do širšího povědomí lidí nejen ve chvíli, kdy tuto službu potřebují“. Funerální design samozřejmě není záležitostí jen posledních let, formoval se společně s funerální kulturou. Nicméně v době socialismu byl (stejně jako vše, co se týkalo duchovna) výrazně utlumen a ustoupil do pozadí. Tématika smrti, jak již bylo řečeno několikrát výše, byla pro KSČ nevhodná, protože s sebou nesla ono potlačované duchovno a také proto, že smrt jako taková vyvolávala mnoho otázek, na které režim neměl odpověď. Nicméně i přes to je ve funerální kultuře patrný vliv socialistického smýšlení, což lze vidět například ve výše porovnávaných oznámení smrti, na rychlém rozvoji krematorií, případně také na vzhledu hřbitovních náhrobků aj. Funerální design se může projevit prakticky ve všech odvětvích pohřbívání. V dnešní době zasahuje zejména do oblastí designu uren a rakví.

Jako nové trendy v tomto směru byly zmiňovány tzv. Optimistic coffin rakve a urny, které se od standardního vzhledu liší především barevným provedením a netradičním tvarem. Výrobce na svém webu uvádí, že se „pomocí designu snaží dělat z traumatizující události hluboce lidský a osobní rituál rozloučení a umožnit důstojné a pokud možno hezké poslední rozloučení s blízkou osobou”. Pohnutkou pro vznik společnosti Optimistic coffin byla touha po tom změnit a zbořit mýty v oblasti pohřbívání. Tuto oblast vnímali jako tabuizovanou, naplněnou bezmocí, depresí a smutkem. Rakve, které se dosud vyráběly, se od sebe lišily samozřejmě cenou závislou na materiálu, zdobení apod., ale všechny byly ve stejném stylu. Provedení Optimistic coffin je inovativní zejména v oblasti užití mnoha netypických barev. Tento výrobce má ve své nabídce nejen rakve, ale také urny, které nabízí ve spolupráci s pohřebními službami (Optimistic coffin).

Jako další trend lze uvést společnost Parteo a.s., která se specializuje na smuteční oznámení. Svého druhu je tato společnost jediná v České republice a dle webových stránek se “zabývá vývojem, výrobou a distribucí smutečních tiskovin a novými možnostmi smuteční komunikace”. Společnost nabízí alternativní způsoby, jak informovat o ztrátě blízké osoby. Snaží se v tomto ohledu především zbavit zaběhnutých klišé. Parteo nabízí grafické nebo obrazové parte (27 Kč za kus), vedle nich také kondolenční listiny umístěvané do obřadních síní, aby do nich pozvaní mohli zapsat vzkazy, popřípadě jen podpisy. Parte dle nabídky si lze objednat online, popřípadě společnost pracuje s pohřebními službami v pěti krajích České republiky, v nichž nabízí své služby k dispozici pozůstalým. Pro případ online objednávky jsou k dispozici šablony textu, ale nemusejí být využity. Po kontrole a zaplacení objednávky je objednateli zaslán potvrzující email s .pdf verzí oznámení, kterou lze ihned rozeslat. Vytiskovaná parte doručí objednateli kurýr (Parteo s.r.o.).

Zájem o funerální design se snažila zvýšit také Správa pražských hřbitovů, která v roce 2015 uspořádala společně s CZECHDESIGN otevřenou soutěž na téma funerálního designu. Cílem bylo oslovit mladé tvůrce k tomu, aby se vyjádřili na téma funerální kultury a pomohli tak k návratu umělecké hodnoty na české hřbitovy. Do soutěže se přihlásilo 320 prací od českých i slovenských umělců (Matějková, 2015).

„*Vše se vyvíjí včetně pohřbniectví.*“ zmiňuje informátor pan Borovička, který nové trendy v oblasti pohřbniectví spatřuje zejména v práci s popelem, jakožto se zachováním vzpomínky na zemřelého. V dřívějších dobách býval vzpomínce zesnulých věnován konkrétně den Dušiček nebo jinak také Svátek nebo Památka zesnulých, slavený 2. listopadu. Popřípadě jim byla věnována vzpomínka při návštěvě hřbitova a péči o hrob. Dnes však hřbitovy již tolik navštěvovány nejsou, zejména u mladých generací není o péči zájem a údržba hrobů z jejich strany upadá. V posledních letech se toto zachování vzpomínky stalo poměrně vyhledávanou službou. Nabízeny jsou různé formy uchování popela (ale i vlasů či otisků prsů nebo obličeje) od šperků, přes upomínkové předměty na zemřelého až po diamanty. Tyto formy budou podrobněji rozebrány níže. Je ale nasnadě otázka, zda takové uchování vzpomínky v podobě předmětu nenahrazuje péči o místo posledního odpočinku? Nicméně možná důvodem zvýšeného zájmu o tyto služby je to, na co většinou cílí výrobci takovýchto předmětů, a sice fakt, že při koupi takového předmětu mohou mít pozůstalí zemřelého stále u sebe.

Do roku 1948 převládal církevní rakvový pohřeb do země nad kremací. Křesťanství mělo na území České republiky v záležitostech týkajících se smrti výhradní slovo. To pozůstalým také poskytovalo určitou oporu v situacích, kdy jim odešel někdo blízký. Víra zároveň umírajícímu v jeho posledních hodinách poskytovala jistotu, co se týče jeho duše a konečnosti lidského bytí. V této době se k procesu pohřbení vázalo mnoho rituálů (mnohdy regionálních), počínaje rituály prováděnými v posledních hodinách před smrtí a konče rituály doprovázejícími ukládání rakve do hrobu. Vedle toho pohřební obřad doprovázelo také mnoho pověr. Na rituálech, zejména těch posmrtných, pak participovaly další skupiny. Ve venkovském prostředí se pohřbu účastnila celá ves. V městském prostředí na rozdíl od dnešní doby, byla účast na pohřbech také hojná, ačkoli tam už byly patrné známky větší anonymity, která je dnes pro městské prostředí typická.

V průběhu 50. a 60. let 20. století začala být z již několikrát zmíněných důvodů vedoucí stranou jako výhradní způsob nakládání se zemřelým podporováno zpopelnění, jehož volbu si od 50. let vybíralo stále více a více lidí. To lze vidět v tabulce v kapitole Kremace a pohřeb do země, která je popsána níže. Vliv strany se podepisoval na celém pohřebním obřadu. Zejména tedy na potlačení duchovna a individualismu. Promítal se

dokonce i do smutečních řečí pronášených při obřadech. Zároveň se téma smrti stalo nevhodným, odsunutým stranou. Společně s tím upadal i rozvoj individuálních projevů ve výběru náhrobku, což mohlo být také způsobeno tím, že tehdejší lidé měli zkrátka jiné priority, co se týče výdajů než jejich vynaložení na pohřeb. Náhrobky tak dostaly standartní podobu, stejně tak nápisy na nich a stejně tak také obřadní síně, které byly často stavěny jako součást krematorií, ale také mimo ně. Ještě v průběhu 2. poloviny 20. století bylo typické, že se po pohřbu konala smuteční hostina, kterou mohly doprovázet další regionální zvyky.

4.3.2 Upomínkové předměty na zemřelého

V posledních desetiletích se lze setkat s již zmíněným trendem vzpomínkových nebo upomínkových předmětů. Reklama na takové předměty bývá mnohdy umístěna na webových stránkách pohřebních služeb či ústavů, popřípadě bývá také fyzicky dostupná v podobě letáků pro pozůstalé. V podstatě se jedná o upomínkové předměty v různých formách, do nichž je zakomponován odsypaný popel, vlasy nebo otisk prstu zemřelého. Upomínkové předměty jsou prodávány v mnoha podobách. Nejčastěji se jedná o památeční sklo, šperky a v poslední době také diamanty. K jednotlivým variantám se váží jiné metody zpracování nebo prací s ostatky zemřelého. Při výrobě památečních šperků většinou dochází jen k odsypu popela do dutiny šperku, který je zajištěn zátkou. Do dutiny lze ale vložit také například pramínek vlasů zemřelého (weburny.cz, ELPIS).

Někteří výrobci také nabízejí šperky s otiskem prstu zesnulého. Šperky se vyrábí v mnohých podobách, záleží vždy na konkrétní dostupné nabídce. Nejčastěji jsou nabízeny řetízkové přívěsky, ale lze se setkat také s náramky, náušnicemi či korálky na náramky. Cena šperků se odvíjí od materiálu a velikosti přívěsku. Levnější materiální variantou bývá chirurgická ocel, zde se cena za přívěsek pohybuje v řádu stovek korun. Dražší varianta pak bývá ze stříbra či zlata, zde se cena pohybuje v řádu tisíců (maximálně do deseti tisíc) (Memory Crystal, weburny.cz).

Do památečního skla lze zatavit popel zesnulého, popřípadě lze do předmětu vypálit laserem portrét zemřelého, jeho otisk, jméno apod. Někde lze kombinovat i s uzavřením vlasů do památečního skla. Nabídka památečního skla je stejně jako nabídka

šperků velmi rozličná. Jednotlivá provedení skla jsou různá, lze zakoupit jednoduchou kapku, srdce až po složitější provedení na příklad skleněného stromu. Stejně jako provedení se liší také cena produktů (Memory Crystal).

Jedním z posledních trendů v této oblasti je výroba diamantů z vlasů nebo popela zemřelého. Jedná se o nejdražší dostupný upomínkový předmět, jehož cena začíná přibližně na 50 000 Kč, ale může se vyšplhat až na 500 000 Kč v závislosti na rozměru kamene a rozpětí karátů. Na výrobu jednoho kamene je potřeba 100 gramů popela, či 2 gramy vlasů zemřelého. Odběr může provést výrobce, pověřená pohřební služba, popřípadě sami pozůstalí (Memoryurny, ELPIS).

Většina dodavatelů, popřípadě výrobců těchto upomínkových předmětů cílí na moderní formu uchování vzpomínky na zemřelého a podporuje tak kult vzpomínek, který byl zmíněn v teoretické části. A také na to, že pozůstalí mohou mít tuto vzpomínku neustále u sebe.

4.3.3 Druhy pohřbení a pohřebního obřadu

Jak již bylo zmíněno v teoretické části, existuje několik druhů pohřbů a obřadů. Nabídka pohřebních služeb je principiálně stejná. Jsou nabízeny pohřby žehem a pohřby do hrobu či hrobky, bez obřadu a pohřby s obřadem, obřady se dále dělí na sekulární nebo církevní. Některé služby pak nabízí také zařízení samostatného rozloučení s urnou, což může být provedeno i delší dobu po pohřbu. Výběr vhodného typu pohřbu a pohřebního obřadu je velmi individuální a preference jednotlivých objednatelů se v závislosti na mnoha faktorech liší. Nabídka jednotlivých komponent pro pohřeb bývá široká a rozmanitá. Objednateli bývá předložen katalog s výběrem rakví, čalounění, někde i oblečení zemřelého, vazeb květin (na rakev, do věnců, vázaných kytic apod.), nabídkou hudby (skladeb nebo živé hudby, popřípadě její doprovod na hřbitov) a jedná-li se o kremaci, pak také katalog uren.

4.3.3.1 Pohřeb žehem a pohřeb do země

Jedním ze způsobů, jak s tělem naložit po smrti, je pohřeb žehem, dále jen kremace. Dle výpovědí informátorů je nejvíce objednávaným způsobem pohřbu v České republice, což také dokazuje tabulka níže. Lze ji provést jak s obřadem, tak i bez obřadu. Pan Mlčoch zmiňuje, že pohřeb žehem tvoří přibližně 80 % z celkového počtu všech pohřbů na území České republiky. Což Českou republiku řadí celosvětově do čela žebříčku pohřbívání žehem. Před ní jsou jen buddhistické a hinduistické země, ve kterých je pohřeb žehem jediným možným způsobem pohřbení. Postupný nárůst kremací lze vidět v níže zobrazené tabulce.

Tabulka 2 - Podíl kremací na celkovém počtu pohřbů

Rok	Podíl kremací na celkovém počtu pohřbení (v %)
1920	0,4 %
1930	3,3 %
1940	5 %
1950	11,6 %
1960	24,3 %
1970	39 %
1980	64,4 %
1990	55,2 %
2000	75,4 %
2010	80,87 %
2019	79,12 %

Zdroj: údaje z let 1920-1990: Nešporová, 2013, s. 132, údaje z roku 2000-2019: (The cremation society, 2020).

Kremace nahradily ve způsobu pohřbení pohřby do země v průběhu 2. poloviny 20. století, kdy byly plně podporovány také politickou mocí, jak bylo řečeno v teoretické části. V současné době na území České republiky plně funguje 27 krematorií. Tato krematoria jsou schopna provozu od pondělí do pátku, a některá i o víkendu, je-li o to zažádáno.

Nejstarší způsob nakládání s tělem po smrti je pohřeb do země (jinak inhumace), který byl během 20. století upozaděn kremací. Jedná se spíše o dražší a výpravnější typ pohřbu oproti kremaci, podle některých také o nejdůstojnější. Při sjednávání tohoto typu pohřbu pohřební služby většinou zajišťují kompletní vyřízení, tzn. jejich služby zahrnují i výkop hrobu, popřípadě odkrytí hrobky, kam má být uložena rakev. Na tyto činnosti bývají často najímány externí firmy, nevykonává je přímo pohřební služba. Tento typ pohřbení většinou navazuje na církevní obřad, ale není to pravidlem. Lze v kombinaci s pohřbem do země zajistit také sekulární obřad.

4.3.3.1.1 Nevyzvedávání uren

Protože je kremace nejvyužívanějším způsobem pohřbení, ruku v ruce s tím jde také ukládání popela do uren, které jsou pak předány objednateli. V posledním desetiletí se však stále častěji na území České republiky začínají objevovat případy, kdy si objednatelé pohřbu urny nevyzvednou a ty zůstanou uloženy v pohřebních ústavech nebo službách. Zákon ukládá, že urna musí zůstat v úschově 12 měsíců, poté může být uložena do společného hrobu. Některé pohřební služby jsou ale výrazně tolerantnější v tomto ohledu, protože vědí, že příbuzní se mohou objevit i po několika letech, urny nechávají v úschově delší dobu, než dojde na uložení do společného hrobu. Jeden z informátorů zmiňuje, že tuto situaci (kdy si pozůstalí nevyzvednou urnu) zažívá několikrát do roka „*Ano a musím říct, že těhle případů je víc a víc. Lidi si pro některý prostě nechodí. Nevím, co je k tomu vede. Třeba spory v rodině, nebo možná peníze. Nevím, neptali jsme se.*”. Následně také dodává, že si myslí, že zlom, kdy nevyzvednutých uren začalo přibývat, přišel se zrušením příspěvku na pohřebné před několika lety.

S nevyzvednutými urnami a jejich zvyšujícím se počtem může souviset také narůstající počet sociálních pohřbů, které zařizují obce. Obce tak jednájí v případě, že

nedohledají nikoho příbuzného, kdo by pohřeb zemřelého vypravil nebo kdo by se k zemřelé osobě hlásil. Urna je pak také po dobu minimálně 1 roku uložena a následně pohřbena do společného hrobu.

Kvůli zvyšujícím se počtům nevyzvednutých urn, tak mnoho ústavů a služeb přistoupilo ke změně vnitřních předpisů. Zavedli lhůty, do kterých si může pozůstalí urnu vyzvednout zdarma. Pokud urna zůstane uložena déle, než je domluvená doba pro vyzvednutí, platí se při pozdějším vyzvednutí poplatek za dodatečné uložení urny, jehož výši si každý ústav nebo služba stanovuje sama.

V posledních letech se v médiích objevily také zprávy o tom, že když už si pozůstalí urnu vyzvednou, ne vždy se k ostatkům svých zesnulých příbuzných chovají s úctou. Objevila se svědectví, kdy zaměstnanci pohřebních služeb viděli, jak pozůstalý vyhodil urnu do koše přímo před pohřební službou. Nikdo z dotázaných se s takovým chování neseťkal, ale o neúctě projevované při vyzvednutí urn slyšeli.

4.3.3.2 Pohřeb bez obřadu

Jako nejlevnější možná varianta jsou nabízeny pohřby bez obřadu. Tato varianta zahrnuje úpravu zemřelého, jeho převlečení, rakev, kremaci, převoz zemřelého z místa úmrtí do krematoria, z krematoria na místo pohřbení či uložení, vše za důstojných podmínek. Těchto procesů se pozůstalí prakticky nemusí vůbec účastnit a mohou se od něj zcela distancovat, nicméně některé pohřební služby nabízí alespoň krátký moment setkání, pakliže je o něj zájem. Urna je následně vydána objednavateli pohřbu. Tento typ pohřbu není, narozdíl od minulých let, dnes vůbec výjimečný, spíše naopak jeho „oblíbenost“ mezi objednateli pohřbu roste.

Někteří zaměstnanci pohřebních služeb sami (bez otázky) v této souvislosti říkají, že podle jejich úsudku se nejedná o nic špatného, zejména v případě bylo-li to přání samotného zemřelého. A to je podle nich přání jako každé jiné. Téměř polovina dotázaných se na toto téma přímo vyjadřovat vůbec nechtěla. Z toho lze vyvodit, že tento typ pohřbu je možná nejlevnější variantou, ale v širším měřítku není vnímán dobře.

Tuto myšlenku potvrzuje také to, že většina ze zbývajících dotázaných zaujímá opačný názor. Paní Dybowiczová si myslí, že vynechání pohřebního obřadu není v pořádku, protože tím, že nebude uskutečněn obřad se vynechá rozloučení se zemřelým a tím pádem také akceptace jeho smrti. „*S každým slušným člověkem by se jeho příbuzní a okolí mělo důstojně rozloučit a nemusí to být nikterak okázalé.*” dodává.

Jedna z dotazovaných, která zaujímá opačný názor (tedy, že pohřeb bez obřadu je v pořádku), naznačila, že zná několik kolegů, kteří v této věci neváhají pohřeb bez obřadu objednavateli rozmlouvat, což jí samotné přijde nevhodné. Další k této otázce vypověděla, že zná i takové kolegy, kteří neváhají tento typ obřadu rozmlouvat kvůli větším ziskům, které by pohřební služby mohly z pohřbu s obřadem mít, ale najdou se i takové služby pro které „*znamená pohřeb bez obřadu rychle a snadno vydělané peníze.*”, což vypověděl další z informátorů a dodal, že podle něj takové služby často obchází zákon, protože se jedná o nedůstojný odchod zemřelého.

Důvody proč si lidé vybírají tuto variantu pohřbu se dle výpovědí různí. Informátoři několikrát zmiňovali finanční stránku. Jedná se o nejlevnější variantu pohřbu, je tedy nasnadě, že pakliže pozůstalí nechtějí utratit příliš peněz, tak z této stránky je pohřeb bez obřadu nejvhodnější variantou.

Jako další důvod bylo uváděno přání zesnulého, ačkoli zde se u dotázaných objevilo několik pochybností o tom, zda takové přání zesnulý skutečně měl.

Dalším častěji zmiňovaným důvodem byla rodina, respektive její absence, a to z důvodu, že by se nemohla na obřad dostavit nebo z důvodu dlouhodobých neshod v rodině, popřípadě neudržování styků s ostatními členy rodiny.

Důvod může být podle informátorů také celospolečenský. Pohřby bez obřadu, respektive jejich nárůst, mají podle paní Dybowiczové souvislost s tabuizací tématu smrti ve společnosti. Příčinou vzrůstajícího počtu pohřbů bez obřadu je podle ní neakceptování smrti jakožto přirozeného koloběhu života. Kult mládí, který je v dnešní době ve společnosti velice oblíbený, smrti společnosti oddálil a ta má pak pocit, že jí se smrt netýká. Pan Borovička v tomto duchu také uvádí další důvody jako je nesoudržnost rodiny,

všeobecné štěpení společnosti, kladení menšího důrazu na dodržování společenských tradic a neznalost důležitosti rozloučení a možnosti alternativních způsobů rozloučení. Nejčastěji zmiňovanou příčinou toho, proč nebývá obřad uskutečněn, byly finance a také přání zemřelého.

Jak již bylo řečeno výše, v České republice se jedná o poměrně běžnou praxi, prakticky všechny pohřební služby mají pohřeb bez obřadu v nabídce, což svědčí o tom, že, ať už ve větší nebo menší míře, je o tento typ pohřbu zájem. Nicméně v rámci Evropy je Česká republika v tomto směru spíše raritou a často se setkává s nepochopením přicházejícího ze strany ostatních evropských států. Jak napsal pan Mlčoch do jednoho ze svých internetových článků, ostatní evropské státy neznají rozloučení bez obřadu, u nich je samozřejmost obřad uspořádat alespoň nějakým způsobem a nemusí to být ten nejdražší nebo nejhonosnější způsob (Mlčoch, 2015).

K tématu pohřbů bez obřadu je vhodné zmínit také sociální pohřby. Ty jsou vůbec nejlevnější variantou pohřbu, která je ale dostupná pouze za podmínek stanovených v zákonu (jak bylo řečeno v teoretické části práce) a pouze pro obce. Náklady na pohřeb jsou pak obcím propláceny Ministerstvem pro místní rozvoj. V kontextu pohřbů bez obřadu je zmínili čtyři zaměstnanci pohřebních služeb a dále paní Dvořáčková ze Správy pražských hřbitovů. Zmiňovali zejména jejich nárůst v poslední době jako jednu ze změn v oblasti pohřebnictví, které sami vnímají.

4.3.3.3 Pohřební obřady

Obřad může být dvojího typu, přičemž převládá sekulární typ (jinak také občanský či civilní typ) pohřebního obřadu. Církevní typ je na ústupu, ačkoli na náboženství zemřelého je v pohřební službě vždy brán maximální ohled. I pozůstalí se jím řídí při výběru obřadu, a to ačkoli se třeba sami ke stejnému náboženství nehlásí. Církevní obřady jsou pevně dané a naplánované příslušnou církví. Respektive jejich průběh je dán předem. Zde pohřební služby nemají moc velkou šanci zasahovat, spíše jen dojednávají obřad na daném místě, zajistí potřebné převozy, případně odnesení či odvoz rakve na místo pohřbení a dodají na obřad objednané komponenty (květiny, věnce apod.). Většinou u těchto obřadů

převládají rakvové pohřby do země, nicméně jak bylo zmíněno výše, lze namísto rakvového pohřbu zvolit i kremaci.

Sekulární typ obřadu prošel také určitým vývojem, nicméně největší rozdíl lze spatřit v odstranění socialistických symbolů z obřadních síní a slovních obrátů po roce 1989. Fakt, že občanský typ obřadu převládá je pravděpodobně jedním z pozůstatků z doby socialismu na území České republiky, stejně jako převládající kremace nad pohřbem do země (hrobu, hrobky). Novým trendem v oblasti sekulárních obřadů je také hudba, která je pouštěna ze záznamu. Bývalo obvyklé, že pokud byla hudba součástí obřadu, byla hrána živě. Hudebníci byli přítomni v obřadní síni (popřípadě u hrobu) a hráli skladbu na přání. Dnes je stále možné objednat si živou hudbu, nicméně znamená to menší výběr dostupných skladeb a také se živou hudbou obřad a potažmo i pohřeb objednateli prodraží.

Samozřejmě je dnes daleko větší výběr komponent k uskutečnění pohřbu, což se neváže jen k sekulárnímu obřadu, ale i k církevnímu obřadu. Oba pohřební obřady také spojuje vyjádření soustrastí, které probíhá na samotném konci obřadu. Dnešní doba umožňuje i úplné vynechání kondolencí nebo zanechání kondolence písemnou formou. Namísto osobní kondolence, jsou připraveny desky s papíry (kniha o několika listech) u vchodu do obřadní síně, tzv. kondolenční listina, kde mohou účastníci pohřbu zanechat svůj podpis či vzkaz. Pan Mlčoch zmínil, že se nyní rozmáhají situace, kdy pozůstalí žádají řečníka, aby smuteční hostům oznámil, že si rodina nepřeje po skončení obřadu žádné kondolence. Vynechání kondolencí však podle něj není pro pozůstalé dobré. V závislosti na pozorování k této práci, i zkušenostech informátora, byli pozůstalí na začátku kondolování velice rozrušení, postupem času s příchodem dalších smutečních hostů ale jejich rozrušení mizelo a svým způsobem došlo ke zklidnění. Fakt, že jim lidé kondolovali, přispěl k akceptaci toho, že je opustila blízká osoba a započal proces spějící k úplnému smíření s odchodem blízkého. Pan Mlčoch podotýká, že stejně jako *„je přijímána společná radost třeba při narození dítěte, pomáhá i sdílený smutek lépe skutečnost smrti blízkého snést.“*

Dalším velkým rozdílem je samotný počet smutečních hostů. Zatímco v prvních desetiletích 19. století se celého pohřbu účastnila široká veřejnost, dnes je počet

smutečních hostů omezen na širší rodinu, mnohdy ani to ne a na obřadu se schází pouze nejbližší rodina zemřelého, popřípadě se obřad neuskutečňuje vůbec, jak bylo řečeno výše. Tento trend je však přičítán spíše městskému prostředí, kde je více kladen důraz na individualismus. Na venkově je možné se setkat s pohřby pořádanými pro širší veřejnost – tam se tento zvyk stále drží, ve městech nicméně upadá. Lidé často ani netuší, kdo jejich sousedé jsou, natož aby věděli o jejich smrti. Anonymitě, která se k městskému prostředí váže, je také přisuzován počet narůstajících pohřbů bez obřadu. „*Pakliže se lidé navzájem neznají, není třeba, aby se chodili loučit na obřad.*” zmiňuje pan Jan.

Pro potřeby této práce jsou pohřební služby, ve kterých informátoři pracují, rozděleny na malé a velké. Je těžké vymezit velké a malé pohřební služby, protože vzhledem k rozdílným cenám u pohřebních služeb, je nelze dělit podle ekonomických aspektů. Proto pro potřeby této práce byly rozděleny podle počtu uspořádaných pohřbů (méně než 200 pohřbů = malá, více než 200 pohřbů = velká). Někteří tuto informaci nechtěli sdělovat.

Tabulka 3 - Velikost pohřebních služeb

	Jméno informátora nebo informátorky	Společnost, kde pracují	Kraj	Počet sjednaných pohřbů za rok	Velikost PS
1.	Terezie Mixová	PS Obelisk	Nový Jičín	400	velká
2.	David Borovička	ELPIS	Praha	700	velká
3.	Monika Žaludová	PS Foitová - Vrba	Písek	200	malá
4.	Martina Macháčková	Litomyšlská pohřební služba	Litomyšl	180-220	malá
5.	Květoslava Dybowiczová	PS Marie	Opava	650-750	velká
6.	Oldřiška Dvořáčková	Správa pražských hřbitovů	Praha	-	-
7.	Julius Mlčoch	Správa pražských hřbitovů	Praha	-	-
8.	Jan	Pohřební služba A	Brno	350-400	velká
9.	Petra	Pohřební služba B	Praha	-	-

10.	Pavel	Pohřební služba C	Praha	500	velká
11.	Jiří	Pohřební služba D	Liberecký kraj	180	malá
12.	Zdena	Pohřební služba E	Hradec Králové	320	velká
13	Anna	Pohřební služba F	Jihlava	230	malá

Zdroj: Výpovědi informátorů

Na otázku vážící se na úpadek pohřebního obřadu odpovídali informátoři různě. Většina jich uvedla, že si nemyslí, že by pohřební obřad upadal, několik jich také zmínilo, že si uvědomují, že je ve společnosti rozšířen názor o tom, že pohřební obřady upadají, ale oni si to nemyslí. Jedná se o informátory, kteří jsou jednateli nebo zaměstnanci menších pohřebních služeb a pohřby bez obřadu podle dat, které někteří z nich poskytli, tvoří většinou 20 % všech pohřbů, které se uskuteční v jejich pohřebních službách za rok. Důvody, které je k takovým závěrům vedou, ale nebyly primárně podloženy číselnými daty. Paní Dybowiczová, uvádí, že v jejich regionu je silná tradice a je tam také dost věřících, proto u nich pohřby s obřadem rozhodně neupadají. Tvoří přibližně čtvrtinu všech pohřbů, které její služba vypravuje. Paní Žaludová na toto téma uvádí, že si nemyslí, že by pohřební obřady upadaly, jen pohřbů bez obřadu přibývá, k čemuž se přiklání i další. Paní Macháčková, k této otázce vypověděla, že si nemyslí, že by se v české společnosti rozmáhal trend neuskutečnění pohřebního obřadu a dodává „*Vím, že statistiky to říkají, ale.. Já třeba nevím, kde se berou ta statistická data, ale mě se třeba nikdo nikdy na takové údaje neptal. Za víc než 20 let. Asi tak. Proto si o tom myslím své. Jsou to údaje velkých firem, Praha a velká města, a tam to třeba pravda je.*“. Faktem je, že jednatelé a zaměstnanci větších pohřebních služeb (pražské pohřební služby a brněnská pohřební), vypověděli, že si myslí, že pohřeb s obřadem podle jejich zkušenosti a také dle čísel v tabulce č. 2 opravdu zvolna ustupuje a nahrazuje ho obřad bez obřadu.

Jak lze vidět v níže uvedené tabulce, pohřby bez obřadu tvoří u většiny pohřebních služeb přibližně 20 % z celkového počtu uskutečněných pohřbů za rok. Vyšší procenta lze vidět u Pražských pohřebních služeb a u pohřební služby z Brna. Všechny tři patří také mezi velké pohřební služby.

Tabulka 4 - Pohřby bez obřadu

	Jméno informátora nebo informátorky	Společnost, kde pracují	Kraj	Počet sjednaných pohřbů za rok	Pohřby bez obřadu za rok v (%)
1.	Terezie Mixová	PS Obelisk	Nový Jičín	400	cca 15 %
2.	David Borovička	ELPIS	Praha	700	50 %
3.	Monika Žaludová	PS Foitová – Vrba	Písek	200	20 %
4.	Martina Macháčková	Litomyšlská pohřební služba	Litomyšl	180-220	cca 20 %
5.	Květoslava Dybowiczová	PS Marie	Opava	650-750	cca 25 %
6.	Jan	Pohřební služba A	Brno	350-400	cca 30 %
7.	Petra	Pohřební služba B	Praha	-	-
8.	Pavel	Pohřební služba C	Praha	500	cca 50 %
9.	Jiří	Pohřební služba D	Liberecký kraj	180	cca 15 – 25 %
10.	Zdena	Pohřební služba E	Hradec Králové	320	20 %
11.	Anna	Pohřební služba F	Jihlava	200	cca 20 %

4.3.4 Přání zemřelého

Největší roli by při výběru způsobu pohřbení a obřadu mělo mít přání zemřelého a celé objednání by se mělo nést v jeho duchu. „*Je povinností nás všech respektovat přání zesnulého.*” podotýká na toto téma informátorka paní Dybowiczová. Nicméně tomu tak nebývá vždy, což několikrát zmiňují sami informátoři.

Podle většiny dotázaných se pozůstalí snaží splnit přání, která zemřelý měl před smrtí, pokud jim takové přání zemřelý za života sdělil. Pozůstalí většinou respektují také náboženství, ke kterému se zemřelý za života klonil a v jehož duchu se pak nese celý pohřeb, včetně obřadu. Pakliže přání znají je to i pro ně jednodušší v tom, že se nemusí rozhodovat a vědí, že touto cestou to bude správné. I když jedna z informátorek zmiňuje

také situaci, kdy se přání zemřelého pozůstalým nelíbí. Je to právě příklad neuskutečněného obřadu na přání zemřelého, se kterým se pozůstalý nedokáže ztotožnit. Pozůstalý se tak ocitá v jinak citově vypjaté situaci. Stojí před rozhodnutím, zda vyhoví zemřelému, nebo i přes jeho přání objedná obřad, jak se to od něj očekává. Informátorka to dále komentuje slovy „*Nechtěla bych být v kůži takového pozůstalého. Dilema, jestli vyhovět zemřelému a být v očích ostatních za hyenu, která šetří... Protože tak se to dnes prezentuje.*”

Stává se také, že pozůstalým přání zemřelého nebylo sděleno, namísto toho je zaznamenáno v poslední vůli (samozřejmě může být uvedeno v poslední vůli i v případě, že bylo vyřčeno za života před nynějšími pozůstalými). Zemřelý si tak zajistí, aby pohřeb proběhl podle toho, jak si přeje.

Pan Borovička zmiňuje také zkušenost, kdy pozůstalí zařizovali pohřeb dle jejich slov podle přání zemřelého, nicméně tomu tak nebylo a zemřelý měl přání zcela jiná. Také se setkal s tím, že pozůstalí vůbec netušili, jaká přání zemřelý měl (nebyl jediným informátorem). Nicméně i přes tyto skutečnosti dále zmiňuje, že obecně se pozůstalí snaží vyhovět zemřelému. V návaznosti také podotýká, že *“každý by měl mít zaznamenáno, jak chce zařídit jeho poslední cestu a k tomu připravit i potřebné náležitosti.”* Zmiňuje také možnost předplacení pohřbu za života, kdy je pohřeb naplánován a zaplacen ještě za života dané osoby a po její smrti je proveden dle připravených instrukcí. V tomto případě se jedná také o jeden z nových trendů, které v dnešní době získávají na oblíbenosti. Podle paní Petry zejména proto, že pozůstalí po smrti nemusí nic zařizovat a jsou tím pádem ušetřeni stresu a emočního vypětí, který celý proces objednání a zařízení pohřbu nepochybně provází. Druhá stránka je finanční. Nespornou výhodou naplánování vlastního pohřbu je totiž to, že takový pohřeb je nutno dopředu zaplatit. Rodina je tím pádem oprostěna od velkých finančních výdajů spojených s obřadem. Zároveň „*předplatitel*” zajistí, že peníze, které chce vynaložit na svůj pohřeb nebudou využity na něco jiného. V poslední řadě si zajistí, že vše proběhne podle jeho představ.

Důležité je podotknout také to, že informátoři několikrát zmiňují, že jim nepřisluší posuzovat přání zemřelých. Dále poukazují na fakt, že se přání dozvídají víceméně pouze

jen od pozůstalých, není tedy na nich posuzovat, zda bylo přání zemřelého dodrženo (což by dle jejich názorů mělo být). Několikrát nastala situace, kdy informátor nebyl přesvědčen o tom, že pozůstalí jednají opravdu na přání zemřelého. Slovy jedné z informátorek: „*Není na zaměstnancích pohřebních služeb posuzovat, zda je vše objednáno v souladu s přáním zemřelého, ale každý má své svědomí.*”.

Zřídka se zaměstnanci pohřebních služeb při sjednávání pohřbů setkávají také s zcela standartními přáními, která se pohřební služby snaží plnit. Jedná se většinou o doplňkové služby k velkým honosným pohřbům, jako je např. výprava kočáru s koňmi, který dováží rakev na hřbitov, popřípadě vypouštění holubic při spouštění rakve. Mezi pohřby s mnoha atypickými znaky patří pohřby zemřelých Vietnamců nebo Číňanů. Takové pohřby se nesou spíše v buddhistickém duchu a obřad pak také vypadá zcela jinak. Kupříkladu jsou v obřadní místnosti zapalovány vonné tyčinky, rozhazuje se rýže nebo pozůstalí přináší pro zemřelého jídlo.

Jediná přání, která pohřební služby odmítají plnit, a o kterých se otevřeně zmiňují, jsou přání, která jsou v rozporu s platnou legislativou. Jedna z dotazovaných, paní Žaludová, zmiňuje konkrétní přání zákazníků se, kterým přišla do styku, jedná se o pohřbívání bez rakve. Dodává, že ačkoli je to přání zákazníka, nelze mu v tomto případě vyhovět, protože toto jednání neumožňuje zákon.

Dříve byl kladen důraz zejména na poslední přání zemřelého. Samozřejmě bylo důležité následovat jakéhokoli přání, nicméně ta slova, která byla vyslovena v jeho posledních chvílích byla natolik závazná, že fungovala jako mocný závazek pro pozůstalé. Jejich nedodržení se trestalo jako hřích. V dnešní společnosti už se tak neděje, nicméně podle výše zmíněného lze říct, že poslední přání zejména, co se týče pohřbu, má stále určitou vážnost a pozůstalí se jej snaží akceptovat a vyplnit.

4.3.5 Ekonomická stránka pohřbu a pohřebního obřadu

Vzhledem k tomu, že každá pohřební služba má v nabídkách různé druhy zboží a služeb za různé a každý zákazník má své vlastní preference, na jejichž základě sjednává pohřeb, je velmi těžké stanovit cenu pohřbů. Pohřby se v závislosti na přáních objednatelů

pohybují přibližně v rozmezí od deseti tisíc korun. Na tolik vychází sociální pohřby. Horní cena pohřbu se může vyšplhat až do statisíců korun, opravdu zde záleží na požadavcích objednatelů, popřípadě zemřelých. Ačkoli dražší a výpravnější pohřby jsou již méně častou záležitost, existují skupiny, které si na nich stále zakládají jako na příklad Romové či Světští. Často jsou schopni se kvůli pohřbu zadlužit jen proto, aby byl opravdu co nejhonosnější. V tomto směru ale spíše záleží na tradici, která v rodině je. Pakliže v rodině chybí jakákoli funerální tradice, těžko předpokládat, že právě ona bude objednatelem honosného a nákladného pohřbu. Na začátku 20. století i během něj pohřeb mnohdy odrážel společenské postavení zemřelého a jeho rodiny, ale na dnešní dobu se to příliš vztahovat nedá. Samozřejmě se najdou tací, kteří si za pohřeb rádi připlatí, nicméně pohřeb již není příznakem společenského postavení rodiny.

Nabídky pohřebních služeb jsou rozdělené podle druhu služeb, které jsou v dané pohřební službě poskytovány. Záleží tedy zejména na typu pohřbu, který si objednatel přeje. Pohřeb bez obřadu bude logicky lacinější záležitostí než pohřeb s ním. Také záleží na ceně jednotlivých komponentů, ze kterých se celý pohřební obřad skládá. Takovými komponenty je míněna rakev a její čalounění, smuteční vazba květin a věnců, hudba, výběr a tisk smutečního oznámení, popřípadě urna (jedná-li se o kremaci). Dále je do ceny pohřbu zahrnuta cena převozů a úprava zemřelého do rakve. Úprava zahrnuje učesání, oblečení, popřípadě nalíčení nebo oholení, následně uložení do rakve do přirozeně vypadající polohy, případně taky vyplnění ústní dutiny. U některých služeb si lze také objednat a připlatit za nadstandardní služby, které spočívají v poskytnutí mrazícího boxu (je-li nutné pohřeb o několik dní odložit), popřípadě konzervaci nebo balzamací těla pro případnou repatriaci (převoz zemřelého z České republiky do jiné země, popřípadě z jiné země do České republiky). Další nadstandardní přání mohou zahrnovat také převozy rakve kočárem s koňmi, uspořádání obřadu v divadle (jednalo-li se například o úmrtí herečky) nebo uspořádání netradičního rozloučení v oblacích v horkovzdušném balonu. Nabídka nadstandardních služeb se také liší a některé pohřební služby nadstandard poskytují jen v případě, že se na něj objednatel zeptá.

Zajímavé je, že mnoho pohřebních služeb své detailní ceníky nemá k dispozici veřejně (myšleno na webových stránkách). Často zde lze najít nenacenené katalogy toho,

co mohou na pohřeb dodat, které jsou rozděleny v závislosti na daném druhu zboží nebo služby. Některé pohřební služby, zveřejňují celkovou cenu za obřad (takto to funguje zejména u těch pohřbů, které si lze objednat online). Některé mají ceníky dostupné pouze po telefonické domluvě nebo při osobní schůzce. Paní Anna s panem Jiřím se shodli, že je kvůli konkurenci v odvětví.

Informátoři v několika případech uvedli, že se jim často zdá, že se objednatelé pohřbu dělí do dvou skupin. Jedni by za pohřeb nezaplatili nejraději vůbec nic, ti druhí se snaží zajistit hezké rozloučení, aniž by se příliš ohlíželi na peníze (pakliže jim to poměry dovolí a pokud nejsou v dobré finanční situaci, zařídí se, snaží se se sjednateli a sjednatelkami hledat levnější alternativy, které jim umožní snížit cenu, na příklad méně věnců nebo se nahradí živá hudba záznamem a podobně). Několik informátorů zmínilo fakt, že ceny se v rámci pohřebních služeb velmi liší. Někteří se k cenám odmítali vyjadřovat úplně. *„Samozřejmě by klienti chtěli, aby cena byla, co nejnižší“* říká paní Dybowiczová *„To však není možné. Naopak si myslíme, že cena bude nadále stoupat. Jsou zde totiž požadavky zaměstnanců, zákonem nařízená zařízení, dopraví prostředky a čím dál více předpisů. Abychom vše mohli splnit a dodržovat, musíme najímat i externí firmy dle odbornosti.“* S tím souhlasí také další informátoři. Někteří z nich zdůrazňovali, že co se týče cen, s klienty zásadně nesmlouvají, protože to se v této oblasti nedělá. Pevně stanovené ceny se nedají měnit. Na pohřbu se dá ušetřit jedině tak, že jsou sníženy počty na příklad květin nebo věnců, nebo jsou odebrány některé služby.

Pro utvoření představy o tom, na kolik vyšel pohřeb v minulosti slouží Obrázek 3 (níže). Příložený daňový doklad, pocházející z roku 1982, však v žádném případě nelze považovat za průměrný pohřeb prováděný v tehdejší společnosti, nicméně si po jeho bližším prozkoumání si lze udělat alespoň představu o tom, jaké služby byly v této době nabízeny a jaké ceny byly za jednotlivé služby požadovány (jedná se o služby nabízené pohřební službou v Praze). Nejdražší položkou na dokladu jsou kytice (2400 Kčs), následuje věnec (1000 Kčs) a rakev (742 Kčs).

V roce 1982 byla průměrná mzda 2765 Kč. Vypravený pohřeb v příloze č. 11 vyšel na 6102 Kč. Tento pohřeb by tedy pozůstalého vyšel minimálně na dvě průměrné mzdy.

ČSÚ poskytuje pouze údaje k roku 1989, v tomto roce byl průměrný důchod 1639 Kč, vzhledem k vzestupné tendenci zvyšujících se důchodů lze předpokládat, že v roce 1982 byl průměrný důchod ještě o něco menší než v roce 1982. Pakliže by se cenu pohřbu vztahovala k výši důchodů, pozůstalý (popřípadě zemřelý) by musel ušetřit minimálně čtyři necelé důchody, aby na tento pohřeb mohl zaplatit (Český statistický úřad).

Z úst dotazovaných z řad zaměstnanců pohřebních služeb průměrný pohřeb v dnešní době vyjde zhruba na 28 000 Kč (jedná o odhad, kde nebyly zohledněny typy pohřbení ani obřadu). Poslední zveřejněná data k průměrné mzdě ČSÚ zveřejnil 3. září 2020 (byla to data za 2. čtvrtletí tohoto roku). V tomto období průměrná mzda činila 34 271 Kč. Jedna průměrná mzda by tedy měla pokrýt náklady na pohřeb. Oproti tomu průměrná výše starobního důchodu pro rok 2019 byla podle ČSÚ **13487 Kč**. Pohřeb vyjde tedy zhruba na dva dnešní průměrné důchody (Český statistický úřad).

Při srovnání tehdejší ceny pohřbu a mzdy (nebo důchodu) s dnešní průměrnou cenou a průměrnou mzdou lze vidět, že na konci 20. století byl pohřeb finančně náročnější, než je tomu dnes. Na vypravení pohřbu v 80. letech 20. století by byly třeba minimálně dvě průměrné mzdy nebo čtyři průměrné důchody. Zatímco v dnešní době by byla třeba jedna průměrná mzda nebo dva průměrné důchody na vypravení průměrného pohřbu.

Jak již bylo zmíněno v teoretické části stát poskytuje jednorázovou podporu ve výši 5000 Kč na vypravení pohřbu nezaopatřenému dítěti, případně rodiči nezaopatřeného dítěte. Pro oba případy platí, že zemřelé dítě či rodič musí mít v den úmrtí trvalý pobyt na území České republiky. Na jiné případy se tento příspěvek nevztahuje. Starší úprava zákona umožňovala příspěvek každému obstaravateli pohřbu, ale byla zrušena úpravou zákona z roku 2006, která příspěvek vyplácí pouze ve výše zmíněných případech (§ 47-48 zákona č. 117/1995 Sb., o státní sociální podpoře, v platném znění).

4.3.5.1 Pojištění pohřbu

V některých pojišťovacích ústavech v posledních letech lze uzavřít pojištění pohřbu. V Evropě je pojištění pohřbu běžnou záležitostí, v České republice je to otázka posledního desetiletí (Švejdová, 2015).

V podstatě se jedná o pojištění, které je uzavíráno na dobu neurčitou a končí smrtí pojištěného. Tehdy je budoucímu objednateli pohřbu (tzv. obmyšlené osobě) vyplacena částka hradící pohřeb. V podstatě si tak pojištěný může svůj vlastní pohřeb dopředu naplánovat a poskytnout tak rodině potřebné prostředky na jeho zaplacení. Navíc má jistotu, že naspořené peníze budou účelně využity použity na úhradu pohřbu.

Například Česká pojišťovna nabízí produkt PIETA. Minimální věk pro sjednání takového pojištění je 25 let, maximální 80 let. Nejnižší možnou částkou je 20 000 Kč, pojištění však lze uzavřít až do výše 1 000 000 Kč. Pojistnou částku je třeba uhradit jednorázově. Pojištění je sjednáváno na dobu neurčitou a končí dnem smrti pojištěného. Po pohřbu je pojišťovně obmyšlenou osobou předložena faktura za pohřeb. Zde mohou nastat dva případy. V prvním případě částka nedosahuje částky sjednané při založení pojištění. V tomto případě rozdíl Česká pojišťovna vyplatí obmyšlené osobě. Pakliže náklady přesahují sjednanou částku, pak pojišťovna částku nedorovná, neboť hradí náklady pouze do výše sjednaného pojištění. Zejména z tohoto důvodu je dobré, aby si pojištěný dobře zvolil rozsah pojištění. Vedle faktury za pohřeb předkládá pozůstalá osoba také písemnou žádost o vyplacení a kopii úmrtního listu. Ve specifických případech pak také oznámení o pojistné události z úrazového pojištění (v případě, že pojištěný zemře do 2 let od uzavření pojistné smlouvy) a usnesení nebo relaci o šetření okolností smrti (pokud to řešila Policie), případně rozsudek (Česká pojišťovna a.s.).

Podmínky pojištění se samozřejmě mohou měnit v závislosti na tom, který pojišťovací ústav bude zvolen. Například společnost 4 Life Direct Insurance Services s.r.o. (dále jen 4 Life Direct) nabízí produkt „*Jistota pro mé blízké PLUS*“, které se od výše zmíněného liší v tom, že se zde přispívá měsíční částkou, výplata pojistného plnění obmyšlené osobě je pak až do výše 200 000 Kč. Kromě pohřbu ji však lze použít také na uhrazení zdravotní péče nebo dluhů zemřelého. Vedle České pojišťovny a 4 Life Direct nabízela obdobné pojištění také Česká spořitelna, nicméně nyní v nabídce společnost již není (4 Life Direct, 2020).

4.3.5.2 Předplacení pohřbu

Pohřeb si však lze dopředu naplánovat, objednat i zaplatit nejen u pojišťovacích ústavů, ale také u některých pohřebních služeb, pakliže takovou službu nabízí. V podstatě je průběh objednávky stejný jako při klasickém objednání pohřbu. Stanoví se tedy místo, nevyjímaje detaily rozloučení a jednotlivé komponenty obřadu (např. úmrtní oznámení, rakev, květiny, věnce, hudba apod.), následně se stanoví způsob, jakým bude naloženo se zemřelým tělem a jako poslední se stanoví také způsob jakým bude s tělem či popelem

naloženo. V posledním kroku je pohřeb zaplacen (ihned, případně na splátky, záleží na konkrétní pohřební službě). Pohřební služby, které tuto službu nabízejí, cílí stejně jako pojišťovny na zodpovědnost potencionálních zákazníků, zajištění pohřbu podle jejich představ a na ulehčení situace pro rodinu, které se v důsledku smrti blízké osoby ocitne v krizové situaci. Mohla by zde vyvstat otázka, co se stane v případě, že se blízké osoby nedozví o tom, že si zemřelý předplatil pohřeb dopředu. V tomto případě jsou vydávána pohřební službou potvrzení o úhradě pohřbu a tato potvrzení by měl zemřelý za svého života rozdat členům rodiny, popřípadě přátelům a také sociálnímu odboru pro případ, že by pohřeb nezařizovala rodina zemřelého. Záleží to však pouze na jeho jednání.

Tuto službu nabízí například pohřební služba Pegas, kde je možné dopředu domluvit detaily pohřbu, objednávku zaplatit, přičemž peníze se jednorázově uloží na termínovaný účet a pro společnost budu uvolněny až v případě smrti zákazníka (Pohřební služba Pegas, 2020).

Vedle předplacení pohřbu, nabízí některé pohřební služby také pohřeb na splátky. V tomto případě lze objednat pohřeb dle představ pozůstalých a celkovou cenu následně rozpočítat do menších splátek, které budou hrazeny dle domluveného splátkového kalendáře (nejčastější je rozložení do 3, 6, 9, maximálně ale 12 měsíců). Většinou je tato služba poskytována bez navýšení (Pohřeb na splátky Memoria Liberec a Pohřební služba Jablonec nad Nisou, tranquilitas.cz).

4.3.6 Zařízení pohřbu online

Vliv moderní techniky je ve světě pohřebnictví patrný nejen v oblasti smutečních oznámení. Stejně jako se moderní technika snaží ulehčovat život i v jiných oblastech, snaží se tak i v oblasti pohřebnictví. Pohřební služby při nabídce online zařízení pohřbu vyzdvihují zejména finanční, časovou a emoční nenáročnost tohoto sjednání pohřbu. Většinou jde online sjednat pohřeb bez obřadu, nejlevnější varianta pohřbu, ačkoli je důležité podotknout, že záleží zejména na dané pohřební službě a její nabídce. Pohřeb bez obřadu je zároveň také nejjednodušší variantou pohřbu, což je také jeden z důvodů, proč je pro tento typ pohřbu online domluva vhodná. Pohřební služby mají dopředu připravené „balíčky“, zahrnující konkrétní nabídku služeb. Obsah balíčku je většinou pevně stanovený

za určitou cenu a po vyplnění údajů o objednateli a zemřelém si lze konkrétní balíček objednat. Nejčastěji bývá v balíčku zahrnut převoz zemřelého, parte, jeho oblečení, úprava a uložení do rakve, rakev, proces kremace, úprava ostatků a urna.

Vedle jména, příjmení se vyplňuje také kontakt na objednatele, neboť ačkoli je pohřeb objednávan online, neobejde se bez dalšího přiblížení (na příklad platby), které je pak domlouváno zvlášť, v některých případech osobně (pokud je třeba na příklad předat oblečení, občanský průkaz apod.). V posledních letech se začala formovat také pohřební služba, která se zabývá výhradně sjednáváním online pohřbů. Jedná se o pražskou pohřební službu Funebrealis, kde mají nabídku online objednání již propracovanější a nabízí přednastavené balíčky, které si lze prohlédnout na jejich webových stránkách. V podstatě nabízí pouze kremaci s obřadem, nebo bez obřadu a třetí varianta je uspořádání smutečního rozloučení s urnou (bez samotného procesu kremace a s ní spojených úkonů). Všechny varianty se dále dělí na jednotlivé balíčky, lišící se cenou a službami. Nejlevnější variantou je balíček Erebia za 12 450 Kč, ceny dalších balíčků se pak mohou dostat až na částku 36 990 Kč. Například i tato společnost si účtuje 143 Kč za každý započatý měsíc, kdy je urna s popelem zemřelého uložena v jejich depozitáři. Chrání se tím před nevyzvednutím urny, které bylo zmiňováno výše (Funebrealis.cz).

4.3.7 Chování při zařizování pohřbu

Všichni dotazovaní se shodnou na tom, že při zařizování pohřbu jsou objednatelé pohřbu ve velké míře hluboce pohnuti emocemi. Jeden z dotazovaných však v souvislosti s tím zmínil také situaci, kdy city nesehrávají velkou roli, to se podle něj děje v případě, že pozůstalí sledují pouze finanční stránku pohřbu.

Chování objednavatele nebo objednavatelů při zařizování pohřbu se různí. Podle jednoho z informátorů je „každý zákazník svým způsobem specifický“. Vzhledem k tomu, že každý prožívá velkou životní ztrátu jinak, je třeba k jednotlivým zákazníkům nebo skupinám zákazníků přistupovat různě v závislosti na dané situaci. Na to, jak pozůstalí

reagují na smrt zemřelého, má velký vliv to, nakolik si se zemřelým byli blízcí, ale také jejich povaha.

„Někteří to berou tak, že smrt patří k životu, jiní jsou hodně smutní.“ říká jedna z informátorek, která u zákazníků nejčastěji vidá pláč. Vedle očekávaného smutku je však často zmiňována také zmatenost, apatie, ale i vztek.

Vzhledem k tomu, že emoce působí nejen na samotné pozůstalé, ale i na pracovníky, je třeba, aby s lidmi pracovali vyškolení profesionálové, kteří jsou zodpovědní, klidní, dochvilní a zejména empatičtí. Někteří z dotázaných zmiňovali, že jejich práce má vliv i na osobní život, kdy jsou si podle jejich slov schopni více vážít života.

Chování společnosti vůči pracovníkům pohřebních služeb je ne vždy odpovídající, což vypovídá také o postoji společnosti vůči jejich práci. Někteří dotazovaní vypověděli, že postoj společnosti k jejich povolání není vždy dobrý, v tom slova smyslu, že pro společnost není pozice zaměstnance pohřební služby brána s patřičnou vážností a úctou. Samozřejmě záleží vždy na člověku, nicméně slovy jedné dotazované *„Obrnit se proti blbým vtípům je nutnost.“* Paní Dybowiczová pak ve svém rozhovoru dodává, že na *„práci v pohřebnictví je stále pohlíženo jako na ty, co chtějí vydělat na smutku a neštěstí druhého.“*

Většina dotazovaných se shodla také na tom, že velký vliv na pozůstalé má neuskutečnění obřadu. Mnoho z nich zmiňuje vědecky podložené studie, které to dokazují. Najdou se ale i tací, kteří říkají, že rozloučením nemusí být jen tím oficiální obřad, ale že si rozloučení může každý udělat dle svého uvážení. Při soukromém, osobním rozloučení, ale může chybět několikrát zmiňovaný pocit sdílení s ostatními.

4.4 Den pohřbu

Průběh dne pohřbu se odvíjí od typu obřadu. Je-li obřad církevní, probíhá obřad v kostele a většinou po něm následuje rakvový pohřeb do země. Účastníci obřadu se schází před kostelem, ale mohou se sejít i u pozůstalých a společně se dopravit do kostela.

Častější je však setkání před kostelem, kam se většina účastníků dopravuje sama. V kostele je již nachystaná rakev, s ní i věnce, popřípadě květiny. Před zahájením samotného obřadu je možné odkrýt rakev a naposledy se se zemřelým rozloučit. Následuje zahájení obřadu knězem, který celý obřad vede. Je vhodné po celou dobu nemluvit a mít vypnutý telefon. Po ukončení obřadu je rakev odnesena nebo odvezena na místo pohřbení. Pozůstalí i smuteční hosté následují rakev na místo pohřbení. Zde proběhne krátké rozloučení a rakev je uložena do země. Obřad je u konce a následují kondolence pozůstalým. Ukládání rakve a následné kondolování jsou daleko emotivnější než předchozí části obřadu. Po kondolencích účastníci odcházejí. Jako poslední od hrobu odchází rodina. Po uložení rakve může následovat ještě zádušní mše, ale není to pravidlem.

Sekulární obřad je prováděn v obřadní síni, před kterou se většinou schází účastníci obřadu, kteří se tam, stejně jako u církevních obřadů, dopravují sami. Objednatel pohřbu by na místě měl být o něco dříve než ostatní smuteční hosté, aby se přesvědčil, zda je vše, jak si s pohřební službou domluvil (kvůli tomu bývají na obřadech přítomni také zaměstnanci pohřebních služeb, aby dohlédli na průběh obřadu). Rakev může být na přání odkryta a při příchodu objednatele by měla být připravena na katafalku. Po příchodu pozůstalých případně hostů do obřadní síně je možné k rakvi položit dodatečně květiny (je vhodné, aby byly zbaveny papíru nebo jiných obalů). Následně se účastníci usadí a obřad je zahájen skladbou z produkce, nebo může být zahrána živá skladba. Poté dostane slovo řečník, který pronese proslov týkající se zemřelého. I zde je vhodné nemluvit a mít vypnutý telefon. Ať už jedním nebo druhým je narušen celý obřad a působí to velmi neuctivě až hrubě vůči zemřelému i pozůstalým. Řečníka mohou vystřídat i další, pokud si to přejí, je ale vhodné se předem domluvit. Po prosloveh následuje další hudební produkce. Rakev zajíždí za oponu, která se postupně zatahuje. Zde je vhodné povstat a prokázat úctu zemřelému i pozůstalým. Následně probíhají kondolence. Pakliže si pozůstalí nepřejí kondolence, měla by tato zpráva zaznít během řečnickova proslovu. Rakev pak putuje ke zpopelnění nebo na hřbitov k uložení. Zde je možné uspořádat poslední rozloučení, ale není to tolik obvyklé.

Stejně tak je možné po vyzvednutí urny uspořádat alternativní rozloučení, kdy je možné popel rozptýlit nebo využít místa na vsypové loučce. Tento poměrně nový typ

rozloučení se zemřelým lze zařadit mezi nové trendy posledních let. Alternativní rozloučení si lze také naplánovat společně s pohřební službou nebo je provést bez jejich asistence. Pokud je však v plánu rozptýlit popel mimo loučky, je dobré zjistit si podmínky, za kterých lze rozptýlení provést. Nelze popel rozptylovat všude. Celý proces loučení by měl probíhat v duchu piety a za zákonem povolených podmínek.

Po pohřbu může následovat ještě pohřební hostina, kam se buď z kostela (kaple) nebo z obřadní síně přemístí smuteční hosté a kde se na zemřelého vzpomíná při pohoštění. Ta v dnešní době ale není tolik obvyklá, jako tomu bylo v minulosti.

Během 19. a začátkem 20. století začínal den pohřbu v domě smutku, kde se scházeli smuteční hosté a také kněz. Zde probíhaly modlitby za duši zemřelého společně s dalšími regionálními zvyky. Takovým zvykem bylo na příklad skromné pohoštění hostů. Pohřeb se v těchto letech konal nejdříve 48 hodin po úmrtí, do té doby tělo spočívalo ve zvláštním pokoji (pokud takového pokoje bylo), kam se s ním chodívali loučit příbuzní a známí, někde se v den pohřbu tělo vystavovalo na dvoře domu. Následně byl započat průvod do kostela, kde proběhl obřad. V jeho čele kráčel kněz, za ním rakev, za rakví nejbližší příbuzní a pak další smuteční hosté. Stejně jako dnes mohla v kostele proběhnout zádušní mše. V některých případech následoval průvod z kostela na hřbitov, v jiných byla rakev ke hrobu jen převezena. U hrobu mohl následovat další kratší obřad, ale nebývalo to pravidlem. Po pohřbu obvykle následovalo další pohoštění, které bývalo zpravidla honosnější než to, podávané před pohřbem. Hostina bývala tehdy ukazatelem společenského postavení rodiny.

Dříve si lidé většinu pohřebních úkonů, které dnes zajistí pohřební služba, zajišťovali sami, maximálně s asistencí rodiny či známých, potažmo za pomoci státem poskytovaných služeb (zejména ve městech). Jednalo se zejména o omytí těla zemřelého, o jeho oblečení a přípravu do rakve. Její přemístění si pak také zajišťovali pozůstalí a známí. Dále také sami kopali hrob pro zemřelého. *„Kdysi bylo běžné, že lidé umírali doma v přítomnosti svých nejbližších. Poté (po smrti) byli i několik dnů doma, než proběhl pohřeb a nikdo se mrtvých neštítel. Dnes lidé více umírají ve zdravotnických zařízeních a přibývá i pohřbů bez obřadu.”* podotýká k tomuto tématu paní Dybowiczová. A podobou výpověď na toto

téma podali také další informátoři. V dnešní době mnoho z těchto úkonů již ani není možné provádět takřkajíc na vlastní pěst, zejména díky legislativě, která je upravuje a většinou jejich provedení ukládá pohřebním a jiným službám (např. hrobařům) za přísně stanovených podmínek. Jako příklad lze uvést převoz zemřelého, který dnes lze uskutečnit pouze automobilem k tomuto účelu schváleném, který není používán pro jiné účely. Vzhledem k tomu, že je pohřeb zajišťován externí službou se také více dbá na detaily a klienti zaměstnancům pohřebních služeb přijdou také náročnější, než tomu bylo dříve. Důvod je pak zcela zjevný, pohřeb nelze opakovat. Proto pozůstalí chtějí mít vše do detailu naplánované a zařízené.

V dnešní době dle výpovědí mizí pohřby vypravované z domu smutku a také ubývá pohřbů do země a církevních obřadů. Úbytek církevních obřadů pak někteří dotazovaní spojují s velkou mírou ateizace v České republice.

4.4.1.1 Smuteční oděv na pohřeb

V dnešní době je vhodné oblékat se do oblečení tmavých barev, nicméně platí, že úcta se nejlépe vyjádří oděvem černé barvy. Oděni má svou barvou odrážet vztah k zemřelému, v podstatě čím bližší, tím tmavší barvy. Blízká rodina má na sebe oblékat oblečení v černé barvě. Jedná-li se například o známé, lze volit tmavé odstíny modré či hnědé. Styl oblečení se doporučuje konzervativní. Ženy volí nevyzývavé šaty, či sukně s tmavou halenkou, popřípadě kalhotový kostým v barvách popsaných výše. Pokud žena volí sukni nebo šaty jsou vhodné silonky. Doplnky jako šátek, rukavice, brýle či klobouk případně kabelka apod. jsou možné, nicméně v tmavých barvách, stejně jako obutí, které má být uzavřené a nemá být na vysokém podpatku. Ženy dbají na to, aby při volbě oděni měly zakrytá ramena a sukně, aby byla pod kolena případně delší. Muži volí oblek bez lesku nebo bez výraznějších vzorů, k němu bílou košili, černou kravatu, černé uzavřené boty a černé ponožky (možné jsou i jiné barvy v tmavých odstínech). Dnes jsou tolerované také džíny tmavé barvy, které lze nosit s košilí, či svetrem taktéž tmavé barvy, ale platí zde pravidlo, že pokud takové oblečení muž zvolí, tak by mezi ním a zemřelým neměl být příbuzenský vztah. Pohřbu se mohou účastnit také děti. V jejich případě je zohledňován

jejich věk. Jedná-li se o malé děti, miminka, lze je obléct do nenápadného jednobarevného oblečení, které nemusí být nutně černé. Starší děti dodržují pravidla odění stejná jako u dospělých. Dívky lze obléct do šatů šedé nebo modré barvy, případně do sukně a halenky, s punčochami a střevíci nebo balerínami. Chlapci mohou mít kalhoty a košili s nenápadnými teniskami nebo polobotkami, pakliže mají na sobě oblek, nevadí to, ale u dětí není oblek striktně vyžadován.

Je vyžadováno, aby oděv jak v případě ženy, tak i muže a dítěte bezchybně čistý a vyžehlený. Špinavé nebo pomačkané ošacení je považováno za krajně nevhodné, stejně jako kratší délky sukně, případně výstřihy, sportovní boty, výrazné potisky oblečení nebo světlé barvy. Vhodné je vzít si s sebou na obřad deštník tmavé barvy, pokud se koná venku, případně náhradní kapesník, který lze zapůjčit druhému.

Černá barva byla zcela jistě v minulém století barvou smutku, která vyjadřovala zármutek rodiny i úctu pozůstalým (ačkoli někde byla smuteční barvou také bílá). Pravidla pro odění na pohřební obřad se od dnešních příliš neliší. Snad jen v minulosti se kladl důraz na černou barvu smutečního odění i po pohřbu. Například vdovy neodkládaly černou ani po pohřbu, tím, že ji nosily i po něm, vyjadřovaly svůj žal, držely smutek a oplakávaly své manžely. Obvyklé pro ně bylo držet smutek až jeden rok od úmrtí (pro ostatní byla obvyklá doba držení smutku 6-9 měsíců). V této době byla pro vdovu nevhodná také účast na jakýchkoli oslavách či jiných akcích. Dále součástí oděvu po pohřbu byly černé pásky, které se nosily na rukách. Sloužily jako označení člověka, který v nedávné době přišel o blízkou osobu. Pásky měly upozorňovat ostatní lidi, se kterými pozůstalí přišli do styku a ti v závislosti na páskách měli své chování této skutečnosti přizpůsobit, chovat se ohleduplně, smířlivě, zkrátka s ohledem na to, čím si člověk mohl v danou chvíli procházet.

4.5 Tabuizace smrti

„Nic se nezměnilo. Ba naopak.(...) Lidé si schovávají hlavu do písku, jako by nebyla (smrt - pozn. autora). Jakoby se jich netýkala.” Říká k tomuto tématu paní Dybowiczová. Více než polovina dotázaných má na téma tabuizace smrti stejný názor,

a sice, že tabuizovaná je. Jedna z dotazovaných má dokonce za to, že v tabuizaci spočívá největší proměna, co se týče oblasti pohřbívání. Informátorka paní Macháčková tento názor nesdílí s ostatními dotázanými. Pro ni tabu není „*My se o tom musíme bavit. Jinak se nikam nedostaneme.*”. Sama vnímá, že se v mediích mluví o tom, že by se o smrti mělo více mluvit. Nevnímá však, že by se postoj společnosti měnil vůči ní samé (jakožto zaměstnanci pohřební služby). V tomto směru se postoj bohužel nemění.

Podobně se na tuto problematiku dívá také paní Dvořáčková, která má pocit, že za poslední roky se situace ve společnosti výrazně zlepšila, a to zejména kvůli zájmu veřejnosti o tuto problematiku. Podle jejích slov stoupá zájem veřejnosti o návštěvu hřbitovů. Návštěvníky zajímá zejména architektura, místa posledního odpočinku slavných osobností a s tím spojené vycházky. Je zaměstnankyní Správy pražských hřbitovů, proto se na problematiku dívá pravděpodobně z trochu jiného úhlu pohledu než paní Macháčková, která na toto téma nahlíží z pozice jednatelky pohřební služby.

Pan Mlčoch na téma tabuizace doplňuje, že se o smrti nemluví kvůli tomu, že dnes je preferováno úspěšné zdravotnictví, které vše vyléčí a lidi uzdraví. S tím souvisí také již výše zmiňovaný důraz kladený dnešní společností na kult mládí.

Tabuizace tématu smrti dle teoretické části probíhala již na začátku 20. století. Následně byla v důsledku dvou světových válek, odsouváno k okraji společenských témat. Do popředí se dostávala témata týkající se lékařství (které svým způsobem bojovalo s odvrácením smrti), lepšího zdraví a delšího života. V padesátých a následujících letech pak díky vytlačení náboženství bylo téma smrti zejména na území České republiky nevhodným tématem k diskusi. K tomu přispěl také rozvoj institucionálního umírání, kdy se smrt zároveň začala odsouvat z domovů do institucí a lidé s ní přestávali přicházet do styku. Podle některých autorů by v dnešní době mělo docházet k postupné detabuizaci smrti. Většina informátorů si ale myslí, že je zde stále určitá tabuizace tohoto tématu, a to nejen co se týče tématu smrti, ale celé oblasti pohřbívání.

4.6 Proměny českých hřbitovů

Hřbitovy zcela jistě patří k pohřebním obřadům, protože právě za jejich zdi odpočívají zemřelí. Jak již bylo několikrát řečeno, během období socialismu bylo potlačeno prakticky cokoli, co se nějakým způsobem vázalo k duchovnu nebo k církvi, hřbitovy tedy nevyjímaje. Vzhledem k tomu, že na hřbitovech bylo podle náhrobků patrné kdo pochází z jaké společenské vrstvy (nejen podle nápisů, ale podle provedení náhrobků samotných), součástí náhrobků byly také křesťanské symboly (jako kříže), stal se hřbitov místem plným nepohodlných symbolů „*třídních*“ nepřátel. Také proto za dob socialismu zmizela prakticky celá individuální funerální tvorba. Režim nastavil vhodné parametry pro zhotovení náhrobků a těch se objednatel měl držet. Zatímco před socialismem byly pro hřbitovy typické náhrobky, které byly v mnohém autorská díla sama o sobě, za dob socialismu se vzhled hřbitovů sjednotil (viz. obrázky 4 a 5).

Obrázek 4 - Uniformita náhrobků na Olšanských hřbitovech

Zdroj: Olšanské hřbitovy, listopad 2020, vlastní archiv autorky

Obrázek 5 - Uniformita náhrobků na Olšanských hřbitovech

Zdroj: Olšanské hřbitovy, listopad 2020, vlastní archiv autorky

V případě, že by si člověk v té době chtěl pořídit umělecký náhrobek, jednalo by se o projev individualismu, který tehdy nebyl žádoucí a byl potlačován. Při zaměření se na větší hřbitovy, jako jsou například Olšanské hřbitovy v Praze, lze vidět proměny náhrobků v čase. Ve staré části hřbitovů se nachází velké honosné hrobky a hroby s náhrobky různých tvarů nebo nadzemními stavbami, kde lze spatřit nejen kamenickou práci, ale také práci s kovy (viz. Obrázky č. 6, 7 a 8). Na některých náhrobcích je zachován i verš, který je zde vedle jména a dalších údajů (krátké informace o povolání, činnosti a také povaze), ale na většině náhrobků je také znát velký zub času. Je třeba zmínit, že v posledních letech je konkrétně v této části hřbitova znát snaha o zachování a opravu těchto uměleckých náhrobků. Tomu pomáhá mimo jiné také speciální projekt Správy pražských hřbitovů. Adopce hrobů (viz. Obrázek 8), který na svém webu zobrazuje hroby významných osobností (sportovců, umělců, spisovatelů aj.), které je možné „adoptovat“, tzn. starat se o hrob včetně zajištění opravy a údržby hrobu, respektive hlavně náhrobku,

popřípadě na tento hrob přispět darem ve výši minimálně 75% odhadované ceny vynaložené na jeho opravu. Podobný projekt se rozbíhá od října 2020 také v Brně (Správa pražských hřbitovů adopce, Hlávková, 2020).

Obrázek 6 - Individualistický náhrobek na Olšanských hřbitovech

Zdroj: Olšanské hřbitovy, listopad 2020, vlastní archiv autorky

Obrázek 7 - Náhrobek s emotivním epitafem na Olšanských hřbitovech

Zdroj: Olšanské hřbitovy, listopad 2020, vlastní archiv autorky

Obrázek 8 - Adopce náhrobku na Olšanských hřbitvech

Zdroj: Olšanské hřbitovy, listopad 2020, vlastní archiv autorky

V novější části Olšanských hřbitovů pak lze vidět na náhrobcích jakousi stejnorodost. Všechny náhrobky jsou přibližně stejného, kvádrového tvaru, liší se jen rozměry, materiálem a údržbou hrobu nebo hrobky. Na náhrobcích je uvedeno jméno, popřípadě jména, jedná-li se o hrobku, data úmrtí nebožtíků, a to v tom lepším případě. Často bývá na náhrobku uvedeno pouze jméno rodiny, která pod ním odpočívá.

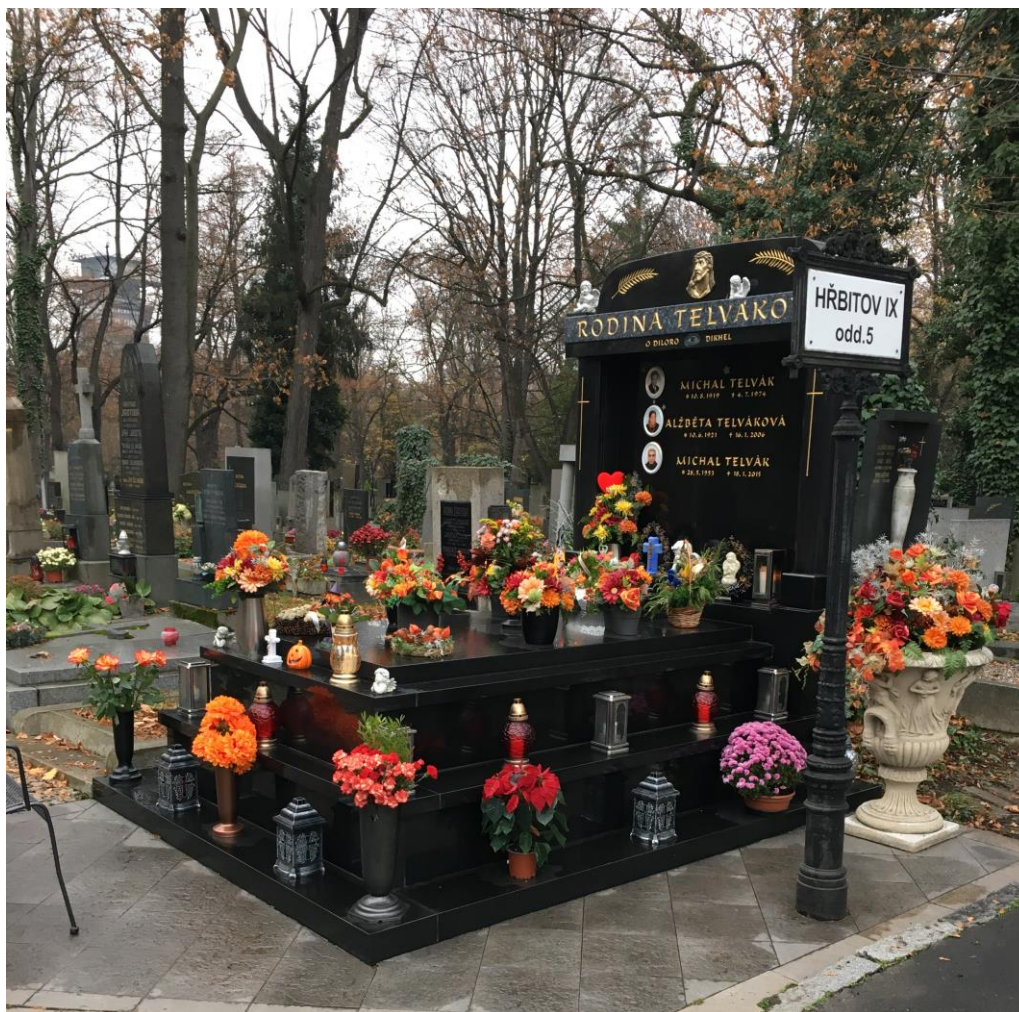
Údržba hrobů a hrobek stojí také za zmínku. Zatímco před rokem 89 by se těžko na hřbitově našlo jen pár hrobů nebo hrobek, které by rodina či známí neudržovali, dnes je takových hrobů, které vypadají zanedbaně na každém hřbitově celá řada. Společnostem, které nabízejí údržbu a dekoraci hrobů a hrobek, se v dnešních časech začíná dařit. Nabízejí jednorázové služby, ale i pravidelné služby, samozřejmě za úplatu. Tyto společnosti cílí na zákazníky, kteří nejsou schopni ze zdravotních nebo jiných důvodů se o hroby starat, ale přesto chtějí, aby byly upravené. Cena služeb se pohybuje ve stovkách korun, záleží na velikosti a typu hrobu. Většinou zahrnují čištění desky a pomníku, úpravu okrasného štěrku či písku a likvidaci plevele, ale lze si zaplatit také tematickou dekoraci hrobu (na příklad na Velikonoce). Dekorování hrobu je obecně velmi individuální záležitostí i mimo sezónní svátky jako jsou Velikonoce nebo na příklad Dušičky. Na hrobech lze nejčastěji vidět umělé i řezané květiny, věnce, rostlé květiny v květináčích a hřbitovní svíčky. Nejvíce zdobené a upravené hroby po celý rok mívají romské a světské rodiny, jak můžeme vidět na fotografiích níže (hrob Jana Kočky mladšího a rodiny Telvákových). Členové těchto rodin si na úpravě hrobů skutečně zakládají. Dekorování hrobu a také jeho pravidelné údržba vychází z rodinné tradice a je zcela individuální. Neudržované hroby tedy velmi často patří těm, kteří nemají vztah k funerální kultuře. Pokud tradice udržování hrobu v rodině není, dá se předpokládat, že jednotliví členové nebudou mít vztah ani k pohřbu nebo pohřebnímu obřadu. Vzhledem k tomu je možné, že právě tito lidé budou v budoucnu objednatelé pohřbů bez obřadu, a to právě z toho důvodu, že k funerální kultuře nepovedou ani své potomky. Nicméně toto je pouze odhad, k bližšímu prozkoumání by bylo třeba další závěrečné práce.

Obrázek 9 - Hrob Jana Kočky ml., světská rodina

Zdroj: Olšanské hřbitovy, listopad 2020, vlastní archiv autorky

Obrázek 10 - Hrob romské rodiny Telvákových

Zdroj: Olšanské hřbitovy, listopad 2020, vlastní archiv autorky

Samozřejmě se vzhledem českých hřbitovů souvisí také rozmach kremace ve 2. polovině 20. století, kdy na hřbitovy přibýly zcela nové stavby určené pro uložení. Jednalo se o urnové hroby, které byly rozlohou menší než klasicky kopané hroby, nebo hrobky, ale náhrobek byl v podstatě stejný. Někde se u nich objevuje prosklená nadzemní část, pro uložení uren.

Další stavbou, která se na hřbitovech objevila po rozmachu kremace jsou kolumbária. Kolumbária jsou stavby lnoucí většinou k vnitřní části zdi hřbitova, ale najdou se i samostatně stojící stavby. Jednotlivé prostory, sloužící k uložení uren jsou umístěny tak, aby tvořily samostatné uzavřené jednotky. Dle velikosti může jedna jednotka pojmout jednu nebo více uren. Prostory bývají prosklené, často se do nich umisťuje urna nebo urny

a s nimi různé dekorativní předměty, popřípadě fotky, či květiny. Podoba provedení kolumbárií závisí na zřizovateli hřbitova, není jednotná.

Další stavbou, která přibyla na českých hřbitovech díky kremaci jsou epitafní místa, která slouží také k uložení urny. Nad zem bývá umístěna pouze kamenná deska se jménem. Často se k němu pojí také parková nebo zahradnická úprava keřů a jiných rostlin okolo místa. Posledními novými stavbami jsou vsypové a rozptylové loučky. Jedná se o zatravněný, ohraničený prostor na hřbitově, kam se rozptyluje, popřípadě ukládá popel.

Naproti tomu ubyla výstavba nových hrobek s honosnou nadzemní stavbou, kaplových hrobek nebo arkád. Márnice, které se zejména na začátku 19. století hojně využívaly, v případech, kdy nebylo možné zemřelého nechat v domě, kde osoba zemřela, již také postrádají účel, pro který byly postaveny. Namísto toho se z nich často staly skladové prostory pro potřeby na údržbu hřbitovů.

4.6.1.1 Les vzpomínek

Několik dotazovaných také zmiňovalo další způsoby pohřbívání, na příklad d'áblický Les vzpomínek. Na tomto hřbitově lze uložit pouze zpopelněné ostatky. Pohřbívají se ke kořenům mohutných památečných stromů. Les vzpomínek je částí tradičního d'áblického hřbitova v Praze. Namísto náhrobků jsou na stromech umístěny jen cedulky se jmény pohřbených, které zároveň ukazují na místo pohřbení (které kromě cedulek není nijak jinak označeno). V lese vzpomínek je každý zemřelý pohřben v souladu s přírodou. Popel lze uložit v biologicky rozložitelných urnách, popřípadě vsypem, a to jen od dubna, do října. Projekt Les vzpomínek vznikl za spolupráce Správy pražských hřbitovů a spolku Ke kořenům., který mimo tento projekt poskytuje odborné poradenství v oblasti přírodního pohřebnictví, plánování smutečních rozloučení, asistenci při rozloučení nebo doprovod v zármutku (Ke kořenům).

5 Závěr

Hlavním cílem této práce bylo zmapovat současné trendy pohřbívání na území České republiky a jejich proměny v čase. První kapitolou praktické části bylo chování pozůstalých. Podle výpovědí informátorů zde běžně docházelo ke zmatečnému chování. Lidé často nevěděli, co dělat v případě úmrtí, byli zmatení. Byl-li u smrti přítomen personál (pokud člověk umíral ve specializovaném zařízení, což je v dnešní době ta častější varianta), byl schopen pozůstalým říct, co je třeba dělat. Problém nastal v případě, kdy člověk zemřel doma a nebylo zde nikoho, kdo by pozůstalé navedl. V tomto spočívá největší rozdíl vůči minulosti, kdy se lidé od dětství učili sledováním ostatních, jak umírat a jakou roli při tomto procesu zaujmout. Při kontaktu se smrtí tedy možná byli pohnuti silnými city, za pomoci provádění rituálů však byly schopni se se situací lépe vyrovnat.

Oblast pohřebnictví, která neprošla velkými změnami jsou smuteční oznámení. V průběhu 19. století probíhalo zejména ústně, následně se přidala tištěná forma. Jednalo se o dražší variantu, kterou ve 20. století prováděla příslušná pohřební služba. Do dnešní doby se toho příliš nezměnilo. Písemné oznámení má vesměs stejný design, ačkoli dnes jsou možnosti výběru oznámení určitě větší než před rokem 1989. S rozvojem moderních technologií se navíc objevil nový trend – možnost udělat si oznámení doma, doma si jej vytisknout a rozposlat novými způsoby, např. emailem nebo zveřejněním na sociálních sítích. V posledních letech se ale rozmáhá zcela nový formát smutečního rozloučení, který se graficky i jazykově vymyká uniformitě běžných oznámení.

Pohřební obřady se změnilы zejména v preferencích objednatelů. Do nástupu KSČ k moci (1948) byly preferovány církevní obřady s rakvovým pohřbem, který byl bohatý na mnohé rituály, vypravovaný z domu smutku do kostela a poté na hřbitov. Do roku 1948 měla církev v oblastech týkající se smrti a pohřebnictví výhradní vliv. Sekularizace však rakvový pohřeb potlačila a na jeho místo se zařadila kremace, která od 80. let nad rakvovým pohřbem převažuje. Namísto církevního obřadu se ve stejnou dobu zařadil také sekulární obřad prováděný v obřadních síních protkaný mnoha dobovými předpisy podporovanými vládou.

Po roce 1989 se změnou ekonomiky vznikl prostor pro vznik soukromých pohřebních služeb a pro rozšíření sortimentu v nabídce jednotlivých pohřebních služeb. Nicméně vytlačení tématu smrti a s ním spojených témat na okraj přetrvávalo. Ačkoli se ne všichni informátoři v tomto ohledu shodli, většina jich vypověděla, že si nemyslí, že by se v tomto směru za poslední roky něco změnilo. Tabuizaci tohoto tématu narušuje zájem o hřbitovní architekturu a procházky a také v poslední době častěji konané konference na toto téma. S tabuizací smrti a její přítomností ve společnosti lze spojovat také neakceptování smrti jakožto součásti koloběhu života, v kombinaci se zlepšující se lékařskou péčí a lpění na oblíbeném kultu mládí se smrt z okruhu tabuizovaných témat společnosti nedostává.

Trendem, s nímž bylo potvrzení tabuizace smrti spojováno, byl pohřeb bez obřadu. Pohřeb tohoto typu je oblíbený zejména v posledních přibližně 20 letech. Důvody proč jeho počty rostou, i když na území České republiky byl vždy typický pohřeb s obřadem a bylo nepředstavitelné, že by se obřad neuskutečnil, viděli informátoři zejména v tom, že pozůstali tím plní přání zemřelých. Nejčastěji zmiňovaným důvodem byla ale finanční stránka pohřbu. Tento druh pohřbu je totiž nejlevnější variantou, jakou si běžný klient může zaplatit. Průběžný pohřeb podle informátorů stojí okolo 28 000 Kč (bez rozdílu typu pohřbu či obřadu). V závislosti na zjištěných datech je na vypravení pohřbu v dnešní době třeba jedna průměrná mzda a dva průměrné důchody. Jako porovnání (s ohledem na to, že přiložený daňový doklad rozhodně nemůže být považován za průměrný pohřeb, slouží pouze pro utvoření představy o ceně tehdejšího obřadu) slouží daňový doklad k pohřbu z roku 1989, kdy na takový pohřeb bylo třeba čtyři necelé důchody a minimálně dvě průměrné mzdy. Z toho lze vyvodit, že ačkoli se dnes mzdy, důchody a ceny pohybují v jiných částkách, pohřeb v 80. letech rozhodně nevyšel levněji než dnes. Finanční náročnost pohřebního obřadu jako důvod pro výběr tohoto typu pohřbu de jeví jako irelevantní. Ano, beze sporu se jedná o nejlevnější dostupný typ pohřebního obřadu, nicméně je otázkou, zda ušetřené peníze na obřadu stojí za to, že pozůstalým bude odepřen obřad a s ním spojené rituály, které jsou jako celek velmi důležité pro samotný proces truchlení a akceptaci faktu smrti. Informátoři se k absenci pohřebního obřadu vyjadřovali

podobně. Dle úsudků a zkušeností informátorů má absence obřadu na pozůstalé velký vliv, co se týče truchlení i samotné akceptace smrti. Někteří se vyjádřili tak, že absence oficiálního obřadu nevádí v případě, že si pozůstalí uspořádají vlastní soukromé rozloučení podle svých představ. Na místě je však otázka, zda těmto pozůstalým nebude chybět sdílení tohoto aktu se společností dalších osob, která také napomáhá akceptaci faktu smrti. Jestliže je společnost vyloučena mimo obřad, ztrácí pohřeb důležitý sociální rozměr. Důvodem tohoto vyloučení je pravděpodobně narůstající individualizace ve společnosti, pro kterou kolektivní rozměr ztrácí smysl. Od konání zcela soukromých obřadů je pak v české společnosti velmi krátká cesta k celkovému upuštění od pohřebního obřadu.

V menších, ale i některých větších pohřebních službách v dalších krajích se pohřeb bez obřadu pohybuje kolem 20 %, někde až 25 % za celý rok. Tento trend se vzhledem k poskytnutým datům vyskytuje spíše v prostředí velkých měst a je objednávan zejména ve velkých pohřebních službách. V obojím se může projevat anonymita typická pro městské prostředí. S pohřbem bez obřadu bývá spojován také trend sociálních pohřbů, které vypravuje obec a které jsou u informátorů objednávány častěji než v předchozích letech.

V souvislosti s trendem nárůstu počtu pohřbů bez obřadu někteří informátoři spojovali i celospolečenské problémy jako například nesoudržnost rodiny, menší důraz na dodržování tradic a také v kombinaci s kultem mládí pocit, že smrt jedinců netýká.

S finanční náročností pohřbu a pravděpodobně také se stále zvyšujícím se počtem pohřby bez obřadu je zřejmě společnost srozuměna. V reakci na to se objevil další nový trend, který je záležitostí posledních dvou dekad. Jedná se o pojištění či předplacení pohřbu, kdy si lze dopředu naplánovat a zaplatit pohřeb, přičemž vše bude podle přání objednatele a rodině odpadne závazek hradit pohřeb.

Jako nový trend ve způsobech pohřbívání, který se také v posledních letech objevuje na území zejména Prahy, je ukládání popela ke kořenům stromů na d'áblickém hřbitově. Jedná se o pohřbení v Lese vzpomínek. Zde se provádí vsyp popela, nikoli na vsypové loučce, ale ke kořenům mnohaletých stromů. Lidské ostatky tak tady mohou spočinout v souladu s přírodou.

Alternativní možnosti rozloučení mimo obřad nebo pohřeb by se též daly zařadit mezi nové trendy posledních let, protože v minulosti byly způsoby rozloučení pevně dané a nebyl zde prostor pro jejich neuspořádání nebo uspořádání v jiném než tradičním duchu.

Další trend, který byl zmiňován jsou narůstající počty nevyzvednutých uren, ty pak zůstávají uloženy v pohřebních službách, dokud nejsou uloženy do společného hrobu. Tento trend souvisel samozřejmě s kremací a také s trendem narůstajícího počtu sociálních pohřbů. Podle jednoho z informátorů trend souvisel také se zrušením příspěvku pohřebního pro všechny, po němž začalo nevyzvednutých uren přibývat. Mezi informátory se tento trend nesetkal s pochopením a motivy tohoto chování pozůstalých jim byly neznámé. Odhad zde nebylo možné provést, protože zde bylo mnoho aspektů ze strany pozůstalých, které by musely být zohledněny, aby bylo možné odvodit výsledek.

Jako trend se jevil také rozmáhající posilující kult vzpomínek, symbolizovaný zájmem o různé vzpomínkové předměty na zesnulého. Šperky, památeční sklo či diamant, to lze vytvořit jako domácí vzpomínku na zemřelého. Naproti tomu kult hrobu v dnešní době dle výpovědí oslabil oproti minulosti. Tehdy se o hroby pečovalo v rámci rodin s železnou pravidelností. Zejména mladá generace se v současnosti v tomto směru příliš neangažuje. Což v umožňuje vznik dalších firem, zabývajících se úpravou hrobů. V minulosti se o hrob starala zejména rodina, jíž patřil a vedla k tomu i své potomstvo. Dnes lze na hřbitově najít mnoho chátrajících hrobů, o něž se zřídka někdo stará, což oslabení kultu hrobu potvrzuje.

Klíčové prvky změn jsou zakořeněné v minulém století a zejména jsou spatřovány ve změně postoje lidí ke smrti, přičemž velkou roli zde sehrává sekularizace ve 2. polovině 20. století. Sekulární obřady nahradily církevní obřady a v dnešní době se typ pohřbů začíná opět proměňovat, začínají přibývat nové trendy, které oblast pohřebnictví obměňují a nahrazují ty staré také v důsledku nových technických možností. Vzhledem k tomu, že činnost pohřebních služeb není monitorována ve statistických datech na příklad Českým statistickým úřadem, těžko odvodit, jak se bude trend pohřbu bez obřadu, popřípadě jak se budou vyvíjet ostatní typy obřadu či pohřbu do budoucna.

6 Seznam použitých zdrojů

6.1 Literární zdroje

- ARIES, Philippe. *Dějiny smrti*, díl I. Praha: Argo, 2000, 358 s. ISBN 80-7203-286-0.
- BROUČEK, Stanislav, JEŘÁBEK, Richard: *Lidová kultura. Národopisná encyklopedie Čech, Moravy a Slezska*, Sv. 3. Praha: Mladá fronta, 2007, 1298 s. ISBN 978-80-204-1450-2.
- CICHÁ, Martina, a kolektiv. *Integrální antropologie*. Praha: Triton, 2014, 424 s. ISBN 978-80-7387-816-0.
- DAVIES, Douglas James. *Stručné dějiny smrti*. Praha: Volvox Globator, 2007, 186 s. ISBN 978-80-7207-628-4.
- DOMORÁZEK, František. Lidové zvyky, pověry a báje při úmrtí a pohřbu. Český lid, 4, s. 241-244 in NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013. ISBN 978-80-7325-320-2.
- DORKOVÁ, Z. Pohřební rituály v moderní době a jejich sociokulturní perspektiva. Olomouc 2008. Disertační práce. Univerzita Palackého v Olomouci, Filozofická fakulta
- ERIKSEN, Thomas Hylland. *Sociální a kulturní antropologie*. Praha: Portál, 2008, 559 s. ISBN 978-80-7367-465-6.
- HARRISON, Ted. *Druhá strana smrti*. Praha: Návrat domů, 2003, 188 s. ISBN 80-7255-035-7.
- HAŠKOVCOVÁ, Helena. *Thanatologie: nauka o umírání a smrti*. Praha: Galén, 2000, 244 s. ISBN 80-7262-034-7.
- HENDL, Jan. *Kvalitativní výzkum: Základní metody a aplikace*. Praha: Portál, 2005. 408 s. ISBN 80-7367-040-2.

- JEFFREYS, J. Shep. *Helping grieving people: When tears are not enough*. Routledge Taylor & Francis Group: New York, 2011. ISBN 978-04-1594-603-2.
- MURPHY, Robert F. *Úvod do kulturní a sociální antropologie*. Praha: Sociologické nakladatelství, 2004, 230 s. ISBN 80-86429-25-3.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra. *Narození a smrt v české lidové kultuře*. Praha: Vyšehrad, 2004, 414 s. ISBN 80-7021-397-3
- NEŠPOROVÁ, Olga. *O smrti a pohřbívání*. Brno: Centrum pro studium demokracie a kultury, 2013, 352 s. ISBN 978-80-7325-320-2.
- ONDRAČKA, Lubomír, KROPÁČEK, Luboš, HALÍK, Tomáš, LYČKA, Milan,
- ZEMÁNEK, Marek. *Smrt a umírání v náboženských tradicích současnosti*. Praha: Cesta domů, 2010. 116 s. ISBN 978-80-904516-3-6.
- RANK, Otto. *A psychology and the Soul*. Martino Fine Books, 2011. 206 s. ISBN: 9781891396618
- RAPPAPORT, Roy A. *Ritual and Religion in the Making of Humanity*. Cambridge, U.K. : Cambridge University Press. 2000. 535 s. ISBN 0-521-29690-0.
- REICHEL, Jiří. *Kapitoly metodologie sociálních výzkumů*. Praha: Grada, 2009. 184 s. ISBN 978-80-247-3006-6.
- SOUKUP, Václav. *Dějiny sociální a kulturní antropologie*. Praha: Karolinum, 1996, 304 s. ISBN 80-7184-158-7.
- STEJSKAL, David, ŠEJVL, Jaroslav a kolektiv. *Pohřbívání a hřbitovy*. Praha: Wolters Kluwer ČR, a.s., 2011. 461 s. ISBN 978-80-7357-680-6.
- ŠPATENKOVÁ, N. *Poradenství pro pozůstalé*. Praha: Grada, 2008, 144 s. ISBN 978-80-247-1740-1.

VAN GENNEP, Arnold. *Přechodové rituály: systematické studium rituálů*. Praha: Portál, 2018, 232 s. ISBN 978-80-262-1374-1

Zákon č. 256/2001 Sb. o pohřbívání a o změně některých zákonů, v platném znění

Zákon č. 117/1995 Sb, o státní sociální podpoře, v platném znění

Zákon č. 40/1995 Sb., o regulaci reklamy a o změně a doplnění zákona č. 468/1991 Sb., o provozování rozhlasového a televizního vysílání, ve znění pozdějších předpisů, v platném znění

6.2 Periodika

HUPKOVÁ, Martina. *Pohřbívání jako součást kultury: základní rozdíly v pohřbívání v rámci obecného vývoje západní společnosti*. *Klaudyán*, volume 8–9, no 2, 2012.

PŘIDALOVÁ, Marie. *Proč je moderní smrt tabu?* *Sociologický časopis*, Vol. 32, Issue 3, 1998 DOI 10.13060/00380288.1998.34.3.08

WEEKS, O. D. *Comfort and healing death ceremonie that work*. *Illness, crissis and loss*, volume 12, Issue 2, 2004. 113–125 s. [cit. 2020–03–11]. DOI <https://doi.org/10.1177/1054137303262205>

6.3 Internetové zdroje

Cremation statistics [online]. The cremation society, © 2020. [cit. 2020-11-25]. Dostupné z: <https://www.cremation.org.uk/statistics>

Důstojné a svobodné vyjádření smutku [online] Parteo s.r.o, © 2015-2018.. [cit. 2020-11-10]. Dostupné z: <http://www.umeniserozloucic.cz/proc-tu-jsme/>

- Graf - Průměrná výše starobního důchodu v České republice [online]. Český statistický úřad, 25.8.2020 [cit. 2020-10-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/graf-prumerna-vyse-starobniho-duchodu-v-ceske-republice>*
- GORER, Geoffrey. The pornography of death. Encounter [online]. October 1955, 38(424), s. 49-52 [cit. 2019-11-14]. Dostupné z: <https://www.unz.com/print/Encounter-1955oct-00049/>*
- HLÁVKOVÁ, Anežka. Brno má novinku - adoptovat si můžete hrob [online]. Radio Proglas, © 2020, 26.10.2020 [cit. 2020-11-10]. Dostupné z: <https://zpravy.proglas.cz/udalosti/brno-ma-novinku-adoptovat-si-muzete-hrob/>*
- Jak objednat parte [online]. [cit. 2020-11-25]. Parteo s.r.o, © 2015-2018. Dostupné z: <http://www.umeniserozloucit.cz/jak-objednat-parte>*
- Ke kořenům. [online]. kekorenum.cz [cit. 2020-11-25]. Dostupné z: <http://kekorenum.cz>*
- Konference otevře téma „Smrt na okraji společnosti“ [online]. Asociace poskytovatelů hospicové paliativní péče © 2010 [cit. 2020-03-16]. Dostupné z: http://asociacehospicu.cz/standardy-hospicove-paliativni-pece/en/?post_id=2360*
- Konference "Vitalita smrti: odraz tradice smrti v současném myšlení" [online]. Fakulta humanitních studií, Univerzita Karlova, © 2020, 19.5.2004 [cit. 2020-03-16]. Dostupné z: <https://fhs.cuni.cz/fhs-850.html?event=13030&lang=cz>*
- Laser Portrét s vlasy [online] Memory Crystal s.r.o.. [cit. 2020-10-08]. Dostupné z: <https://www.memoryurny.cz/produkt/laser-portret-s-vlasy/>*
- Masarykova univerzita. Antropologický slovník [online]. is.muni.cz, © 2009 [cit. 2020-07-15]. Dostupné z: <https://is.muni.cz/do/1431/UAntrBio/el/antropos/slovník.html>.*
- MATĚJKOVÁ, Karolína. Soutěž funerální design zná své vítěze! [online]. CZECHDESIGN, © 2003-2020. 18.5.2015 [cit. 2020-11-10]. Dostupné z: <https://www.czechdesign.cz/temata-a-rubriky/soutez-funeralni-design-zna-sve-viteze>*

MLČOCH, Julius. *Funerální design* [online]. DESIGN CABINET CZ © 2008-2013. 21.2.2015 [cit. 2020-11-15]. Dostupné z: <https://www.designcabinet.cz/funeralni-design>

O nás. *Optimistic coffin* [online]. [cit. 2020-11-25]. Optimistic coffin © 2018-2020. Dostupné z: <https://www.optimisticcoffin.com/o-nas>

Památeční sklo [online]. Memory crystal s.r.o., © 2020 [cit. 2020-10-08]. Dostupné z: <https://www.memorycrystal.cz/produkty/pamatecni-sklo/>

Pár skutečností o životním pojištění: Byla by rodina schopna v případě vašeho úmrtí uhradit náklady na pohřeb nebo jiné závazky, které tu zanecháte? *4 Life direct Česká republika* [online]. Česká pojišťovna, 2020, 20.4.2020 [cit. 2020-09-08]. Dostupné z: <https://www.4lifedirect.cz/par-skutecnosti-o-zivotnim-pojisteni/>

Parte [online]. [cit. 2020-11-10]. Parteo s.r.o, © 2015-2018. Dostupné z: <http://www.umeniserozloucic.cz/kategorie-produktu/parte/>

Péče o pozůstalé v ČR [online]. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, ©2020 [cit. 2020-09-26]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/cs/Ministerstvo/Pohrebnictvi/Koncepce-Strategie/Pece-o-pozustale-v-CR>

Pojištění pohřbu PIETA Obsah: Předmluvní informace verze ŽP-PI-PP str. 2. Doplnkové pojistné podmínky verze ŽP-DPP-PP str [online]. Česká pojišťovna [cit. 2020-09-08]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/11452094-Pojisteni-pohrbu-pieta-2014-obsah-predmluvni-informace-verze-zp-pi-pp-0001-str-2-doplnekove-pojistne-podminky-verze-zp-dpp-pp-0003-str.html>

Pohřební služby moderně. [online] *Funebralis.cz @ 2018-2020* . [cit. 2020-10-08]. Dostupné z: <https://funebralis.cz/>

Pohřeb.cz. *Jak probíhá kremace?* [online]. Pohřeb.cz, © 2014. [cit. 2020-06-23]. Dostupné z: <http://poradna.pohreb.cz/krematoria/jak-probiha-kremace-pardubice>

Pohřeb a jeho organizace - praktické rady [online]. Ministerstvo pro místní rozvoj, 06/2020 [cit. 2020-09-12]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/getmedia/131b759e-e087-4107-bc22-032de38ace04/Pohreb-a-jeho-organizace.pdf.aspx>

Pohřeb bez obřadu [online]. Pohřební ústav ČR [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <http://pohrebni-ustav-cr.cz/pohrby/pohreb-bez-obradu/>

Pohřeb na splátky Memoria Liberec a Pohřební služba Ladislav Kopal Jablonec nad Nisou: Pohřeb na splátky bez navýšení ceny. [online] Pohřeb na splátky Memoria Liberec a Pohřební služba Jablonec nad Nisou. [cit. 2020-09-08]. Dostupné z: <https://www.pohrebnasplatky.cz/>

Pohřeb na splátky bez navýšení ceny. [online] tranquillitas.cz, © 1998-2017 . [cit. 2020-09-08]. Dostupné z: <http://www.tranquillitas.cz/pohreb-na-splatky>

Sociální pohřby: Platí stát, zařizuje radnice [online] Pohřebiště.cz. [cit. 2020-09-26]. Dostupné z: <http://www.pohrebiste.cz/stranky/archiv/monitor/2018/180713.htm>

Poptávka zboží [online] ELPIS. [cit. 2020-10-08]. Dostupné z: <https://www.krematorium.cz/poptavka?katalog=vzpominkove-predmety&id=7>

Projekt adopce významných hrobů [online] Správa pražských hřbitovů adopce. [cit. 2020-11-10]. Dostupné z: <http://www.hrbitovy-adopce.cz/content/3-obchodni-podminky>

Proměny rodiny IX "Smrt – součást života" Slezská univerzita v Opavě © 2017-2020[online]. 22.10.2019 [cit. 2020-03-16]. Dostupné z: <https://www.slu.cz/slu/cz/udalost/1/243>

Průměrná hrubá měsíční mzda zaměstnanců v civilním sektoru národního hospodářství podle ekonomické činnosti (sekce OKEČ) a sfér, 1955 - 1992 [online] Český statistický úřad. [cit. 2020-10-10]. Dostupné z: <https://www.google.com/url?sa=t&rct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwily6rz6Z7tAhWU8uAKHaEnD7MQFjAAegQIAhAC&url=https%3A%2F%2Fwww.czso.cz%2Fdocuments%2F10180%2F35067255%2F1100251539>

[pdf%2Fafd4b303-aa1d-42f6-a1e8-8bab1b3f58ae%3Fversion%3D1.1&usg=AOvVaw3C1rA_RYIyyzXFE-Js1tFD](https://www.czso.cz/csu/czso/cr_od_roku_1989_duchod)

Průměrné mzdy - 2. čtvrtletí 2020 [online]. Český statistický úřad, 3.9.2020 [cit. 2020-10-10]. Dostupné z: <https://www.czso.cz/csu/czso/cr/prumerne-mzdy-2-ctvrtleti-2020>

Průměrná výše starobního důchodu v České republice [online]. Český statistický úřad, 17.5.2019 [cit. 2020-10-10]. Dostupné z: https://www.czso.cz/csu/czso/cr_od_roku_1989_duchod

Předplacený pohřeb s garancí [online]. Pohřební ústav PEGAS CZ, © 2020 [cit. 2020-09-08]. Dostupné z: <https://www.pohrebpegas.cz/predplaceny-pohreb-s-garanci>

Průručka pro pozůstalé - Pohřeb a jeho organizace [online]. Ministerstvo pro místní rozvoj, 23.6.2020 [cit. 2020-09-12]. Dostupné z: <https://docplayer.cz/1902195-Ministerstvo-pro-mistni-rozvoj-prirucka-pro-pozustale-www-mmr-cz-pohreb-a-jeho-organizace-ministerstvo-pro-mistni-rozvoj.html>

Sociální pohřby [online]. Ministerstvo pro místní rozvoj ČR, ©2020 [cit. 2020-09-26]. Dostupné z: <https://www.mmr.cz/cs/caste-dotazy/pohrebnictvi/socialni-pohrby>

Společnost přátel žehu 1909 - 2009: Vydáno k jubilejnímu roku českého kremačního hnutí [pdf]. Praha: Společnost přátel žehu, 2009, s. 61 [cit. 2020-06-01]. Dostupné z: www.pohrebiste.cz/stranky/archiv/dokument/00/spzalman.pdf

Šperky s popelem [online]. Weburny.cz © 2019 [cit. 2020-08-10]. Dostupné z: <https://www.weburny.cz/kategorie-produktu/sperky-s-popelem/>

Šperky na popel [online] Memory Crystal s.r.o.. [cit. 2020-08-10]. Dostupné z: <https://www.memoryurny.cz/kategorie/stribrne-sperky-na-popel/>

ŠVEJDOVÁ, Zuzana. Pojištění pohřbu nabízí v Česku další pojišťovna. Podmínkou je věk přes 50 let. *iRozhlas* [online]. Český rozhlas © 1997-2020, 20.2.2015 [cit. 2020-09-08]. Dostupné z: https://www.irozhlas.cz/ekonomika/pojisteni-pohrbu-nabizi-v-cesku-dalsi-pojistovna-podminkou-je-vek-pres-50-let-_201502201520_mhromadka

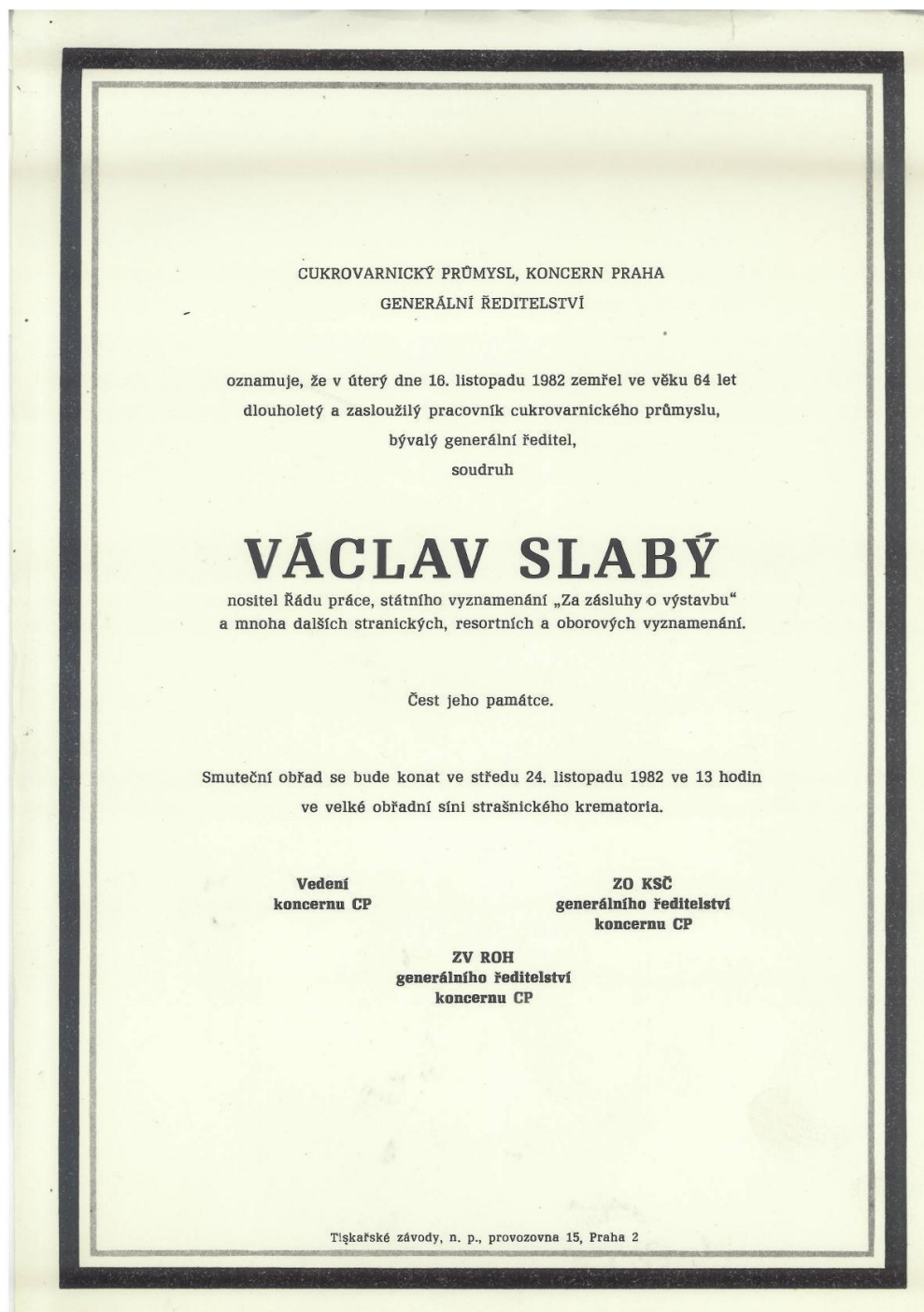
Typy pohřbů [online] Pohřební služba Praha. [cit. 2020-03-18]. Dostupné z: <http://cz-pohrebni-sluzba-praha.cz/pohreb/typy-pohrbu/>

Vzpomínkové předměty [online]. ELPIS [cit. 2020-10-08]. Dostupné z: <https://www.krematorium.cz/zbozi/vzpominkove-predmety>

Vzpomínkový diamant [online] Memory crystal s.r.o.. [cit. 2020-10-08]. Dostupné z: <https://www.memoryurny.cz/produkt/vzpominkovy-diamant/>

7 Přílohy

Příloha 1 – Podnikové oznámení z roku 1982

Zdroj: Vlastní archiv autorky

Néznrným bolom sklíčení oznamujeme všem přátelům a známým, že Bůh ve své nevysíhlé Vůli rozloučil nás navždy, povolav k Sobě naši drahou manželku, matičku, švagrovou a tetu, pani

MARIE BÍNŮVOU,

CHOŤ ROLNÍKA NA ODPŮCÍNKU.

Vydechla šlechtemou duši svoji odevzdána do Vůle Boží dne 29. září 1933 o pátí 6. hod. ranní po delší chorobě ve stáří 56 roku.

Tělesná schránka předrahé zesnulé bude v neděli dne 1. října o 2. hodině odpolední v domě smutku č. 24 ve Sv. Kateřině na katafalku vystavena a po smutečních obřádech na místním hřbitově do rodinného hrobu k věčnému spánku uložena.

Zádušní mše sv. sloužena bude v pondělí dne 2. října 1933 o 8. hodině ranní v chrámu Páně u sv. Kateřiny.

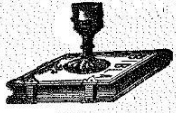
Ve Sv. Kateřině dne 29. září 1933.

Marie Binová, Marie Binová, snachy. Jan Malý, zeť.	Václav Bina, František Bina, synové. Marie Malá, dcera.	Josef Bina, manžel.
--	---	------------------------

První konece: pohřbení ústav Frant. V. Svobody, Kolín-Klíná Hora na Náměstí. Telefon číslo 59. „Gralla“, Klíná Hora.

Zdroj: Vlastní archiv autorky

Vejdiž v radost Pána svého.
Ev. Mat. 25, 21.

„Aj, já umřím, a budeš
Bůh s vámi.“
I. Mojž. 48, 21.

Oznamujeme všem přátelům a známým truchlivou zvěst, že Pán
Bůh všemohoucí povolal odtud našeho drahého manžela, otce, tchána,
bratra a dědečka, pana

Jiřího Sixtu,
rolníka z Cerhenic čp. 50.

Zemřel náhle v pátek dne 17. září 1948 o 12. hodině polední
ve věku 59 let.

Pohřeb drahého zesnulého se koná v neděli dne 19. září 1948
o 4. hodině odpolední z domu smutku na českobratrský evangelický
hřbitov ve Velimi.

V Cerhenicích dne 17. září 1948.

Jménem všeho příbuzenstva:

MARIE SIXTOVÁ,
manželka.

Pohřební ústav Josefa Jeřábka ve Velimi. — 163 - Tiskárna Alois Hanuš, Kolín.

Zdroj: Vlastní archiv autorky

Příloha 4 - Smuteční oznámení z roku 1950

*Nikdo to neřekne, nikdo to nepoví,
čím byl náš tatka každému z nás,
nikdo ho nevrátí, nikdo, ho nezbudí,
nikdo nám nedá zpět již jeho hlas...*

Hluboce zarmoceni oznamujeme, že nás navždy opustil náš drahý manžel, tatínek,
syn, švagr a strýc, pan

František Bureš,
automechanik.

Jeho zlaté srdce dotlouklo po delší nemoci v pátek dne 11. srpna 1950 o 12. hod.
polední ve věku 40 let.

Pohřeb drahého zesnulého koná se ve čtvrtek dne 17. srpna 1950 o 14.30 hodině
z obřadní kaple I. na olšanském hřbitově.

Zádušní mše sv. sloužena bude v pátek dne 1. září 1950 o 7.15 hod. v chrámu
Páně sv. Antonína v Praze VII.

PRAHA VII, dne 14. srpna 1950.
Plynární ul. 9.

Jménem příbuzenstva :

JOSEF a EMILIE BUREŠOVI, rodiče.	BOHUŠKA BUREŠOVÁ, manželka.
-------------------------------------	--------------------------------

PEPIČEK a JANIČKA,
dětí.

Pohřební služba hl. města Prahy - telefon 73617
2731071

Zdroj: Vlastní archiv autorky

Příloha 5 - Smuteční oznámení z roku 1964

Naučítež nás počítati dnů našich,
abychom uvodili moudrost v srdce.
Zalm 90, 12.

Nechcíte, abyste se nermoutili
jako ti, kteříž naděje nemají.
I. Tess. 4, 13.

Všemohoucí Hospodin, Pán nad životem a smrtí, povolal z této
časnosti na věčnost naši maminku, sestru, tetu, tchyni, švagro-
vou a babičku, paní

Marii Sixtovou

z Cerhenic čís. 50

kteřá zemřela po krátké nemoci dne 5. září 1964 ve věku 72 let.
Pohřeb její tělesné schránky se bude konat ve čtvrtek dne
10. září 1964 ve 13 hodin z domu smutku v Cerhenicích čís. 50
na evangelický hřbitov ve Velimi.

V Cerhenicích dne 7. září 1964.

Václav Slabý Dana Procházková Vlasta Sixtová zeť a snachy	JUDr. Karel Procházka Miloslava Slabá Jiří Sixta děti
--	--

Dana, Vlasta,
Jiřina a Martina
vnučky

Komunální služby města Kolína - pohřební služba - Obchodní tiskárny, n. p., Kolín - E-05*41601

Zdroj: Vlastní archiv autorky

Příloha 6 - Smuteční oznámení z roku 1977

Komu jsem ublížil, odpusťte,
kdo měl mě rád — vzpomeňte.

Hluboce zarmoucení oznamujeme všem přátelům a známým,
že dne 31. října 1977 zemřel ve věku 71 let po krátké nemoci
naš milovaný bratr, švagr a strýc, pan

VÁCLAV HOŠEK

Poslední rozloučení s naším drahým zesnulým bude v obřadní
síni v Kolíně v pátek dne 4. listopadu 1977 v 11 hod.

V Cerhenicích dne 1. listopadu 1977.

Jménem všech pozůstalých:

Zarmoucená rodina

Autobus bude přistaven u domu smutku č. 207 v Cerhenicích v 10 hodin.

Okresní podnik služeb, Kolín — Obchodní tiskárny, n. p., Kolín

Zdroj: Vlastní archiv autorky

Po krátkých cestách
chodili jsme spolu
na dalekou
odešel jsi sám.

S bolestí v srdci oznamuji všem přátelům a známým, že mne navždy
opustil můj drahý manžel soudruh

Václav Slabý

Zemřel dne 16. listopadu 1982 ve věku 64 let.

Poslední rozloučení se zesnulým se koná
ve středu dne 24. listopadu 1982 ve 13 hodin
ve velké obřadní síni krematoria v Praze - Strašnicích.

Praha 3, Velehradská 1159/3

Jménem veškerého příbuzenstva:

Miloslava Slabá
manželka

Pohřební služba, podnik hl. m. Prahy, Praha 1, Staroměstské nám. 10, tel. 2315370, 2313523, ústředna 2318931
Vytiskly Tiskařské závody, n. p., Praha, závod 1, provoz 16, Praha 2, Lípová 6, telefon 286797

Příloha 8 - Smuteční oznámení z roku 1993

Za všechnu lásku a péči Tvou
co vděkem dnes Ti můžem dát?
Hrst krásných květů na pozdrav
a pak - jen vzpomínat.

Širé lány v šíř i v dál,
co jsem se Vás naoséval, naoral ...
Až v té zemi budu spát,
kdo vás bude, rodné brázdy, milovat.

Hluboce zarmoucení oznamujeme všem příbuzným a známým, že nás navždy opustil
naš milovaný manžel, tatínek, dědeček, bratr, švagr a strýc.

pan

Jiří Sixta

Zesnul ve středu 15. září 1993 po krátké nemoci ve věku 67 let.

Poslední rozloučení s naším drahým zesnulým bude ve středu 22. září 1993
ve 13.00 hodin v evangelickém kostele ve Velimi.

Po smutečních obřadech budou ostatky zesnulého uloženy
do rodinné hrobky na hřbitově ve Velimi.

Cerhenice, dne 16. září 1993.

Jménem všech pozůstalých:

Vlasta Sixtová
manželka

Jiřina Mrzenová
dcera s rodinou

Vlasta Podhrázká
dcera s rodinou

ostatní příbuzní

Autobus pro účastníky pohřbu
bude přistaven ve 12.30 hod.
u OÚ v Cerhenicích.

Za projevy soustrastí předem děkujeme.

J. Jeřábek - Pohřební služba Kolín, telefon: 215 04

Zdroj: Vlastní archiv autorky

Příloha 9 - Smuteční oznámení z roku 2009

Největší láska na světě umírá,
když oko matčino navždy se zavírá.
Celý tvůj život byla jen práce,
odpočívej klidně a spi sladce.

Hluboce zarmoceni oznamujeme všem příbuzným a známým,
že zemřela naše milovaná maminka, babička, prababička, švagrová a teta,
paní

Vlasta Sixtová

Zesnula tiše v pondělí 30. listopadu 2009
ve věku 83 let.

Poslední rozloučení s naší drahou zesnulou bude v pátek 4. prosince 2009
ve 13.00 hodin v evangelickém kostele ve Velimí.

Po smutečním obřadu budou ostatky zesnulé uloženy do rodinné hrobky
na místním hřbitově.

Cerhenice, dne 30. listopadu 2009

Jménem všech pozůstalých:

Vlasta Podhrázká **Jiřina Mrzenová**
dcera s rodinou dcera s rodinou

ostatní příbuzní

Autobus pro účastníky pohřbu
bude přistaven ve 12.30 hodin
u otočky autobusu v Cerhenicích.

Za projevy soustrastí předem děkujeme

J. Jeřábek - Pohřební služba Kolín, tel.:321 721 504

Zdroj:

Vlastní archiv autorky